

273.299

273299
K. S.

PODMANICZKY-MAGYAR
BENIGNA
A HORVÁT KÖLTÉSZEK BEN

IRTA:

BAJZA JÓZSEF

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1935.

A PODMANINI ÉS ASSÓDI
BARÓ PODMANICZKY-CSALÁD

TÖRTÉNETE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIÁ MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTTE

DR. LUKINICH IMRE

III. KÖTET

PODMANICZKY-MÁGYAR BENIGNA
A HORVÁT KÖLTÉSZEK

IRTA:

BAJZA JÓZSEF

MTAK

A MAGY. TUD. AKAD. BÍR.
SZ. NYELVI ISKOLA
KÖNYVTÁRA
1944./110. sz.

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIÁ

A PODMANINI ÉS ASZÓDI
BÁRÓ PODMANICZKY-CSALÁD
TÖRTÉNETE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

DR LUKINICH IMRE

III. KÖTET

PODMANICZKY-MAGYAR BENIGNA
A HORVÁT KÖLTÉSZETBEN

IRTA:

BAJZA JÓZSEF

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1935.

313633

PODMANICZKY-MAGYAR
BENIGNA
A HORVÁT KÖLTÉSZETBEN

IRTA:

BAJZA JÓZSEF

MTAK

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1935.

1. §. Bevezetés.

A XV. században a török ellen folyó harcokban a Balkánon és a vele szomszédos közép-európai területeken a vezérszerepet Magyarország veszi át. Ennek hatása alatt a horvát és a szerb népköltés központi alakja a budai király, rendesen Mátyás király, lesz. Az ő hatalmas egyénisége lenyűgöző hatással van nemcsak a horvát és a szerb, hanem a többi szláv (szlovén, tót, rutén stb.) népköltészetre is. A horvát és a szerb népdalok magyar elemekkel telítődnek. Ott látjuk Mátyás mellett Hunyadi Jánost (Janko Sibirjanin, Janko Vojevoda, Ugrin Janko), Szilágyi Mihályt (Mihajlo Svilojević), Székely Jánost (Banović Sekula), Dóczy Pétert (Petar Dojčin) és annyi mást.

A magyar tudomány, sőt a nagyközönség előtt is, eléggé ismeretes ez a dolog. A délszláv népköltés nagynevű horvát kutatója, Maretić Tamás, alapvető munkájában tüzetesen foglalkozott e magyar hősök szerepével a délszláv népköltésben.¹ Maretić nyomdokain haladva Szegedy Rezső egy sereg értékes tanulmányban a magyar tudomány számára feldolgozta e tárgykör jelentékeny részét.

Maretić jóformán figyelem nélkül hagyta a ča-nyelvjárási horvát népköltészetet. Karadžić Vuk népköltési gyűjteményei és az a tény, hogy már egy százada, mind a horvát, mind a szerb irodalmi nyelv a što-nyelvjárás két ága volt, háttérbe szorította a kaj- és a ča-nyelvjárás termékeit. A kaj-nyelvjárás népköltészete iránt még csak akadt némi érdeklődés, hiszen a kaj Zágráb népnyelve, de a ča leszorulva a tengerpartra és a szigetekre, valamint Nyugatmagyarország falvaiba, teljes mellőzésben részesült. Hogy sokáig a ča volt a legvirágzóbb horvát nyelvjárás, sőt a XVII. század elejéig az irodalomban is a ča uralkodott, hogy valaha a ča-nyelv-

Pápa, 1935. Főiskolai könyvnyomda. (Felelős vezető Nánik Pál.)

¹ Maretić Tomo: *Naša narodna epika*. Zagreb, 1909. 263 l. 80.

M. TUD. AKADEMIA KÖNYVTÁRA
Könyvt. 9329 / 196 2.sz.

járás elérte a Kulpát és a Szávát, tehát a középkori Croatia és Dalmácia egészen, Szlavónia déli és Bosznia nagy része ča-nyelven beszélt, mindez keveset számított.

Éppen abban az időben, amikor a magyarság és a horvátság közös harca a Balkánon előretörő török ellen a magyar-horvát állami, társadalmi, kulturális és érzelmi kapcsolatokat a legbensőbbekké tette, akkor a horvát nemzet túlnyomó része ča-nyelven beszélt. A ča-népköltés gazdagabb magyar elemekben minden más horvát és szerb nyelvjárás népköltészeténél. Mikor a török hódítás folytán bekövetkezett a nagy eltolódás a horvát nyelvjárások között, a visszaszoruló ča-horvátok magukkal vitték népköltészetüket, melyből a helyükbe lépett többi horvátok nem vettek át mindent. Így állott elő az a különös helyzet, hogy a legtöbb magyar elemet ma a tőlünk legtávolabb élő tengerparti horvátok népköltészetében találunk.

A horvát és a szerb irodalomtörténet ezt a körülményt figyelmen kívül hagyta és a hatása alatt álló magyar croatisták sem vettek róla tudomást, még a tengerparti bugaršticákkal foglalkozó Szegedy Rezső sem. Mikor Szegedy Szilárdy Áron útmutatásai alapján a semptei névtelen legközelebbi horvát rokonait néhány ča-románban találta meg,² e tényből nem vont le semmiféle következtetést. A kapcsolatot, mely Semptét Veglia szigetével összefűzi, — a ča-horvátok bevándorlása a tengerparti ó-hazából Nyugatmagyarországra, sőt a Felvidékre és Morvaországba, — én voltam szerencsés megtalálni.³ Ekkor derengett fel előttem a ča-költészet nagy fontossága reánk nézve. A magyar croatistákkal ellentétben eredetileg nem a népköltészetten át iparkodtam a magyar-horvát kölcsönhatásokat kutatni, sőt nem is a hagyományos Zrinyiász-problémán át, hanem a horvát Adria királynője, Ragúza, irodalmának elemzésével. Ez könnyítette meg számomra a megismerést.

Ha Lesina és Curzola szigetéről kiindulva is, most is oda lé-

² Szegedy Rezső: *A Béla király és Bankó leánya forrása*. Budapesti Szemle, 153. k. (1913.) 404—422. 1.

³ Bajza József: *Bankó leányának nyugatmagyarországi horvát változata*. Irodalomtörténet, 1934, 9—20. 1.

pünk a ragúzai köztársaság elnökének (rektor) palotája elé, hogy »prid dvorom« (a palota előtt) lássuk Magyar Benignának és szerelmesének romantikus alakjait, amint ékes versekben társalognak egymással. Majd belépünk a ragúzai *Akademijska Dugubnijska* (Naplopók Akadémiája) üléstermébe, hogy meghallgassuk egy politikai álmodozónak végtelen eposzi áradásait, melyekben, ha szinte felismerhetetlenné téve is, újra megtaláljuk a horvattá lett Benignát és képzelet-ajándékozta ideálját.

2. §. Lucić Hannibal.

Lesina Dalmácia legnagyobb szigetei közé tartozik (31.000 km²). A dalmát szigettengernek természetes középontja. Kedvező klimatikus viszonyai miatt horvát Madeirának is nevezik. A dalmát viszonyokhoz képest termékeny partjai nagyon jól kiképzettek és védettek, ezért ősi idők óta vezérszerepet játszik a sziget az Adria történetében. Kulturális fejlődésben is rendesen megelőzte a többi dalmát területet. Már a görög időkben — a sziget hajdani görög nevét *Pharos* horvát neve, *Hvar*, őrizte meg — virágzó életet találunk Lesinán. Azután illyr főváros lesz, Demeter illyr vezér tragikus bukásának máig élő emlékével. A római uralom elmúltával Velence, Byzanc és Magyarország küzdenek birtokáért és gyakorta tengeri rablók veszedelmes fészke. Magyarország-hoz 1180—1278 és 1358—1420 között tartozott. A magyar múlt maradványaként máig Szent István király a sziget véd-szentje.⁴

1420—1797 között Lesina Velence uralma alatt áll, de nagy belső önkormányzattal, mely a sziget horvát jellegét megőrizte. Lesina erősen arisztokratikus alkotmánya sokban hasonlított a szabad ragúzai köztársaságéhoz. Minden hatalom a patriciusok kezében volt. A patriciusok Velence fegyvereire támaszkodva, hatalmukkal sokszor visszaéltek, amiből súlyos zavarok keletkeztek. A patriciusok azonban a rájuk nézve kedvező viszonyok között jómóduak és műveltek vol-

⁴ Ez adatokra nézve l. Novak Grgo: *Hvar*. Beograd 1924, 238. l. 80. Lesina történetére vonatkozó további adataimat is e könyvből merítem.

tak és ha egyik-másik közülök bele is olvadt az olasz kultúrába, többségük az olasz nyelv és műveltség teljes birtokában megmaradt horvátnak.

Ilyen volt Lesina első ismert horvát költője, *Lucić Hannibal* (1485—1553) is. Előkelő gazdag patricius-család sarja volt, akinek a sziget főhelyén volt családi palotája és ugyanott nyaralója is, mely még ma is áll. Birtokai itt, a lesinai Città vecchia (Stari grad) és Lissa (Vis) szigetén feküdtek. Életéről nem sokat tudunk. Úgy látszik testvérei nem voltak. Bizonyára járt Velencében és Itália más városaiban. Művei tanúsága szerint otthon volt Ragúzában, Trauban és Spalatóban. 1510—1514 között, úgy látszik, állandóan Trauban élt. A lesinai jobbágyok ugyanis fellázadtak. Sok patriciust legyilkoltak, mire többen Trauba menekültek. Lucić ott várta meg a lázadás teljes leverését. Közben a Cipicco-család egy tagjának, a szép Koriolanović Milicának udvarolt. De nem vette feleségül, aminthogy sohasem házasodott meg. Született azonban ismeretlen anyától egy törvénytelen fia, Antal, aki utóbb apja verseit Velencében kinyomatta (1556). Ezzel az Antallal a lesinai Lucić-család kihalt.⁵

A költő Lucićról tudjuk, hogy a parasztlázadás leverése után hazatért. Egy versében panaszkodik, mennyire el volt pusztítva mindene. Nagy szorgalommal helyreállította vagyoni jólétét. Azt is tudjuk, hogy élénk részt vett Lesina közéletében.⁶

Lucić irodalmi hagyatéka egy Ovidius-fordításból, egy csomó szerelmi- és néhány alkalmi versből, — köztük hat olasz nyelvű szonett, — néhány költői levélből, egy Ragúzát-dicsőítő költői elmélkedésből és egy drámából áll.⁷ Lucić mintái az első ragúzai trubadúrok: *Menčetić Šiško* (1457—1527) és *Držić Džore* (1461—1501) voltak,⁸ továbbá az olasz *Bembo Pietro* és *Ariosto Lodovico*. Szerelmi verseinek reánk

⁵ Lucić drámája 1638-ban újra napvilágot látott Velencében; műveinek első kiadását 1847-ben Mažuranić Antal újra lenyomatta Zágrábban. (Šimčik Antun: *O Lucićevoj Robinji*. Obzor, 1935 ápr. 3.)

⁶ Közéleti működéséről pontosan beszámol Novak id. műve 155—156. l.

⁷ Kiadta őket a zágrábi Tud. Akadémia *Stari pisci* VI. k. 185—298. l.

⁸ Šiško = Zsigmond; Džore = György. Műveik kiadva *Stari pisci* II. k.

maradt 22 versből álló gyűjteménye csak töredéke gazdag ifjúkori erotikus költészetének. Ha versei nem is nagyon eredetiek, de nyelv, kifejezésmód, verstechnika szempontjából Menčetićhez és Držićhez képest lényeges haladást mutatnak. Egyik szerelmi versét (*Jur nijedna na svit vila...*) máig a régi horvát líra legszebb termékének tartják.

Lucić mind életében, mind költészetében az arisztokratikus világszemlélet megtestesítője. Velencének hű alattvalója volt, de horvát szíve az arisztokratikus szabad horvát ragúzai köztársaságban találta meg államideálját. Ragúza dícséretére két verset is szerzett. Az egyik egy 156 soros, ket-tős rímű, tizenkét szótagos vers (6+6, 6+6, a b a b), mely egyebek közt Ragúzát mint a horvát nyelv díszét és a szabadság hazáját ünnepli. Megjósolja, hogy a város örökké fog virulni és megígéri, ha Isten segíti, méltóbban is meg fogja zengeni. E verset Lucić, Vodnik Branko tanulmánya szerint, 1515 körül szerzette.⁹ A másik, Ragúzát-dicsőítő verse, mellyel ígéretét beváltotta, drámája. Ezzel tüzetesen kívánunk foglalkozni.

3. §. Robinja.

Lesinának a horvát dráma történetében nagy jelentősége van. Először is Lesina volt az egyházi drámának a központja. A zágrábi Tud. Akadémia külön kötetben adta ki a horvát egyházi drámákat.¹⁰ Legtöbbjükről kimutatható a lesinai származás. Legnagyobb mesterük a lesinai *Gazarović Marin* volt (a XVI. század második felében és a XVII. század elején élt), aki egyik drámájában egy Vilma nevű állítólagos magyar királyné életét is feldolgozta. A drámja nem eredeti, hanem Pulci Antónia egy olasz munkájának fordítása. Az egyházi dráma Lesinán tartotta magát a legtovább. Città vecchia 1837-ben adták elő utoljára a Szent Lőrinc vértanúról szóló drámát, melyet sokáig hibásan Lucić fiatalabb kor-

⁹ Drechsler (Vodnik) Branko: *Postanje Lucičeve Robinje*. Rad 176. k. 83—134. l. Erről 97. l.

¹⁰ *Stari pisci* XX. k. A horvát egyházi drámákról kitéző összefoglalást írt Fancev Franjo: *Hrvatska crkvena prikazanja*. Zagreb, 1932. 28. l. 40

társának, a lesinai *Hektorović Péternek* (1487—1572) tulajdonítottak.¹¹

Egy másik jelentősége Lesinának a horvát dráma történetében az, hogy itt áll a legrégebb horvát színházi épület, melyet 1612-ben építettek és sok viszontagság után ma újra színháznak használnak. De már korábban is volt színháza Lesinának, hiszen az 1607-ben elhunyt *Benetević Mártonnak Hvarkinja* (Lesinai hölgy) című vígjátékát már színházban játszották. A komédia emlegeti Lucić verseit is, sőt idéz is drámájából — rosszul! Szó van benne *Držić Marin* (1520—1567) ragúzai drámaíróról és egy helyen egy ragúzai és egy lesinai szereplő beszélgetve kölcsönösen bókolnak egymásnak, mennyire jól érzik magukat Lesinán, illetőleg Ragúzában.¹² Általában véve Ragúza és Lesina irodalmi élete között szoros a kapcsolat.

De talán mégis az Lesinának a horvát dráma történetében a legnagyobb fontossága, hogy itt készült az első világi tárgyú horvát dráma: Lucić *Robinjája* (Rabnő). A horvát irodalomtörténet az 1520. körüli időre teszi megírását. Ez az európai irodalom szempontjából is korai alkotás. Magyar szempontból különösen érdekes vonása Lucić művének az, hogy szereplői majdnem valamennyien magyarok.

Lucić drámáját egy barátjának, Paladinić Ferenc előkelő lesinai nemesnek ajánlotta. A rövid prózai ajánlásból megtudjuk, hogy drámáját a mult farsangi napokban megmutatta barátjának, akinek a munka megnyerte tetszését és arra biztatta szerzőjét, hogy a közönség számára hasznos költeményt tegye a szigeten túl is ismertté. A költő örülne, ha műve napvilágot láthatna. A kis előszóból kitűnik, hogy szó volt a dráma kiadásáról, amiből egyelőre semmi sem lett és előadásáról Lesinában és Ragúzában. Ragúza neve ugyan nem szerepel kimondottan az ajánlásban, de a célzás világos, hiszen ott játszik a dráma és megírásával a költő korábbi ígéretét teljesíti, hogy t. i. méltóbban fogja megzengeni Ragúzáét.

Maga a dráma 1038 kettős rímű tizenkét szótagos sorból

¹¹ Kiadva Hektorović munkái között *Stari pisci* VI. k. 79—171. l.

¹² A dráma kiadva: *Gradja* VIII. k. 247—327. l. Az idézett helyek 253., 305., 320. l.

áll. Négy részre oszlik. Először jön egy rövid bevezetés, mely tájékoztat a helyzetről (1—34 sor), azután következik az első jelenet, az ifjú Derenčin társalgása kíséretével (35—106 sor), majd a második jelenet, a rabnő és a kereskedők, a rabnő és Derenčin beszélgetése, a lány kiszabadítása (107—756 sor), végül a harmadik jelenet a cselédek beszélgetése arról, miként ismertek egymásra a szerelmesek; azután a köztársaság üdvözli a fiatal párt (757—1038 sor). Miután kevés magyar ember van abban a helyzetben, hogy a kis drámát elolvashassa, legyen szabad pontos tartalmát adnom, egyelőre tartózkodva minden megjegyzéstől.

A hallgatókhoz intézett bevezető sorok szerint a bán halála után egy fia és egy leánya maradt. A leány alig nőtt fel, mikor a törökök elrabolták. A magyar király úgy szerette a leányt, mintha saját gyermeke lett volna, ezért nagy jutalmat ígért annak, aki kiszabadítja. Nem a pénz, hanem a szerelem veszi rá Derenčint, a bán unokaöccsét, hogy a leányt sok bajjal kiszabadítsa. Figyelemre inti az ifjúságot, hiszen íme jön már Derenčin!

Az első jelenet javarésze Derenčin beszéde kíséretéhez. Megköszöni nekik, hogy hűségesen követték annyi bajon át. Megígéri, ha kiszabadítja szíve hölgyét, csak őt tartja meg magának és a király nagy ajándékát a kíséretnek adja. Örömet fejezi ki, hogy az átkozott kalózok ide, Ragúzába, hozták a leányt, amely város szabadságban és keresztény hitben él. Utasítást ad a kíséretnek, hogy vegyüljenek el a vásárban, hogy ő észrevétlenül juthasson a leányhoz. A kíséret nevében Mátyás szolga biztosítja Derenčint hűségükről.

A második jelenetben a kalóz hozza a panaszkodó és jajgató leányt. A kalóz durván rászól, nem hiába hajóztak a Száván és a Dráván és jártak meg annyi hegyet és erdőt, most el fogják adni. A kereskedőnek öltözött Derenčin szóba áll velük. A kalóz háromezer arany dukátra tartja a lányt. Derenčin a kalóz engedélyével beszédbe ereszkedik a leánnyal és megkérdi hová való, milyen családból származik. A leány áradozó bőbeszédűséggel elmondja, hogy atyja Vlasko bán volt, a király kedves embere. A király először a fehér Belgrádot bízta rá, azután horvát banná nevezte ki. Nagy harcot vívott a törökökkel és nagyobb dicsőségre tett szert,

mint Janko vojvoda és Vuk despota. Végül a törökök lesből megölték. Erre a király védelmébe vette Vlasko bán özvegyét Jelenát és két gyermekét. A fiút gazdagon megajándékozta és úgy rendelkezett, ha felnő, lépjen atyja örökébe. Neki meg száz falut adott. Télen aranyos palotában lakott anyjával, a városban, nyáron egy gyönyörű kertben a csendes Duna mellett ott, ahol a Dráva és a Száva egyesülnek (!). A törökök Vlasko bán halála után folyton terjesztették hatalmukat. Mindenki a bán után sírt, de senki sem gondolt a jövőre. Ő egy nyári napon udvarhölgyeivel egy ligetben mulatozott. Hirtelen álom lepte meg és álmában farkasok vették körül, kik elől hiába menekült. Felriadt és mikor udvarhölgyeinek el akarta mondani álmát, kalózok vették őket körül. A szerencsétlen Margita felsikoltott, mire leütötték fejét, őket, többieket pedig mint a vadat a hegyekbe kergették. Azóta étlen-szomjan sötét rabruhába öltözötten hajtják.¹³ Hiába vár segítséget. Akik azelőtt éjszaka ablakai alatt dalokat zengtek, most sehol sincsenek. Már csak egy vágya van: meghalni, mielőtt elveszti tisztaságát. A kereskedő egy közbevetett kérdésére elmondja, hogy azok az ifjak, kik verseket írtak hozzá, az ország legjobb családjaiból valók voltak. Közöttük volt a fiatal Derenčin, akinek nagyatyjáról bizonyára hallott énekelni. De büszkeségből rideg volt ehhez az ifjúhoz is, pedig szerette. A kereskedő most hosszú oktatást tart, hogy a büszkeség minden baj oka. És megígérteti a leánnyal, ha kiszabadul, Derenčiné lesz. Azután megbiztatja, hogy a leány nagyatyja olyan emléket hagyott maga után Ragúzában, hogy a város rangjához méltóan fogja fogadni és hazájába, Zenggebe, szállítani. Addig is öltözködjék fel és fogadjon cselédeket.

A harmadik jelenet azzal kezdődik, hogy Pera, a Robinja ragúzai komornája, két barátnőjének elmondja, miként ismert rá úrnője Derenčinre. Ez hosszú beszédben elmondta, hogy hasonlít Derenčinhez, mire a Robinja felismerte. Mindjárt el is jegyezték egymást. A ragúzai urak már jönnek is, hogy a fiatal párt üdvözljék és megajándékozzák. Egy nemes hosszú beszédet intéz hozzájuk. Elmondja, hogy az egész

¹³ Az udvarhölgyek sorsáról többé nincs szó a drámában.

világ dicsőíti Derenčin bánt, aki diadalmas harcokat vívott a török ellen, amíg vitézül el nem esett. Ismerte Vlasko bánt is, még mint fiatal embert, mikor követként a budai királyi palotában járt. Vlasko kitűnt nagy erejével. Őt kopját tört egyszerre össze, őt lovon ugrott át és egy csapással kettévágott egy ökröt. Tudják azt is Ragúzában, hogy Magyar Balázs a kereszténység védője volt. Ő kergette ki Puljából a törököt. Akkor a nagy vihar miatt meglátogatta Ragúzában is. Még élnek olyanok, akik látták őt és hallották bölcs beszédét. Boldog a köztársaság, hogy annyi viszontagság után a fiatalok itt találtak egymásra és itt ünneplik menyegzőjüket. A rektor is üdvözli a fiatal párt. Derenčin köszönő szavaival végződik a dráma.

4. §. Történeti háttér.

Lucic drámája megírásakor történeti forrásokat nem használt. A drámában olyan történeti adatokat találunk, melyeket az előtte élt nemzedéktől hallomásból tudhatott. Társadalmi helyzeténél fogva elég pontosan lehetett tájékozva az őt érdeklő területek sorsáról. Érdekes bizonyíték erre nézve az, hogy Rhodus 1522-i török ostromáról részletesen beszámol latinul verselő spalatói barátjához Martinčić Jeromoshoz intézett költői levelében.¹⁴ Ha szüksége volt történeti felvilágosításokra, *Tabero Lajoshoz* (1459—1527) fordulhatott, aki Ragúzában irogatta saját kora történetét (*Commentaria suorum temporum*). Bonfini könyve még nem jelent meg nyomtatásban és semmi jele, hogy Lucic ismerte volna. Ezért nem is nyomozzuk Lucic forrásait, hanem megpróbáljuk a magyar és a horvát történetírás eredményeiből összeállítani mindazt, ami Lucic hőseire vonatkozik.

Magyar Balázst általában a Podmaniczky-család tagjának tartják. A Podmaniczky-család a trencsénmegyei Podmanjin helységről veszi nevét. A helység a Manjin hegy alatt (= pod) fekszik. A család ősei a XIV. század végén a vágbesztercei vár dárdás őrségéhez tartoztak, de már nemesek voltak. 1438-ban Podmaniczky Antal a vágbesztercei urada-

¹⁴ *Stari pisci* VI. k. 269—273. l.

lomra, melyhez Podmanjin is tartozott, királyi adományban részesült. Ennek a fia lett volna Balázs, akit a horvátok neveztek el Magyarnak.¹⁵

Magyar Balázs először Mátyás király egy cseh kapitányának, Svehla Ivánnak, seregében szolgált. Svehlával együtt hűtlenné vált a királyhoz, de mikor Svehla Nagyszombat ellen küldte, elpártolt tőle és résztvett a város sikeres védelmében. A király ezután Svehla főfészke, Kosztolány vára, ostromát reábizta. Balázs be is vette a várat és Svehlát felakasztatta. 1469-ben Morvaországban harcol a csehek ellen és a király Hricsó várát adományozza neki.¹⁶

Ugyanez évben Horvátországban találjuk. A Frangepánok egyrészt a törökök által szorongatva, másrészt a cseh zavarokat felhasználva Velence felé orientálódtak. Erre a király Balázst küldi ellenük, aki még 1469-ben elfoglalja Zengget, a Frangepánok ősi székhelyét. A király Balázst zenggi kapitánnyá nevezte ki, majd Bosznia, Horvátország, Dalmácia és Szlavónia bánjává. E minőségben sokat küzd a törökök ellen és sok baja volt a Frangepánokkal, akik nem tudtak belenyugodni Zengg elvesztésébe.¹⁷

1470-től kezdve Vitéz János hercegprímás vezetése alatt összeesküvés szövődik Mátyás király ellen. A nemesi előjogok semmibe vétele, a király despota hajlamai és végtelen cseh harcai voltak az elégedetlenség okai. Az összeesküvők a Szent Koronát Kázmér lengyel királyfinak ajánlották fel. Mátyás megtudta a dolgot. 1471-ben a sérelmek nagy részét orvosolta, mire az összeesküvők jó része melléje állott. A lengyel királyfi ugyan bejött az országba, de pár hónapi kísérletezés után kénytelen volt kivonulni. Erre Vitéz János is

¹⁵ Ez adatokra nézve I. Doby Antal: *Podmaniczky-család*. Budapest, 1892. 83. l. 4 címer 8°. Magyar Balázsnak a Podmaniczky-családból való származását több magyar történetíró kétségbevonta (Tóth Zoltán: *Mátyás király idegen zsoldos-serege*. Budapest, 1925. 376. l. 8° stb.). Nem érzem feladatomnak e kérdés eldöntését.

¹⁶ Szerémi—Ernyey: *A Majthényiak és a Felvidék*. I. k. Budapest, 1913. 342—343. l.

¹⁷ Klaić Vjekoslav: *Povjest Hrvata*. Sv. II. dio III. Zagreb, 1904. 358. XIV. l. 2°. Ezentúl, ha forrást nem idézek, e könyvből veszem adataimat. L. 79—83., 83—88., 111—116., 117—118., 129—131., 136., 163., 174—176. l.

behódolt. A többi hűtelessel, köztük Balázssal, a király leszámolt. Hogy mi történt Balázssal, nem tudjuk. Állását elvesztette és egy időre eltűnik szemeink elől.

Pár év múlva azonban, úgy látszik, kegyelmet nyert. 1474-ben erdélyi vajda, Moldvában harcol a török ellen és István moldvai vajdával elismerteti Mátyás király szuverenitását. 1479-ben Báthory István erdélyi vajda, Kinizsi Pál temesi gróf, Dóczy Péter és Magyar Balázs jajcei bánok védik Erdélyt a török ellen.¹⁸

Mint jajcei bán tehát ismét visszakerült a horvátokhoz. A Frangepánok és a király ellentétei kiújultak. Veglia ura, Frangepán Iván, a királyhű Frangepán Mártontól elfoglalta a vinodoli Novi és Bribir várakat. Magyar Balázs tönkreverte Frangepán Ivánt, mire ez Vegliába menekült. Balázs most már végleg el akarta intézni a lázongó Frangepánok ügyét. Veglia elfoglalására készült. Frangepán Iván helyzete reménytelenné vált. Sokféle erőszakoskodása miatt a sziget lakossága gyűlölte. Balázshoz tárgyalásra küldött bizalmi embere, Antal vrbniki pap, egyenesen biztatta a bánt, keljen át a tengeren, a szigeten úgy várják, mint a zsidók a Messiást. Iván Velence védelmét kérte. A signoria Vinciguerra Antalt küldte Zenggebe Balázshoz. Mikor a követ a városba érkezett, a bánt már nem találta ott, mert 1480. febr. 8-án átkelt Vegliára. Magyar Balázs a várőrségek csekély ellenállása és a lakosság önkéntes behódolása mellett az egész szigetet, Veglia városán kívül, elfoglalta és Veglia városát ostrom alá fogta. Vinciguerra eredménytelenül tárgyalt a bánnal. Erre febr. 22-én rávette Frangepánt, adja át a szigetet Velencének. Ennek megtörténte után a köztársaság elvágta Magyar Balázs összeköttetését a szárazfölddel. Rövidesen élelmezési nehézségek állottak elő és a signoria a lakosságot is felizgatta a bán ellen. Márc. 11-én Balázs abbahagyta Veglia város ostromát, azután Velencével megegyezett, hogy minden zsákmánya hátrahagyásával a signoria szállítja Zenggebe vissza csapataival együtt. Ez márc. 28. előtt végbe is ment.

Frangepán Iván a köztársaság védelme alatt meg akarta

¹⁸ Hóman-Szekfű: *Magyar történet*. III. k. 361., 363. l.

tartani szigetét. Velence azonban ápr. 19-én a lagúnák városába szállította. Hajlandó volt Ivánt anyagilag kárpótolni, de a szigetre nem engedte vissza. Iván 1481. második felében megszökött Velencéből és Tirolba menekült. 1484-ben fegyveres betörést kísérelt meg Vegliára, de Velence visszaverte. Erre Mátyás királyhoz fordult és Budára jött. A király végül is kiutasította az országból. Útközben 1486. márc. 14-én Zsákányon meghalt és tetemeit végakarata szerint Vegliára szállították.¹⁹

A horvát Adria történetében igen nevezetes év az 1480-i. Veglia szigetére nézve a legtragikusabb esztendő: hosszú századok horvát uralmát háromszáz év (1480—1797) velencei rabsága követte. Éppen ezért sem Balázs, sem Iván emléke nem tűnt el a sziget lakosságának emlékezetéből, ha a történeti valóság el is halványult. Veglia utolsó horvát urának idealizált alakját örökre megőrzi egy megható néprománc, mely az álnok Velencére hárít minden bünt.²⁰ Frangepán Iván elhurcolása Vegliáról a horvát irodalomtörténet számára is nevezetes mozzanat. Az egyik legrégebb horvát származású egyházi szláv nyelvemléket, az ú. n. *Glagolita Clozianust* Iván magával vitte Velencébe és onnan a tiroli Maria-Steinba. 1836-ban Kopitar Maria-Stein akkori urának, gróf Cloz Parisnak, jóvoltából adta ki a nyelvemléket, mely a szlavisztika történetében is halhatatlanná tette a boldogtalan Frangepán Iván nevét.

Magyar Balázs Veglia elhagyása után Tersattótól Zenggig elfoglalta a horvát tengerpart valamennyi Frangepán-birtokát. A király Novi kapitányává nevezte ki. Majd 1481-ben apósa, Ferdinánd nápolyi király, segítségére küldte, mikor ettől a törökök elfoglalták Otrantót. Balázs pár hónap alatt kiverte a törököt a városból és diadallal tért haza. Erről az eseményről megemlékezik Lucić drámája is, mikor Pulja felszabadításáról beszél. Vodnik a *Pulja* szót a Nápoly (horvátul *Napulj*)

¹⁹ A vegliai hadjáratra nézve I. Klaić Vjekoslav: *Krčki knezovi Frankopani*. Zagreb, 1901. c. munka 111—116. l. és Szabó László: *Magyar Balázs hadjárata Veglia szigetén*. Budapest, 1915. 47. l. 8°.

²⁰ L. Klaić id. műve 276—287. l., Szabó id. műve 21. l. és *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju po Istri*. Trst, 1879. II. 3—4. l.

szóval hozza kapcsolatba, arra hivatkozva, hogy régi horvát nyelvemlékek Nápolyt többször *Pulának* nevezik.²¹ Itt egy kis tévedés van. Itália egyik regionóját *Pugliának* (Apulia) hívják. Ennek három provinciája van: Bari, Foggia és Lecce. Ez utóbbiban fekszik Otranto. *Puglia* és *Pulja* kiejtése azonos. A dráma arról is tud, hogy ez alkalommal Balázs Ragúzában is megfordult. Egy ragúzai előadásra szánt és alig negyven évvel az esemény után írt drámában bajos volna illet alaptalanul állítani. Ezért e pontban egyenesen történeti forrásnak tartom a Robinját. Arra vannak adataink, hogy Balázs régi barátságban állott Ragúzával és hogy 1481-ben jártak a városban magyar katonák.²²

A király még 1481-ben Horvátország és Dalmácia bánjává nevezte ki Balázst. Két év múlva Geréb Mátyás váltja fel a báni székben. 1483-ban az új bán, Balázs, Branković Vuk névleges szerb despota és néhány más vezér az Unánál megverik a törököt. Ezután a király haláláig semmit sem tudunk Balázsról. Úgy látszik, a király bizalmasai közé tartozott és Korvin János útját egyengette a trónra.

A király halála után Korvin János reábizta Visegrádot, ahol a Szent Koronát őrizték. Ulászló csapatai ostrom alá vették a várat, de Balázs vitézül tartotta magát. Mikor Ulászló király és Korvin János megegyeztek, Balázs kiürítette a várat, de nem ismerte el a királyt. Megújítva régebbi lengyel kapcsolatait, Ulászló testvéröccse, Albert lengyel királyfi, mellé állott. A lengyel trónkövetelő és magyar hívei a Rákosig nyomultak előre. Élelem híján kénytelenek voltak visszavonulni, de Balázs Kassánál megverte a király csapatait. Csakhamar ezután meghalt (1490.), mire végleg Ulászló kerekedett felül.

Magyar Balázs kétszer házasodott meg. Szerémi szerint első felesége Bielik Vencel cseh huszita vezér ismeretlen nevű unokája volt, második felesége pedig Svidrigal, ugyan-

²¹ *Rad* 176. k. 117. l.

²² A ragúzai *Liber consilii rogatorum* 1481-ben csak novembertől van meg. De így is megtudjuk, hogy a zenggi katonaság lovaikat árpával látták el és hogy Lacromán több napig magyar katonák tartózkodtak. L. Gelcich—Thallóczy: *Ragúza és Magyarország*. 1887. 794., 808., 809. l.)

csak cseh huszita vezér, Dorottya nevű leánya.²³ Döbrentei Gábor szerint első felesége bizonyos Borbála, Kinizsi Pál atyjának özvegye volt. Második feleségének nevét Döbrentei nem tudja.²⁴ Abban azonban megegyeznek, hogy Magyar Balázs első házasságából László nevű fia, a másodikból Benigna nevű leánya származott.

Doby Antal feljegyzi, hogy Lászlót *Vaclav*nak (csehül Vencel) is hívták, Lednicén élt és 1508-ban gyermektelenül halt meg. Úgy látszik, László az országos életben nem játszott szerepet és állandóan a Felvidéken élt.²⁵ A László = Vencel névazonosítás a Felvidéken bizonyos hagyományokra támaszkodhatott, hiszen köztudomású, hogy Vencel magyar király is Lászlónak nevezte magát. Azonosítható-e ez a Magyar László Lucic drámájának Vlasko bánjával? Név szerint talán igen, történetileg semmi esetre sem. László horvátul *Ladislav*, Ulászló *Vladislav*. De ezt a két nevet máig sem különböztetik meg pontosan, a ragúzai irodalom megrendesen *Vladislavot* írt mindkét név helyett. Miután *Božidar*-ból lehet *Boško*, *Vasilijéből Vasko*, *Vladislavból Vlač*, *Berislavból Bečko*, lehet *Vladislavból is Vlasko*.²⁶ Ezzel azonban semmire sem mentünk. Ahhoz, amit Vlasko bánról Lucicnál olvassunk, semmi köze Magyar Lászlónak.

Magyar Benigna 1476. körül született. Igen fiatalon ment feleségül a nála mintegy harminc évvel idősebb Kinizsi Pálhoz. A házasságnak anyagi okai lehettek: az óriási Magyar- és a még nagyobb Kinizsi-vagyont ily módon kívánták egyesíteni. 1474. aug. 8-án Magyar Balázs Kinizsit fiává fogadta és vele kölcsönös örökösödési szerződést kötött.²⁷ A Kinizsire nézve kései nász ez örökösödési szerződés követ-

²³ Szerémi—Ernyey: *A Majthényiak és a Felvidék*. 1913, 342—343. l.

²⁴ Döbrentei Gábor: *Régi Magyar Nyelvmélekek*. II. k. 1840. II—III. l. Gondán Felicián: *A középkori magyar pálos-rend és nyelvmélekei*. 1916. 11—12. l.

²⁵ Doby Antal: *Podmaniczky-család* 1892. 5—7., 20. l.

²⁶ E példákat lásd, az utolsó kivételével, Maretić: *Gramatikai stilistika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb, 1899. VI. 700., 4. l. 8° az idevágó rész 362. l.

²⁷ Lukcsics Pál: *Kinizsiné Magyar Benigna örökösei*. (Turul, 1934. 66—75. l.)

kezménye volt, hiszen a szerződés kelte után született Benignáról atyjának valahogyan gondoskodnia kellett, ahogy gondoskodott a szerződés idejében már élt Magyar Lászlóról. Az állítólag molnárlegény sorból az ország főurai közé emelkedett Kinizsi először Magyar Balázs seregében szerepelt. Spielberg ostrománál már vezértársa Balásznak. Ezután Zápolya Istvánnal hat évig Lengyelországban hadakozik. 1473-ban nagy királyi adományban részesül, 1479-ben a kenyérmezei diadalkor már temesi gróf és Alsó-Magyarország főkapitánya. A következő években részt vesz a török ellen vezetett hadjáratokban. Mátyás halála után Ulászló pártjára áll és a Sárvíz mellett a csontmezei harcban ő veri meg döntően Korvin Jánost. Ulászló király szolgálatában Albert lengyel királyfi és Miksa német király magyar trónkövetelők ellen sikerrel küzd. Majd újra a Balkánon látjuk. 1494. nov. 29-én halt meg.²⁸

Kinizsi Pál 1492-i végrendeletében minden vagyonát feleségére hagyta. Így lett a fiatal özvegy két év múlva a Magyar-vagyon felének és az egész Kinizsi-vagyonnak örökösévé. Kinizsit a vázsonyi Szent Mihály pálos kolostorban temették el. Ezt a kolostort 1483-ban Kinizsi alapította és felesége is gyarapította. A derék pálosok hála fejében imakönyvet készítettek Benigna asszony számára, aki e szerint tudott olvasni. Az imakönyv számottevő magyar nyelvmélek: Két kódexben maradt ránk. Az egyik az 1493-ban készült Festetich-, a másik az 1513-ból való Czech-kódex; mindkettő ránk maradt formájában Benigna számára készült másolat.²⁹

A gyermektelen dúsgazdag özvegy nem sokáig gyászolta első urát. 1495-ben már Mišljenović Marko királyi udvarnok felesége. Ez évben u. i. Ulászló király egy nova donációs levele Mišljenovićet felesége vagyona felének birtokosául ismeri el. 1496-ban meg Mišljenović Marko testvérei: Péter és

²⁸ Klaić id. műve 103., 118., 119., 123., 133., 134., 163., 169., 178—180., 183., 189., 198., 199. l.

²⁹ A két kódex kritikai kiadása Volf Györgytől l. *Nyelvmélektár* XIII. k. (1885.), VI—XIII, 1—10. l., XIV. k. (1890.), XLII—XLVIII, 301—350. l. A Festetich-kódex igen díszes kiállítású és a Kinizsi meg a Magyar címer-ek ékesítik (A Magyar címer nem azonos a Podmaniczkyval). A két kódex kiegészíti egymást, amint ezt Gondán id. műve 18—26. lapjain kimutatta.

János, Benigna asszony vagyonának társtulajdonosai lettek. Utóbb az egész család Magyarországra költözött és leszármazottai mint vázsonyi Horváthok, a XVII. században történt kihaltukig itt éltek. — A Mišljenović-család a ma Dalmáciában fekvő, de akkor Croatiához számított, Scardona (Skradin) melletti Kamičacról származott; a Mišljenović-név mellett a Kolunić és a Tuškanić-neveket, valamint az uzdoljei előnevet is használták. Mišljenović István 1392-ben zágrábi főispán, Mišljenović András († 1532) knini püspök.³⁰ Marko házassága után a közpályán gyorsan emelkedett. Előbb budai várnagy lett, azután 1506-ban Bajnai Bóth Andrással horvát bán és zenggi kapitány. Ulászló király ugyan már a következő évben elmozdítja őket és két más bánt nevez ki, de Mišljenović és Bóth nem engedelmességek a királynak. Így aztán egyszerre négy bán kormányozta Horvátországot! Mišljenović 1508-ban halt meg³¹ és felesége Kinizsi Pál mellé temetette el. Ez a házasság is gyermektelen volt.

Benigna asszony az özvegyi fátyolt most is hamarosan letette. 1509 március 8-án már mint Kereky Gergelyné osztozkodik volt sógorával, Mišljenović Jánossal. Ami keveset Kerekyről tudunk, az nem nagyon épületes. Ulászló királynak egy 1510-ből való igen szigorú hangú rendelete értesít róla, hogy Kereky vagyonát okmányhamisítással is próbálta gyarapítani. Úgy látszik feleségét is pusztán vagyonáért vette el. Kerekyék 1518 husvétját Rómában töltötték és husvét hétfőjén több veszprémi nemessel együtt beiratkoztak a Szent Lélek-Társulatba. Benigna magyarországi kegyes alapítványokkal is tanúságot tett hitbuzgóságáról. 1519-ben harmadik urát mégis meggyilkoltatta! Ezért fej- és jószágvesztésre ítélték. 1520-ban kegyelmet nyert. 1527-ben Zápolya János király másnak adományozza jószágait, tehát vagy meghalt, vagy a király újra elkoboztatta birtokait. Lehet, hogy a második esetben azért szenvedett Benigna, mert Croatia cetini királyválasztó országgyűlésén Mišljenović András knini püspök teljes sikerrel Ferdinánd király érdekében buzgólkodott.

³⁰ *Siebmachers Wappenbuch: Kroatien* 123. l.

³¹ Klaić id. műve 234–235., 248. l.

dott. Bizonyos az, hogy 1527 után többé semmi híre Benignának.³²

Luciő drámájában Benigna szerelmese az ifjú Derenčin. Az ifjúnak többször emlegetett nagyatyja, Derenčin Mirko horvát bán, történeti személy. Magyar ember volt. Derencsényi Imrének hívták. Felesége Zápolya Orsolya volt, Zápolya István nádor testvérhúga. Előbb gömöri alispán, 1492-ben Ulászló zenggi kapitánnyá, a következő évben Bajnai Bóth Jánossal együtt horvát banná nevezte ki. A Frangepánok ismét megkísérelték Zengg visszafoglalását, de vereséget szenvedtek. Erre a két bán Sokolovac várában ostrom alá vette a pártütőket. A harcban Bóth elesett, de Derenčin egyedül is folytatta az ostromot. Ekkor híre jött, hogy Jakub bosnyák vezír egy hadjáratról tömérdek rabbal és zsákmánnyal iparkodik haza. Frangepán Bernát és Derenčin kibékültek és szeptember 9-én Krbava mezején megtámadták a törököt. A teljes egyetértés hiánya, a török vezír csele és végül egy porfelhő megzavarta a keresztény hadakat. Döntő vereséget szenvedtek. A horvát történetírás joggal nevezi a krbavai csatát horvát Mohácsnak. A bán fiával és testvérelével fogságba esett. Az utóbbiaknak a vezír leüttette a fejét és valahányszor a fogoly bán étkezett, fia fejét asztalára helyeztette. A bánt Konstantinápolyba szállították és mert nem vette fel az iszlámot, a szultán a kárahisszári börtönbe záratta, ahol három hónap alatt elpusztult.³³ Amit tehát a dráma Derenčin bánról elmond, leszámítva azt, hogy harcban esett el, történeti tény. A bánnak azonban nem maradtak leszármazói, így az ifjú Derenčin nem történeti személy.

³² Ez adatokra nézve Lukcsics Pál tanulmányán és a Siebmacheren kívül l. *Monumenta Vaticana Hungariae*. Series I. tomus V. 1889. 138. l. Bunyitay-Karácsonyi: *Egyháztörténelmi emlékek* 1902. I. k. 62. l. Timár Kálmán: *Magyar codex-családok* (Irodalomtörténeti Közlemények 1929. 146–154. l.).

³³ Šišić Ferdo: *Bitka na krbavskom polju*. Zagreb, 1893. 47. l. 89, továbbá Klaić id. műve 190–195. l.

5. §. A Robinja költői forrásai.

Lucić drámájának olvasása közben még a figyelmetlen olvasónak is feltűnik, mennyit emlegetnek benne költeményeket. A rabnőt udvarhölgyei dallal mulattatják (357—358. sorok). A rabnő emlegeti az ifjakat, akik éjjel ablaka alatt verseket énekeltek (408—410. sorok). Derenčin bővebben érdeklődik e lantosok után (444—447). Majd a rabnő hivatkozik azokra a versekre, melyeket Derenčin bánról énekelnek (479—480), Derenčin meg kereskedőnek öltözött utal azokra a szerelmi versekre, melyek hasonlóak az övéihez (663—664). A ragúzai nemes is megemlíti a Derenčin bánról szóló verseket (939—940).

Világosan kétféle versről van itt szó. Az egyik fajta vers a Derenčin bánról szóló népdalok, a másik fajta meg a költők ideáljaihoz zengett trubadúr-dalok. Az udvarhölgyek énekei mindkét csoporthoz egyaránt tartozhatnak. Lucić költői forrásai között valóban mindkét fajta képviselve van.

E sorok írója a népköltészetet illetőleg eléggé szkeptikus álláspontot foglal el. Ezek az állítólag népi-eredetű versek keletkezésének ideje mindig problematikus dolog. A Lucić drámájával összefüggő népköltési termékek egyike sem ismeretes Lucićot megelőző időkből származó feljegyzésekből, így, bár Lucić koronatanú arra nézve, hogy Derenčin bánról voltak már az ő idejében népdalok, bajos eldönteni azt a kérdést, hogy a ma ismeretes Derenčinről szóló népversek azonosak-e és mennyiben azonosak azokkal, amelyeket Lucić ismert. Két dolgot mégis el kell ismernünk. Az egyik az, hogy Lesina szigete már Lucić korában is a horvát népköltés egyik központja volt. A legrégebb hitelesen feljegyzett horvát népdalok Lucić ifjabb lesinai kortársának, Hektorović Péternek (1487—1572) *Ribanje* (Halászat) című egloga pescatoriájában találhatóak és tudjuk, hogy ezt a nagyon becses költeményt szerzője 1555-ben, tehát alig valamivel Lucić halála után írta. Ez igazolja, hogy Lucić életében valóban ismeretesek voltak már Lesinán népversek. A másik az, hogy a horvát és a szerb irodalomtörténet tanítása szerint az ő népepikájuknak két formája van a *bugarštica* és a *deseterac*. A *bugarštica* (*bugariti* =

panaszkodni) a maga 15—17 szótagos soraival a régebbi forma, a *deseterac*, ez a tíz szótagos sor, az újabb forma. A *bugarštica*k a XIV. század utolsó negyedében keletkeztek, a mohácsi vészt megelőző évtizedekben érték el virágzásuk tetőpontját, hogy aztán a XVII. század folyamán eltűnjenek. A *deseterac* meg a XVII. században alakul ki és a XVIII—XIX. században virágzik fel. Napjainkban egyedül ez él.³⁴ A baj csak az, hogy a *bugarštica*k túlnyomó része XVIII. századi kéziratokból ismeretes, tehát ki volt téve a másolók önkényes változtatásainak. Miután Lucić életében a *deseterac* még ismeretlen volt, mi ezeket lehetőleg figyelmen kívül hagyjuk, bár megengedjük, hogy sok *deseterac* olyan *bugarštica*ra megy vissza, melyet ma nem ismerünk.

Derenčin bánról tudtommal két *bugarštica* van. Az egyiket töredékesen a zenggi születésű *Vitezović Pál* (1652—1713) horvát költő jegyezte fel, akit irodalomtörténetünk mint egy horvát *Zrinyiász* (*Odilenje Sigetsko* 1685) szerzőjét ismer.³⁵ A 12 soros töredék a csatavesztést és néhány elesett nevét emlegeti.³⁶ A másik *bugarštica*t a *bugarštica*k legjobb gyűjteménye tartalmazza Scardonából, *Mišljenović Marko* zenggi kapitány hazájából, feljegyezve.³⁷ A 70 soros *bugarštica* zavaros előadásban és rontott nevekkal elmondja a csata lefolyását. A két *bugarštica*n kívül van két *deseterac* is az eseményről. Ezek egymás változatai és mindkettő Lissa szigetéről került elő.³⁸ Ez a négy vers igazolja, hogy Lucić nem alaptalanul emlegeti a Derenčin bánról szóló népverseket, de nem tisztázza az itt felmerülő kérdéseket.

Nevezetesen, miért tette Lucić Derenčint Benigna szerelmesévé és nem valamelyik urát? A dráma írásakor Kinizsi és *Mišljenović* már meghaltak, Kereky meg jelentéktelen ember volt. A nagy Magyar Balázs lányának nagynevű szerelmest

³⁴ Popović Pavle: *Pregled srpske književnosti*. Beograd, 1922. 65—66., 99—100. l.

³⁵ L. Szegedy Rezső tanulmányát. Irod. tört. Közlemények 1915. 412—413. l.

³⁶ *Nastavni Vjesnik* X. 537. l.

³⁷ Bogišić Valtazar: *Narodne pjesme*. Beograd, 1878. 430. l. 8°. A *bugarštica*t l. 218—220. l.

³⁸ Šišić: *Bitka na krbavskom polju* 1893. 33—38. l. *Rad* 176., 111—112. l.

kellett találni. A krbava-mezei ütközet gyászos következményei nagyon is érezhetőek voltak a dráma szerzése idején, Derenčin bán és családja tragikus sorsa még élénk emlékezetben élt; így találta Lucić a rabnő méltó szerelmesének az ifjú Derenčint, aki ugyan sohasem élt, de nincs is róla semmi pozitívum a drámában.

Van még egy tisztázandó kérdés Derenčin körül. Lucić az ifjú Derenčint egyszer a bán unokaöccsének mondja (13. sor), azután unokájának (482, 939). Ebből Vodnik azt következteti, hogy Lucić történeti ismeretei gyöngék és az ifjú Derenčint nem a történelemből, hanem a népköltészetből veszi.³⁹ Miután azonban nem ismerünk olyan Lucićot megelőző népköltési terméket, melyben ez az ifjú Derenčin szerepelne, Vodnik feltevését alaptalannak kell minősítenünk. Ha valaki figyelmesen elolvassa azt a helyet, ahol Derenčin a bán unokaöccseként szerepel, meg kell állapítania, hogy addig nincs is szó Derenčin bánról, hanem csak Vlasko bánról. Az ifjú Derenčin tehát lehet Derenčin bán unokája és Vlasko bán unokaöccse, ami megfelelne a dráma szereplői nemzedékrendjének (első nemzedék: Magyar Balázs és Derenčin bán; második: Vlasko bán és az ifjú Derenčin apja; harmadik: a rabnő és az ifjú Derenčin). Az unokaöccs szó persze jelenthet másod- és harmadfokú rokonságot, úgy hogy a fiatalok közt nincs házassági akadály. Különben is az ifjú Derenčin költött személy, így rokonságát a lesinai költő tetszés szerint szabhatta meg.

Érdekes dolog, hogy Lucić csak Derenčin bánnal kapcsolatban emlegeti a népdalokat, pedig a rabnőről több népdalt ismerünk, mint Derenčinről. Ennek oka az lehet, hogy a rabnő műköltészeti forrása Lucić közönsége előtt ismeretes volt és végtére is ő drámát írt és nem forrástörténeti tanulmányt. Nekünk azonban be kell számolnunk a rabnőről szóló bugaršticákról is, hiszen vannak a drámának olyan mozzanatai, melyek ezekből és nem a műköltészeti forrásból származnak.

A rabnő, kit a törökök, vagy a rablók elhurcolnak és

³⁹ Rad 176. k. 110. l. A történelemből valóban nem ismerhette Lucić a soha nem létezett ifjú Derenčint!

árulnak, Lucić korának gyakori jelensége volt. Éppen úgy, mint a rabnő, aki valahogyan megszabadul. Érthető, hogy a törökhódítás kezdetével egy-egy ilyen feltűnőbb esetet a délszláv népénekesek is megénekeltek. Vodnik Lucić Rabnőjéről szóló tanulmányában Bogišić gyűjteményéből két ilyen bugaršticát idéz. Az elsőben⁴⁰ a török (neve nincs) Horvát Iván húga iránt érdeklődik, de hiába jár Ivánhoz: kilenc éven át a szeme elé sem kerül a leány. Iván egyszer elmegy vadászni, akkor meglátja a leányt. Erre a császárhoz vágat, lovat, selymet és pénzt kér tőle, aztán Iván vára alatt mint kereskedő sátrat üt. Iván húga lemegy vásárolni. Erre lóra kap és a leányt elrabolja. Mikor a császár udvarának közelébe érnek, a török azon kezd tűnődni, hogyan vezesse a leányt az udvaron keresztül. A leány azt ajánlja, öltöztesse fel vitézi ruhába, ültesse fel lovára, maga pedig mint kalauz (prae-monstrator, ductor viae — mondja Bogišić) menjen mellette. Így tesznek. Mihelyt a leány a lovon ül, hazavágtat. A vár alá érve és fel nem ismerten Ivánt viadalra hívja. Előbb azonban együtt ebédelnek. A vitéznek öltözött leány elmondja, hogy látott egy törököt,⁴¹ aki egy szép megkötözött horvát leányt vezetett. Iván könnyezni kezd, hogy ez az ő húga és szeretné megmenteni. Erre a leány leleplezi magát.

A 88 soros versnek nem sok köze van Lucić drámájához. Heterogén elemek vegyülnek benne. A legfeltűnőbb az, hogy egyes motívumai azonosak a semptei névtelen horvát mintáiban található motívumokkal (a vitézi ruhába öltözött leány, a leány próbájára szánt vásár). Bogišić Orbini egy helyére hivatkozva, a bugarštica Horvát Ivánját azonosítja Horvát János állítólagos horvát bánnal (a valóságban macsói bán volt) és az eseményt az 1380 körüli időre teszi. Orbini idézett helyén⁴² azonban szó sincs a bugarštica tárgyáról, Bogišić tehát pusztán a név hasonlóságára épít. Azt hisszük, egészen alaptalanul.

Sokkal fontosabb a másik bugarštica.⁴³ A 101 soros köl-

⁴⁰ Bogišić id. műve 101—104. l.

⁴¹ A vers *vlaška poturicát* mond, ami törökké lett vlachot (délszláv ajkú muzulmánt) jelent.

⁴² Orbini Mauro: *Il regno degli Slavi*. Pesaro 1601. 359. l.

⁴³ L. Bogošić id. gyűjteménye 117—120. l.

temény tartalma a következő: Jakšić Stjepan megtudja anyjától, hogy volt neki (Stjepannak) egy testvérhúga, Margarita, akit még bölcsőjéből elraboltak a törökök és most a morinjei bán rabnője. Stjepan elvágta Morinjébe és megtudja a morinjei lányoktól, akik ruhát mosnak a vár alatt, hogy a bán nincs otthon. Elment a Duna mellé azokat a várakat szétosztani, amelyeket atyja szerzett. A rabnő ellenben otthon van. Stjepan felmegy a várba, ahol a rabnő előbb igen gőgösen fogadja, de mikor Mitar (Demeter) testvérét említi, aki boldogan él feleségével, a leány ráismer(!) és minden kincset összeszedve megszöknek. Mikor haza érnek, anyjuk előbb azt hiszi, hogy Stjepan menyasszonyát hozza, de aztán Stjepan megmondja, ki a leány és az öreg asszony szeretettel öleli keblére. A bugarštica öt esetben egyszerűen robinjának nevezi a hősnőt. Innen veszi, úgy látszik, Lucić drámája címét és hősnője nevét. A lesinai költő hősnője udvarhölgyei közül egyet nevez meg, Margitot. Ez a név is e bugaršticából való és látni fogjuk, Margit valóban a Robinja udvarhölgye lehetett. A bugarštica említi először a Dunát. Azonban még mindig testvérekről van szó, bár az anya menyasszony-váró fogadásában már ott bujkál a szerelmi história. E bugaršticára még visszatérünk.

A rabnő története eljutott Ragúzába is és az ott akkor megalakuló trubadúr-költészet csakhamar fel is dolgozta. Lucić egész költészete szoros összefüggésben áll a ragúzai trubadúrok verseivel. A kedves ablakai alatt zengedező hódolóknak a drámában is emlegetett motívuma világos utalás erre a lírára. A rabnő történetét Držić Džore költötte át a trubadúr-líra szellemében. Držić pap létére a világi szerelmet az isteni szerelemmel próbálja helyettesíteni és ideáljából az isteni kegyelem (*Milost*) elvont fogalmát alakítja ki. Ez a nem következetesen és nem sikeresen végrehajtott mesterkedés hajlamossá teszi az allegóriára, mely eladdig a horvát költészetben ismeretlen volt. Más részről érdeklődéssel fordult a népköltészet felé. Tizenkét verse nem egyéb, mint átalakított népdal. Ezek a körülmények magyarázzák meg *Csodálatos álom* (Čudan san) című 160 soros versének keletke-

zését.⁴⁴ Ez a vers Lucić főforrása. Hogy a vers egyébként is nagy hatással volt reá, ezt az bizonyítja, hogy Lucić lírai versei között is van egy átolmlátás, mely több mozzanatban találkozik Držić álmával.⁴⁵

Držić *Csodálatos álmának* tartalma a következő: a költő azt álmodja, hogy ideálja vadászatban vesz részt. Mindenki egy szarvas után ered és a magára maradt leányt tengeri rablók hurcolják el. A leány hosszú monológban panaszolja el szomorú sorsát és könyörög a kereskedőknek, vegyék meg. Hű rabjuk lesz, hiszen mindenki elhagyta. Az is, ki szívének a legkedvesebb volt és aki verseket írt hozzá. A költő felriad és Istenhez fohászkodik, hogy ne legyen valóság a gonosz álomból. Miért tette álommá Držić a rabnő történetét? Azért, mert Ragúzában már rég nem lehetett rabnőt árulni. Ez csak gonosz álom lehet. Držić álma ugyan nem játszik Ragúzában, de hölgye ragúzai, hiszen a *dubravában* (liget) született, ami *Dubrovnikot* (Ragúza horvát neve) jelent már a legrégebb költőknél is. Lucić drámájának második jelenete alig egyéb, mint Držić versének a Lucić-választotta történeti háttérbe való beállítása. Ez nem is szorul bizonyításra. Vodnik sok apróbb találkozás mellett azt is kimutatta, hogy Lucić húsz sort némi átalakítással egyszerűen átirított Držićből.⁴⁶

Držić a rabnő-motívumot bevitte a ragúzai költészetbe, de a történet igazán ragúzaivá Vetranić és Lucić feldolgozásában lett. *Vetranić Mavro* (1482—1576) kissé viharos életű ifjúság után szent életű pap lett és a korai Ragúza egyik legértelmesebb vallásos, filozófiai és politikai költője is. Politikai verseivel igazolni iparkodott kis hazája törökbarát magatartását, de mindig igaz részvétellel a reménytelenül küzdő keresztény nemzetek iránt. Buda vára elestéről írt hatalmas verse (*Tužba grada Budima*) nagy szeretettel szól Magyarországról és egeből küldött Szent Koronájáról.⁴⁷ Vetranić kapcsolatokat tartott fent Lesinával. Egy költői le-

⁴⁴ *Stari pisci* II. 402—406. l.

⁴⁵ *Stari pisci* VI. 216—218. l.

⁴⁶ *Rad* 176. k. 90—96. l.

⁴⁷ *Stari pisci* III. 52—65. l.

vélben dícséri a lesinai nemességet és lesinai minták után próbálta, kevés sikerrel, az egyházi drámát divatba hozni Ragúzában. Vetranić az első ragúzai mascherata-írók egyike. *Lorenzo il Magnifico* (1448—1492) flórenci udvarában szokásos mascheraták mintájára szerzett néhány ilyen költeményt, amelyeket farsang idején recitáltak a rektor palotája előtt. Ezek egyike, a *Dvije robinjice* (Két rablányka), Držić témáját dolgozza fel.⁴⁸ A vers 232 nyolc-szótagos, keresztírmes sorból áll. A két leányt perzsa tengeri rablók árulják Ragúzában. Az örmény császár udvarhölgyei. Kora reggel virágot szedtek. Gyönyörű dalukra lettek figyelmesek a kalózok és elhurcolták őket. A leányok a ragúzaiknak könyörögnek, szabadítsák meg őket, anyjuktól meglesz a jutalom. A mascheratákat nem kell komolyan venni, így Vetranić Ragúzába lokalizálhatta a rabnő történetét. De Vetranić egy lépéssel tovább is ment. Azzal, hogy az örmény császár udvarhölgyei Ragúzában keresnek szabadulást, a tárgyat a ragúzai szabadság dicsőítésére használja fel. A ragúzai szabadság apológiája fel-felbukkan Vetranić más műveiben is. Vodnik összeállította Vetranić és Lucić művei között található kisebb kapcsolatokat,⁴⁹ én a legfontosabbnak ezt tartom: a rabnő történetének a ragúzai szabadság gondolatával való összekötése, ha nem is komoly formában, Vetranićnál történik meg először.⁵⁰

Lucić sok mindent meríthetett költői forrásaiból. Egyet azonban nem: a rabnő történetének Magyar Balázs családjához való fűzését. Hogy Zenggel egyes népversek kapcsolatot árulnak el és hogy Benigna, mind atyja, mind második ura révén otthon volt a városban: ez bírhatta rá a lesinai költőt, hogy a tárgyat Magyar Balázs hősi alakjához fűzze.

⁴⁸ *Stari pisci* III. 237—243. 1.

⁴⁹ *Rad* 176. k. 102. 1. Elkerülte figyelmét az udvarhölgyek énekének motívuma.

⁵⁰ A XVI. század második felében még egy ragúzai mascherata készült e tárgyról. Szerzője *Sasin Antun*, címe *Robinjica*. (*Stari pisci* XVI. k. 166—168. 1.) Ezt Lucić nem ismerhette és Lucić hatása sem mutatható ki rajta. Gyenge alkotás.

6. §. Vlasko bán.

Lucić Ragúza dicsőítésére írta darabját. Ragúza védszentje Szent Balázs volt. A védszent ünnepén (február 3) a rektor palotája előtt különböző felvonulások voltak, mascheratákat adtak elő (hiszen farsang van!) és drámák bemutatásával is megünnepezték Ragúza szabadságát. A ragúzai irodalom legmaradandóbb értékű alkotása, Gundulić Iván *Dubravka* című pásztorjátéka, is e napra készült és e napon is játszik (1628 február 3). Lucić drámája is minden jel szerint e napra készült. Ezért is állította be a drámát az ismert történeti háttérbe. Szent Balázs napján egy másik Balázs családját hozta a színpadra, azét a Balázsét, akit joggal tartott a horvát Adria legnagyobb hőségének.

Magyar Baláznak a drámában a rabnő unokája. Magyar Baláznak azonban tudunkkal sohasem volt unokája, amint Derenčin bánnak sem volt, pedig a dráma szerint ez az ifjú Derenčin a rabnő szerelmese. Miért járt el így Lucić? Talán két okból. Először is Lucić a drámát saját korába helyezte. Modern tárgyat akart feldolgozni. Így egy nemzedéket kellett Balázs és Mirko bánok, valamint a fiatal szerelmesek közé beiktatnia. Másodszor pedig nem létezett személyek szerepeltetésével jelezni akarta a közönség előtt, hogy minden történeti háttér ellenére nincs valóságról szó, hanem költői leleményről. Az ifjú Derenčin szerepében nincs is semmi történetileg megfogható dolog, a Robinjáéban csak annyi van a történeti Benignából, hogy a költő egyszer Zengget mondja hazájának (744. sor).

Derenčin atyjáról nincs szó a drámában. Annál több a rabnőéről, Vlasko bánról, aki a dráma legrejtélyesebb alakja. Vodnik Branko Vlasko bán nevét és szerepét úgy magyarázza, hogy a Balázs keresztnevet éppen Ragúza környéken *Vlaho*, *Vlasi* és *Vlaskónak* is mondják. Magyar Balázs és Vlasko bán tulajdonképpen egy személy. Mindkét alakot Lucić a népköltészetből ismeri. Lehet, hogy a költő egyik versben *Blažit* (horvátul Balázs), a másikban meg *Vlaskót* talált és nem vette észre, hogy a két név egy személy, de lehet az is, hogy tudatosan csinált belőlük két személyt, hi-

szen Vlaskóra, részben legalább, Magyar Balázs állásait ruházza rá.⁵¹

Csekély nézetem szerint Vodnik e fejtegetése két okból sem állja meg a helyét. Az egyik ok az, hogy túlságosan kevésre becsüli Lucic műveltségét és költői tudatosságát, a másik az, hogy túlságosan sokra tartja az egykorú (Vodnik korából való) népköltészet jelentőségét. Vodnik magyarázatából valóság az, hogy a horvát irodalmi nyelvi *Blaž* alak mellett van népnyelvi *Vlah*, *Vlaho* alak. Amint a *Blaž* szóból a kicsinyítő értelmű *Blaško* szó képezhető, úgy a *Vlah* szóból is képezhető az ugyanilyen értelmű *Vlasko*. A *Blaž* és *Vlasko* neveknek, mint atyának és fiúnak egymás mellé állításával Lucic jelezni akarta a történetileg nem létezett fiúnak fiktív voltát. Azzal, hogy a dráma szerint Vlasko bánnak egy fia és egy leánya maradt, mint a valóságban Magyar Balázsnak, még jobban aláhúzza, hogy Vlasko és Balázs egy személy. A kérdés azonban ezzel nincs megoldva, hiszen a költő sok egyebet is tud Vlaskóról, sok olyat, ami egyáltalán nem illik rá Balázusra.

Mikor a dráma szónokoló nemese Budán járt követségben, a királyi udvarban mint ifjú hőssel ismerkedett meg Vlaskóval, aki máris kitűnt nagy erejével és ügyességével. Azután belgrádi kapitány, majd pedig horvát bán lett. Sokat harcolt a török ellen és nagyobb hírnévre tett szert, mint Janko vojvoda, vagy Vuk despota. Családját a király karolta fel és utódaul fiát jelölte ki, ha majd felserdül. Feleségét Jelenának hívták. Birtokai Lucic hibás földrajzi leírása ellenére is világosan Szerém megyében feküdtek.

A Janko vojvodához és Vuk despotához való hasonlítás (166. sor) nem Vlasko rejtvényének megoldása? Janko Hunyadi János. Róla nem lehet szó, hiszen Vlasko állítólag Mátyás király udvarában nőtt fel. De nem lehet-e Vuk despotáról szó? Azt hiszem, igen.

Ez a Vuk az első szerb despotának, Branković Györgynek (1375—1456), volt az unokája. Atyja a törökök által megvakított Branković Gergely († 1459) volt. Gergely felesége Jelisaveta (Erzsébet), de Vuk (1440—1485) nem e há-

⁵¹ Rad 176. k. 119—120. l.

zasságból származott, hanem törvénytelen gyerek volt. Vuk még gyermek korában török területre került. György despota Mara nevű leánya II. Murat szultán († 1451) felesége volt. 1465-ben Vuk egy török követséggel Belgrádba jött és akkor Mátyás szolgálatába állott. Résztvett a király cseh, osztrák és lengyel hadjárataiban. 1471-ben Mátyás király névleges szerb despotává tette. Vuk Szerém megyében élt, ott nyert birtokain és résztvett a király számos balkáni hadjárataiban. Ismételten együtt küzdött Magyar Balázssal és Kinizsi Pállal a törökök ellen. A király egyik legünnepeltebb hadvezére volt. Természetes halállal halt meg. Két felesége volt. Először Pruis Jovan nagyváradi görög-egyesült püspök ismeretlen nevű nővérét vette el. Ennek korai halála után Frangepán Zsigmond Borbála nevű leányát.⁵² Tudunkkal nem voltak gyermekei. Frangepán Borbála első ura halála után Berisló (Berislavic) Ferenc jajcei bánhoz ment feleségül.

Ezekből a száraz történeti tényekből is elég kapcsolatot lehet kimutatni Branković Vuk és Vlasko bán között. Vuk először Belgrádban tűnik fel, aztán kerül Horvátországba. Mint ifjú, valóban Mátyás környezetében él. Horvát bán ugyan sohasem volt, de a lesinai dráma horvát bánságát bajos komolyan venni, hiszen ez a méltóság öröklődik, — akár a szerb despótia! Vuk és Vlasko egyaránt Szerémben éltek és mindketten dicsőségesen harcoltak a török ellen. A feleség neve nem egyezik, de a Branković-családban egész sereg Jerinát, Jelisavetát és Jelenát lehet találni. Így Vuk egyik nagybátyjának, Lázár despotának, felesége Jelena; leányuk Jelača, az utolsó bosnyák király felesége. Egyik unokatestvérének, Jovan despotának, a felesége Jelena. Ez a pár Szerém megyében élt. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy György, az első despota és felesége Jerina kétszer is megfordultak, mint menekültek, Ragúzában (1426, 1441) és mikor másodszer ott voltak, minden török fenyegetés ellenére sem adta ki őket a bátor kis köztársaság, amire még kétszáz év múlva is méltó büszkeséggel tekint vissza

⁵² Tehát mindkét esetben katolikus feleséget választott, holott a Branković-ház pravoszláv vallású volt.

nagy eposzában (*Oszmán VIII. ének* 460—565. sor) Gundulić Iván. Mindezekről, ha némi bizonytalansággal is, értesülhetett Lucić, hiszen a török előrenyomulása érdekelte, mert az ő szigetét is folytonos török veszedelem fenyegette.⁵³

Voltak azonban más forrásai is: a bugaršticák. Branković Vuk a valóságban nem volt egyéb, mint a magyar király egy vezére. Nemzete szemében azonban ő volt a szerb császárok és királyok utóda, egyúttal ezek minden nagy emberi vonásának ideális megtestesülése. A despotai egyre üresebben hangzó címhez a nép képzelete a múlt és a jövő hatalmas szerb birodalmát álmolta hozzá. Mielőtt minden remény hosszú századokra végleg összeomlanék, Vuk hősie alakjában még egyszer kiélték, kitombolták magukat a nép-énekeselek képzeletének tündéri játékaik. Egész románkör alakult ki, melynek központja Vuk despota, akit a többi Brankovićok, a Jakšićok és más szerb daliák környeznek. Vuk természetfölötti lényé lesz, akit Zmaj ognjeninek (tüzes sárkány) neveznek, akit vilák (tündérek) szeretnek és óvnak. Titokzatos származása különösen alkalmassá tette arra, hogy Lucić az Adria legnagyobb hősieinek fiává tegye, amint a szerb népköltés Hunyadi Jánost megtette Lázár fejedelem fiává!

Lucić a Zmaj ognjeni Vuk románkört alakulóban találta. A bugaršticák még többet őriztek meg a valóságból, mint a deseteracokban megújuló szerb népköltészet. A Branković- és a Jakšić-család történetei már összekeveredtek, de a Jakšić-ciklus oláh eredetének emléke még élt. Novaković Stojan mutatta ki, hogy a Jakšić-versek tárgyai a négy Basaraba oláh fejedelem (1360—1418) tettheire vonatkoznak és a szerbekhez először a rovinei ütközet (1395) kapcsán kerültek. A rovinei csatában Bajazit szultán oldalán Mircea oláh vajda ellen harcolva esett el a szerb népdalok legna-

⁵³ Ez adatokra nézve l. Novaković Stojan: *Poslednji Brankovići* (Letopis Matice Srpske 146—148. k.), Maretić: *Naša narodna epika* 1909, 108—124. l., Ivić Aleksa: *Istorija Srba u Vojvodini*. Novisad 1929. 20—28. l. Még a drámának az az állítása (251. sor), hogy a király száz falut adott a leánynak Vlasko halála után, sem költői találmány. Vuk despota 1482-ben királyi engedéllyel száznál több falut (L. Ivić id. műve 26. l.) adott feleségének.

gyobb hőse Kraljević Marko és vele harcoltak a keresztények ellen más szerb főurak is.⁵⁴ A Jakšićok rokonságban is voltak a moldvai uralkodóházzal. Az öreg Branković György despotának alattvalói voltak, később összeházasodtak a Branković-házzal. A Jakšić-ház megalapítója, Jakša, állítólag török (ezalatt valószínűleg délszláv ajkú muzulmán) nőt vett el. Fiai István és Demeter Magyarországra menekültek és Mátyás király Nagylakot adta nekik (1464). Demeter Szendrónél (1486), István Bécs alatt (1489) esett el. A népköltésben többnyire Vuk oldalán szerepelnek mint alattvalói, — ezért lesz Margit húguk Vuk-Vlasko leányának udvarhölgye, — és rendszeren Belgrád város kapitányai, amik a valóságban sohasem voltak.⁵⁵ Mindebből csak azt akarom kihozni, hogy ha valaki a Basaraba-Jakšić történetekkel feldiszipített Vukot oláhnak, vlahnak, Vlaskónak nevezte, nem beszélt minden alap nélkül.

A mi feladatunk nem Zmaj ognjeni Vuk szerepének tárgyalása a szerb népköltészetben, hanem azoknak a szálaknak szétbontása, melyek Lucić Vlaskóját Vukhoz fűzik. Egy szálat már Szegedy megtalált, bár őt ez a probléma nem foglalkoztatta. Több bugarštica állítja, hogy Vuk Mátyás király udvarában növekedett.⁵⁶ Sorban haladva Bogišić bugaršticái között, a 12. számából megtudjuk, hogy Vukot Mátyás király házasította össze Borbálával, a bosnyák király nővérével. A 13. számában Borbála a poljicei (Dalmácia) bán nővére. Ali bég, Vuknak pobratimja (választott testvére), ütköztben el akarja a menyecskét rabolni, de felsül. A 15. számában a bosnyák király kopjáját veszi kölcsön és azzal vitézkedik. A 16. számában a megsebesült Vuk szobájába zárkózik, mert ott a vila gyógyítja. Felesége arra gyanakszik, hogy szép rabnőt hozott magával és az ajtónál leselkedik. Erre a vila eltűnik és Vuk meghal. Haldokolva Jakšić Demeterrel megüzeni Mátyás királynak, hogy gyerekkora óta

⁵⁴ *Letopis Matice Srpske* 148. k. 56—59. l.

⁵⁵ Maretić: *Naša narodna epika* 1909, 131—132., Ivić Aleksa: *Rodolovne tablice* 1923.

⁵⁶ Szegedy Rezső: *Régi szerb vitézi ének Kinizsi Pálról*. Ethnographia 1920. 1—9. l. Bogišić id. gyűjteménye 44. l.

híven szolgált, s most is csak azért válik meg tőle, mert egy jobb urat (az Istent) kell szolgálnia. A 26. számúban kilenc lovat ugrik át.

Ezekhez járulnak még Novaković Stojannak más népköltési termékekből vett adatai. Vuk pobratimja nem más, mint Gjerzelez Alija, a bosnyák muzulmán népepika nagy hőse. Ez másutt is el akarja rabolni Vuk feleségét. Más versekben viszont kirabolja Vuk várát, mikor ez nincs otthon. Jakšićal kapcsolatban szerepel Madjarin bán, aki Magyar várban lakik. Vuk a népköltés szerint egyszer Spalatót is ostrom alá veszi. A Jakšićok rab nővére is ismételten szerepel a szerb népköltésben. Egyszer valami arabtól szerzi vissza Demeter.⁵⁷ A Lucić költői forrásai között tárgyalt második bugarštica morinjei bánját talán ez magyarázza meg (arab = mór bán), a dalmát Morinje helynéven kívül.

Az itt felsorolt népköltési adatok igazolják, hogy Vuk tettei sokban egyeznek Vlasko tetteivel, sőt Vlaskónak Magyar Balázssal való családi kapcsolatára nézve is található valami bizonytalan népköltési alap. Szerepet játszott Magyar Balázs és Vlasko kapcsolata kiépítésében az is, hogy Magyar Balázs Oláhországban is harcolt. Így mind a történelem, mind a népköltés mellett tesz tanúságot, hogy a Vuk-Vlasko azonosítás nem »csodálatos álom«, hanem olyan feltevés, mely a vitát megérdemelné.

Bármily jelentékeny szerepet is tulajdonítunk Vlasko bánnak, az a benyomásom, hogy eredetileg hiányzott a drámából. Bizonyos nyomai vannak annak, hogy Lucić műve mai formájában második kidolgozás és az elsőben Vlasko még nem volt meg. Vagy a bevezető 34 sor hiányzott az első kidolgozásból, vagy Derenčin bán tetteit emlegette kevésbé az első kidolgozás. U. i. ha ezt a két dolgot egyidejűleg írta volna a költő, jobban vigyázott volna arra, hogy az ifjú Derenčin és Vlasko bán családi kapcsolatát világosan határozza meg. Egy másik bizonyíték a két kidolgozás

⁵⁷ *Letopis Matice Srpske* 148. k. 4., 8., 10., 18., 32., 33., 35., 38., 63. 68. l. Gjerzelez Ali 1425–1507 között élt. Résztvett Szendrő elfoglalásában és 1462 óta szerepel a Magyarország ellen vezetett török hadjáratokban. A krbavai ütközetben is ott volt. (Hadžijahić Muhamed: *Narodne pjesme o Gjerzelez Aliji*. Sarajevo, 1934. 48. l.)

mellett az, hogy a Robinját Szerém megyében tengeri rablók ejtik foglyul. Eredetileg ez bizonyára valahol a tengerparton történt és a költő, amúgy is járatlan lévén a szerémi viszonyokban, a kalózokat a második kidolgozásban is meghagyta. Igaz, hogy a Hektorović Péter *Ribanje* című versében idézett Kraljević Markóról és öccséről Andrásról szóló bugaršticában is kalózokról van szó, bár a cselekmény a szárazföldön játszódik, sőt a kalózoknak Lucićnál használatos állandó jelzője (gusar kleti, átkozott kalóz) is innen való.⁵⁸ Hektorović azonban kifejezetten népi termékként közli a bugaršticát és az a felfogás, hogy tengeri rablók garázdálkodnak a szárazföldön, megfelel a primitív szigetlakó szemléletének. Lucić azonban műköltő, akiről bajos feltenni, hogy ennyire tájékozatlan lett volna a szárazföldi életben. Egy harmadik bizonyíték arra nézve, hogy Vlasko bán eredetileg nem szerepelt a drámában az, hogy mikor a kereskedőnek öltözött Derenčin már végig hallgatta a Robinja egész életrajzát, azzal biztatja, hogy Ragúza majd hajón haza szállítja hazájába, Zenggebe (744. sor). A Robinjának valóban Zengge volt a hazája, amíg Magyar Balázs leánya volt. De Vlasko bán bekapcsolása után hazája Szerém lett. Ez a sor az első kidolgozásból felejtődött bent a másodikban.⁵⁹

A végeredmény tehát a következő: Lucić Ragúza dicsőítésére írta drámáját. Allegorikus célzatát a szónoki és lírai elem túltengése miatt nem tudta ugyan kellő költői erővel kifejezni, de a jó szándék meg volt benne és így is egy századdal előzte meg Gundulićot és Palmotićot, a ragúzai szabadság nagy költőit. Miután Szent Balázs napján volt szokás a ragúzai szabadságot megünnepelni, a szabadságát visszanyerő rabnő atyjává egy másik Balázst tett meg, aki az ő szemében a horvát Adriának legnagyobb hőse volt. Mivel pedig a dráma cselekményét megírása korába helyezte, szükségessé vált Magyar Balázs és Magyar Benigna közé egy nemzedék beiktatása. Így konstruálta meg Vlasko

⁵⁸ *Stari pisci* VI. 17–19.

⁵⁹ Lucić műveit fia adta ki, akiről nem tudjuk, volt-e és mennyi érzelme ilyen részletkérdések iránt. Lehet, hogy atyjának több fogalmazásából önkényesen állította össze a szöveget.

bán személyét, akinek neve egyrészt Magyar László nevét őrzi, másrészt a Balázsnak megisméltése. Hogy ez a Vlasko méltó legyen Magyar Balázshoz, reá ruházta kora egy másik nagy hősének, Branković Vuknak, egyes történeti és népköltészeti viselt dolgait.

7. §. A Robinja a későbbi népköltészetben.

A rabnő története sem a nép-, sem a műköltészetben nem záródik le Lucić drámájával. Sőt a dráma nyomán mintha a népköltészet az eddiginél dúsaiban sarjadzanék.

Önkéntelenül felvetődik a kérdés, ismerhette-e a nép a számára hozzáférhetetlen velencei kiadásokban porosodó drámát? Igenis, ismerte! Erre három nagyon érdekes bizonyítékunk van.

Az egyik az, hogy az erlangeni kézirat, mely kiadója, Geseman Gerhard prágai német egyetemi tanár, szerint 1720 körül a horvát Határőrvidéken iratott, egyik népdalba eléggé értelmetlenül bele foglalva megőrizte a dráma négy sorát.⁶⁰ A másik a *Zora Dalmatinska* folyóirat 1846-i évfolyamának egy névtelen cikke, mely elmondja, hogy farsang idején Pago szigetén a legények egy kis népdramát szoktak előadni. A cikkíró közli a mindössze 160 sornyi drámát. Anélkül, hogy a közlőnek sejtelve volna róla, a népdrama nem egyéb, mint a Robinja azon részének, amikor Derenčin a rabnővel beszélget és megváltja, lerövidült és romlott szövegű átírása. 1859-ben Volčić feljegyzett egy isztriai népdramát. Erről Vodnik megállapítja, hogy szorosan összefügg a népdramával.⁶¹ A harmadik bizonyítékunk az, hogy a Robinja névből olyan horvát területeken, ahol e szó ismeretlen (*sužnjica*, *raba* használtatik helyette), város, illetőleg személynév lett. Van két, tartalmilag azonos isztriai románcunk. Az egyikben Kraljević Markót arra inti anyja, ne házasodjék *Robljina* városból, mert ott él a törökök által elhurcolt húga. Marko mégis onnan házasodik. Szerencsére a nászéjszaka előtt kiderül, hogy

⁶⁰ Gezeman Gerhard: *Erlangenski rukopis*. 1925. lásd CXXII—CXXV 22. l.

⁶¹ *Rad* 176. k. 104—106., 129. l.

a menyasszony Marko húga. A másikban Karlović Iván Fiumében harminc leány közül *Rodbinjčićát* választja feleségül. Kiderül, hogy a húga.⁶² Karlović Iván történeti személy. A hatalmas Kurjaković-nemzetség sarja, kétszer horvát bán, 1531-ben halt meg.

Az újabb horvát népköltés e tárgykörhöz tartozó termékeinek két csoportjáról is igazolható, hogy nem is sokkal a dráma keletkezése után már éltek. Az egyik csoport négy töredékes románcból áll, melyek kapcsolatot mutatnak az erlangeni kézirat beékelt négy sorával. Ezeket Radić Antal, — Radić István testvérbátyja, jónevű ethnographus, — Makarskából kapta. Makarska a dalmát szárazföldön Lesinával szemben fekszik. Tartalmuk szorosan Lucić drámájához simul, csak a lírai és szónoki áradások és a mellékjelenségek maradnak el. A rabnő neve Manda, anyjé Mara, nagyanyjé Jela. Manda a király — nem tudni milyen király — hercegének a leánya. Szerelmese Narančin bán. Radić részletesen kimutatta, hogy rengeteg kifejezés, sőt egész sorok egyeznek a drámában és a románcokban. Szerinte e románcok voltak Lucić forrásai.⁶³ Vodnik tanulmánya óta a dolog éppen fordítva áll. A makarskai románcok a dráma népies visszhangjai. Alkalmazkodtak a horvát nyelv és népköltészet fejlődéséhez, modernizálódtak. A leány nevet kapott: a ča-népköltés leggyakoribb női nevét: Mandalinát. Az immár ismeretlen Derenčin névből a narancs szó hatása alatt Narančin lett. Vlasko bán, mint fölösleges, kiesett. De a rendes epikai forma, a deseterac, helyett megmaradt a dráma tizenkét szótagos sora a középrímek elejtésével. A mesterkéltné trubadúr drámai képből igazi népdramát lett. Lucić költői tehetségének a legszebb próbája, hogy a rabnő-tárgykör valamennyi népi feldolgozása között éppen a drámához legszorosabban simuló makarskai románcok a legköltőibbek.

⁶² *Hrvatske narodne pjesme*. Trst 1879. I. k. 19—22. l. II. k. 23—24. l. Uj kiadás: *Istarske narodne pjesme*. Opatija 1924. 12—13., 117. l. Egy ugyane gyűjteményekben szereplő harmadik változatban (*Skender i sestra* II. k. 110—112. l.) a törökké lett Ivanuš hazaviszi anyjukhoz elfogott hűgát.

⁶³ Radić Ante: *Narodni izvor Lucićevoj Robinji* (Zbornik za narodni život. Sv. IV. 1899. 34—45. l.)

A másik csoportnak két változata van az erlangeni kéziratban. Ezeknek a hőse a már említett Karlović Iván horvát bán. Mivel Karlovićnak valóban volt egy Jelena nevű nővére, aki Zrinyi Miklósnak (1493—1534), a szigetvári hős atyjának, volt a felesége, életírója az egész tárgykört az ő nevéhez fűzi. Szerinte a Lucić költői forrásai között tárgyalt első bugarštica is Karlovićra vonatkozik, mert Sanuto velencei krónikás Karlovićot »conte Zuane Corvato«-nak is nevezi.⁶⁴ Ezeket a feltevéseket halomra dönti az a tény, hogy Držić, a tárgy első ragúzai feldolgozója, 1501-ben már meghalt, amikor még Karlović serdülő ifjú volt. Az azonban igaz, hogy Karlović Ivánról a népénekesek sokat regéltek és hogy Karlovićot a Vitezović-feljegyezte bugarštica-töredék is említi a Derenčinekkal kapcsolatban.⁶⁵ Karlović Krbava ura volt, a más idetartozó versekben sokszor szereplő Udbina is az övé volt, a kapcsolat tehát érthető. Az erlangeni kézirat két deseteraca foglalja a Karlović-robinja tárggyal. Az egyik 67 sorból áll. Ez elmondja, hogy Karlović Iván húga Ali jajcei szerdár börtönében van és arra kéri bátyját, váltsa ki. Iván Jajcere megy és a szultán nevében követeli a lány kiadását. Ali ezt megtagadja. Erre Iván kiszabadítja hűgát, elvágta vele, sőt bilincsvé verve magával hurcolja Alit is.⁶⁶ Ez a románc világosan összefüggésben áll Branković Vuk és Gjerzelez Ali már ismertett történetével. Az erlangeni kézirat másik, bennünket érdeklő románca 143 deseterac sorból áll. Az arab sátrát üt Solin (Salona) alatt és naponta egy leány és egy bárány harácsot vet ki a városra. Végre Karlović Iván hűgára kerül a sor. Karlović Iván aztán viadalban megöli az arabot. Geseman szerint Solin tévedés Solun (Szaloniki) helyett.⁶⁷ Grgec ezért letudatlanozza Gesemant.⁶⁸ Azt ellenben, úgy látszik, egyikőjük sem tudja, hogy az egész történet eredetileg Kraljević Markóra vonatkozik.⁶⁹

⁶⁴ Grgec Petar: *Život i djela Ivana Karlovića*. Zagreb, 1932. 109. l.

⁶⁵ *Rad* 176. k. 110—111. l.

⁶⁶ Gezeman: *Erlangenski rukopis* 1925. 110—111. l.

⁶⁷ U. o. 153—157., 317. l.

⁶⁸ Grgec id. műve 110. l.

⁶⁹ L. magyar fordításban: Margalits Ede: *Kraljević Markó* (Olcsó Könyvtár 1107—1110. sz.) 150—165. l.

Különben Branković Vukkal és a morinjei bánnal kapcsolatban már találkoztunk a témával.

Az erlangeni kézirat változatai nem jelentékenyek. Sokkal fontosabb ezeknél az, hogy Karlović Iván nevéhez fűzve eljutott a tárgy a nyugatmagyarországi horvátokhoz is.⁷⁰ Érdekes, hogy az egyetlen történeti név, melyet az ó-hazából a vízi horvátok magukkal hoztak és megőriztek, Karlović Iváné. Az 51 tizenkét szótagos sorból álló nyugatmagyarországi horvát versben is Jelának hívják Iván nővérét. Itt a német akarja elvenni a leányt és a leány végül is meghal kétségbeesésében.⁷¹ Miután a nyugatmagyarországi horvátok 1522—1579 között vándoroltak be, Magyar Benigna Budán, Zenggen, Lesinán, Ragúzán, Pagón, Lika-Krbaván át íme fél-századon belül a horvát nemzet ajkán visszakerült Magyarországra. Ha nem volna filológiai valóság, igazán csodálatos álmoknak mondhatnók.

Egy harmadik csoportnak csak öséről igazolható, hogy a XVIII. században már feljegyezték. 154 deseterac sorból áll. Jelešković Mujo vitézeivel elrabolja Krušić Iván zenggi kapitány Jela nevű hűgát, ennek Kata nevű barátnőjét és harminc leány kísérelését, mikor ezek vízért jönnek ki a városból. A leányrablás előtt Jela elmondja a leányoknak, hogy azt álmodta, valamennyien török rabnók lettek. Alig fejezi be szavait, Mujo és vitézei már viszik is őket. Krušić ki akarja váltani hűgát, de Mujo nem fogadja el ajánlatát. Erre Krušić kereskedőnek öltözik és gályájával Jelec vára alá megy. A rab leányok Mujo hűgának kíséretében lemennek vásárolni. Mikor valamennyien a gályán vannak, Krušić elevez velük.⁷²

Krušić Iván, helyesen Kružić Péter, történeti személy. Zenggi és clissai kapitány volt és mikor Clissát a török elfoglalta, hősi halált halt (1537). A Jelec vár és a Jelešković családi név világosan a Jelena névvel függnek össze. Vodnik e románc ismeretlen változatát tartja Lucić népköltési forrá-

⁷⁰ Erre Grgec mutatott rá. Karlović Iván nevét a Nápoly-vidéki horvátok is megőrizték (107, 113. l.)

⁷¹ Kurelac Fran *Jačke*. Zagreb, 1871. 160—161. l. A Robinja-tárgy téveteg nyomai megtalálhatók e kötet más verseiben is 137., 147., 148., 167., 187. l. Sőt *Solin* is igazolva van 170. l.

⁷² Bogišić id. műve 323—331. l.

sának.⁷³ Ez az állítás nem igazolható. A románcnak egész sereg újabb változata van.

Egy ragúzai változatban Krušić Iván helyébe Senjanin (zenggi) Iván lép. Ez az Iván is történeti személy. Lenković Ivánnak hívták és mint őrmester részt vett a zenggi uskokok (a török elől menekült keresztények) garázdálkodásaiban. Az uskokok különösen mint veszedelmes tengeri rablók váltak híresekké. Végül Károlyvárosban, mint rablót, kivégezték (1612). A nép sokat énekelt róla.⁷⁴ Zenggi Iván a hőse egy szlavón változatnak is, bár a románc cselekménye Szlavóniában játszódik. Van egy bosnyák-muzulmán változat is, melyben a keresztények rabolnak el egy muzulmán leányt.⁷⁵ A negyedik horvát változat Lissáról került elő. Ebben az űrbinai pasa a szép zenggi Mandalinát rabolja el. A leány hosszabb fogság után kijátsza a pasát és haza szökik.⁷⁶ Amint látható, ez a románc kör szorosabban fűződik Zengghez, amiben Lucić drámájának hatását látjuk. Magyar Balázs neve elveszett és helyébe más, Zenggben szerepet játszott, férfiak lépnek.

Ehhez a csoporthoz tartozik egy szerb változat is, a *Ženidba Jova Budimlije* (Budai János házassága). A 186 deseteracból álló vers elmondja, hogy janoki (Győr török neve) Janát az erdélyi bán veszi el, holott Budai Jánosba szerelmes. Három év múlva János a Dunán és a Maroson mint kereskedő levez Erdély vára alá. Jana lejön a gályára vásárolni. János, kit az asszony nem ismer fel, beszédbe bocsátkozik Janával és megtudja, hogy ez még mindig őt szereti. Erre a gályán megszökteti az asszonyt.⁷⁷ A török hódoltság későbbi korába helyezett románcban az az érdekes, hogy a népénekes nem tudja hová tenni *Morinjét*, abból Maros (szerbül *Moriš*) folyót csinált s miután azt tudta, hogy a Marosnak valami köze van Erdélyhez, kitalálja Erdély várát

⁷³ Rad 176. k. 124. l.

⁷⁴ Popović Pavle: *Pregled srpske književnosti*. Beograd, 1922. 91—92. l. Rad 176. k. 124. l.

⁷⁵ E két változatra nézve l. Rad 176. k. 127—129. l., továbbá Hadžijahić Muhamed: *Narodne pjesme o Gjerzelez Aliji*. Sarajevo, 1934. 48 l, 80.

⁷⁶ Rad 176. k. 125—126. l.

⁷⁷ Karadžić Vuk műveinek állami kiadása. Első csoport II. k. 627—633. l.

és ennek bánját. Amint Jela szerelmese Jelecen lakik, úgy való Jana Janokra. Lehet, hogy a népénekes a soha nem létezett Jelec helyett egy valódi török várat keresett és Janokban találta meg. A két szó eléggé hasonlít egymáshoz. Budai János talán azonos Branković Jovan despotával (1496—1502), akinek felesége Jakšić Jelena volt. Ez a Branković Jovan unokatestvére volt Zmaj ognjeni Vuknak. A szerb románc Lucić drámájának egy olyan mozzanatát őrizte meg, melyet sehol másutt nem találunk meg. Azt, hogy a szerelmes ifjú kereskedőnek öltözve vallatja ki ideálját érzelmeiről és az ideál nem ismeri fel szerelmesét. Így került Magyar Benigna most már szerb ajkon is haza, egyenesen Buda várába.

Minden túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy a Lucić drámája megírása után keletkezett valamennyi, a rabnő-témát feldolgozó népköltési termék, közvetlenül vagy közvetve, a dráma hatása alatt áll. Ezért tartjuk a lesinai drámai kép jelentőségét nagyobbobbnak a horvát irodalomban, mint azt eddig a horvát irodalomtörténetírás hirdette. Pedig ezzel még nincs lezárva a Robinja története a horvát irodalomban!

8. §. L'Indiscreto.

1667-ben egy nagy földrengés tönkretette Ragúzát. A kis köztársaságot csak néhány nagy fiának önfeláldozása óvta meg attól, hogy állami élete is megszűnjék. De a földrengéssel vége volt a köztársaság virágzásának. És ez irodalmi életében is kifejezést nyert. Ragúza egyik tudós fia, Matijašević György (1669—1728), úgy akarta a ragúzai irodalmat újra felvirágoztatni, hogy a római Arcadia (1669) mintájára egy akadémiát alapított, melyet akkori szokás szerint tréfásan a Naplopók Akadémiájának nevezett el (*Akademija Dangubnijeh, Accademia degli Oziosi*). Ez akadémia alapítási évét nem ismerjük, de a XVII. század utolsó évtizedében kezdte meg működését, 1725-ben szűnt meg, miután 1719 óta egy ifjabb erőkből álló társaság (*Akademija od šturaka, Accademia degl'Invidiati*) már háttérbe szorította.

A Naplopók Akadémiája sokféle dologgal foglalkozott. Tagjai horvát, latin és olasz nyelven verseltek és a tudományok legkülönbözőbb ágait művelték. Egy három nyelvű nagy

szótárt is terveztek, de csak három betű (a, b, c) készült el belőle. A társaság siennai Szent Katalin védelme alatt állott. Egy ideig a kor legnagyobb ragúzai költője, Gjorgjić Ignác (1675—1737), volt az elnöke. Ragúza legtöbb egykorú tudósa és költője tagja volt az akadémiának. És tagja volt neki a curzolai Kanavelović Péter is (1637—1719), akinek akadémiai álneve P'Indiscreto volt.

Kanavelović-Canavelli Péter az ezer éves Petris-nemzettség leszármazotta és családjának utolsó sarja volt.⁷⁸ Apját Jakabnak, anyját Tulić-Tolenti Nicolettának hívták. A házasságból három gyermek származott: Margit, utóbb Grisogono Antalné, Miklós, aki utódok nélkül halt el és Péter. A költő eredetileg papnak készült. Úgy látszik, azért szakított e tervével, hogy családja kihalását megakadályozza. Kétszer is megházasodott, mind a kétszer Ragúzából. 1681-ben Logano Károly patricius özvegyét Stay-Stoico Paulát vette el, ennek halála után 1706-ban Antizza Natalis patricius Katalin nevű leányát. De mindkét házasság gyermektelen maradt. E házasságai révén egészen otthon volt Ragúzában. Családi birtoka (részben hitbizomány) Curzolán feküdt. Mivel Curzola Velence uralma alatt állott, a költő is Velence alattvalója volt. Tagja volt a curzolai tanácsnak. Birtokos volt Trauban is, mint az állítólag magyar eredetű Andreis Marinnak leszármazotta, akinek 1243-ban IV. Béla adományozta Prapatnica helységet a tatárjárás alatt tanúsított hűsége jutalmául. Prapatnicát 1675 körül az Andreis, Cippico, Casotti, Tavilei, Quarchi és Canavelli rokoncsaládok mint compossessorok bírták. A Kanavelović-család eredetileg Lesinán is birtokos volt. Hogy a költőnek volt-e még Lesinán birtoka, azt nem tudjuk.⁷⁹

Irodalommal korán kezdett foglalkozni. 1663-ban Cur-

⁷⁸ Kanavelović életével és működésével tüzetesen foglalkoztam *Horvát eposz Kálmán királyról* (Budapesti Szemle, 1928. október, 11—50. l.) című tanulmányomban. A Robinja-téma kanavelović feldolgozásaival itt foglalkozom először.

⁷⁹ *Siebmachers Wappenbuch, Dalmatien* VII. 50., 70. l. Vuletić-Vukaso-
vić: *Il testamento di Pietro Canavelli*. Spalato, 1892. 30, XIX. l. ⁸⁰ Peroje-
vić: *Storia della città di Traù*. Spljet, 1908, 283—284. l. Novak Grgo: *Hvar*
1924. 122. l. *Nastavni Vjesnik* XXX. k. 435. l.

zolán egy passióját adták elő. Ez a lesinai egyházi dráma hatása alatt keletkezett. 1684-ben Ragúzában az ő fordításában játszották Guarini *Pastor fidoját*, miután a Lukarević Ferencről való első ragúzai fordítás (1594) már elavult. Kanavelović állítólag összesen húsz darabot írt. Az említetteken kívül ma még nyolc drámáját ismerjük. Közülük a budai királyi várban játszó *Vučistrah* Calderon-utánezat,⁸⁰ kettő Molière-átdolgozás (*Stitikeca Andro*, *Kuljaš Ilija*), négynek forrása még nem ismeretes, de kétségtelenül nápolyi olasz minták után készültek (*Lukrecija*, *Škripalo Jerko*, *Muzuvijer Pijero*, *Djundjurila Šimun*), a nyolcadikkal tüzetesebben fogunk foglalkozni.

Kanavelović akadémiai álnevét eddigi tudásunk szerint csípős epigrammáinak és szatirikus verseinek köszönhette. Sajnos, csak néhány maradt reánk e műveiből. Az a benyomásunk, hogy ez elnevezés keletkezésében szerepük volt komédiái ma már, — vagy ma még, — nem értett célzásainak és személyi vonatkozásainak. Komédiái művészi igények nélkül megírt cselvígjátékok tele alantas komikai eszközökkel és félreérthetetlen trivialisokkal. Alakjai tipikus ragúzai figurák, akikkel csekély változással minden darabjában újra találkozunk. Kanavelović eléggé felületes volt darabjai kidolgozásánál. Átír egész jeleneteket régebbi darabjaiból. Így pl. a *Robinja* és a *Lukrecija* első felvonásának több jelenete azonos. A cselekmény zavaros össze-visszaságokból áll, melyekben a figyelmetlen olvasó könnyen eltévedhet. Minde fogyatkozások ellenére Kanavelović a földrengés utáni Ragúzának első számbavehető vígjátékírója, *Tudisi Marinnak* (1707—1788) úttörője.

Az a vígjáték, mely bennünket Kanavelović művei közül a legjobban érdekel, a *Robinja*. Nevezik *Poplesija Benónak* is egyik főszereplőjéről. Egy ma már ismeretlen kéziratban a címe: *Komediya nazvana Robinja i stvari moderne 1699*. (A Robinjának nevezett komédia és a modern dolgok.) Rešetar Milan, a vígjáték kiadója, ezt a címet némi habozás után úgy magyarázza, hogy itt két drámáról van szó, a *Robi-*

⁸⁰ Maga a költő utal *Az élet álomra* l. Rešetar Milan: *Četiri dubrovačke drame*. Beograd, 1922. 190. l.

njáról és a *Stvari modernéról*.⁸¹ Azt hiszem, Rešetar téved. Ez a cím azt jelenti: a Robinja és a modern világ. Az Indiscreto mintegy travesztiát ír Lucić Robinjájáról. Ha ennek főrangú szerelmesei a »modern« Ragúzába tévedtek volna, ez lett volna a sorsuk! Hiszen végül egymáséi lettek volna, de előbb a Robinját jövendő apósa, sógora, a szájhős kapitány, a tudálékos tanár, hol meg akarták volna egyszerűen venni, hol nevetséges udvarlással meghódítani, ezenkívül az utcán kellett volna hányódnia kerítönök, utcai leányok és más csöcselék társaságában.

A vígjátéknak nem annyira tartalma, mint inkább kerete, melybe a szokásos ragúzai alakok és hagyományos komikai fogások be vannak állítva, az, ami tárgykörünkhöz fűzi. Poplesija Beno gazdag ragúzai kereskedő Pijero nevű fiát üzleti ügyekben Smyrnába küldte. Pijero ott valami Margit nevű hölgybe szeret bele. A szerelmesek Ragúzába utaznak, de a vihar hajójukat egy sziklára veti. Török tengeri rablók elhurcolják a hajótörötteket, de egy velencei gálya kiszabadítja őket. Margit valahogyan elbujt a sziklán és mindezt végig nézte. Azután Kužinović Gjure perastói kereskedőhöz kerül, aki a leányt saját kívánságára rabnőnek öltöztet Ragúzába viszi. Margit Pijeróra vár. Közben mindenki bele szeret és a perastói kereskedő ötven dukátért kész el is adni. Megjön Pijero: házasság.

Ha visszagondolunk Lucić drámájára, a keret legtöbb eleme ismeretes lesz előttünk. A komédia rabnője valójában nem igazi rabnő, csak annak van öltözve. Margit a neve. Nem véletlenül. Kanavelović a rabnő-témának Magyar Balázs családjával való kapcsolatát, mint történetileg alaptalant, elveti. A Margit név azonban, mind Lucićnál, mind a tárgyalt Jakšić-bugaršticában már szerepelt. A rabnő tehát Margit lesz, de a darabban egy-két esettől eltekintve, állandóan Robinjának nevezik, ami lucići hagyomány. Egyes kifejezések is emlékeztetnek Lucić drámájára.⁸²

Nagy túlzás volna azt állítani, hogy Kanavelović vígjá-

⁸¹ Rešetar: *Četiri dubrovačke drame*. Beograd, 1922. I. XIX—XX. és 89—146. l.

⁸² Pl. *Puglia* emlegetése. 97., 98., 106. l.

téka Lucić drámájának sikerült és szellemes travesztiája. A curzolari költő nem akart egyebet elérni, mint azt, hogy a ragúzai közönségnek egy mulatságos estét szerezzen és a műveltebbek a rabnő-téma e karikatúraszerű feldolgozásával bizonyos raffinált műélvezetet biztosítson. A komédia azt mindenesetre igazolja, hogy Lucić művét a ragúzai irodalmi körök még Kanavelović idejében is ismerték.

9. §. Kanavelović eposza.

A ragúzai irodalomnak nem volt szerencséje az eposzokkal. A nagyobb jelentőségű kísérletek egyike sem kapott végleges formát. Gundulić *Oszmánja* két ének híjával töredék maradt, Palmotić Jaketának a ragúzai földrengésről írt ú. n. eposza befejezetlen és hiányzik a végső simítás Kanavelović eposzán is.

Mielőtt Kanavelović nagy eposzát megírta volna, kisebb epikai művekkel próbálkozott. Először két bibliai elbeszélést írt (*Tóbiás, Jób*). Azután a ragúzai földrengést énekelte meg (*Grad Dubrovnik vlastelom o trešnji*). Majd Bécs felszabadítását zengte meg egy 516 soros kis eposzban (*Oslobodjenje Beča od Turčina* 1683), melyben Sobiesky János lengyel királyt dicsőíti. Ragúza a nagy események hatása alatt megszüntette az adófizetést a töröknek, ami lelkes versre hangolta Kanavelovićet (*Dubrovnik oslobodjen od harača* 1685). Végül egy esküvői eclogát írt (*Trstenko pastijer u veselju* 1703). Ez az ecloga pásztori jelmezben a köztársaságot dicsőíti, mely annyi megpróbáltatás után, íme, mégis összeszedte magát.

Eposzán Kanavelović vagy húsz évig dolgoztatott. 24 énekben 19.124 osmerac sorból áll. Négy-négy kereszt-rímes sor alkot egy strófát. Írása közben megváltozott a költő koncepciója, aminek nyomait meg lehet találni a ma ismeretes egyetlen, éppen nem kritikai kiadásban is.⁸³ Néhai Körbler Gjuró zágrábi egyetemi tanár megtalálta az eposz-

⁸³ Kanavelić Ivan (sic!): *Sveti Ivan biskup trogirski i kralj Koloman* (Szent Iván trauai püspök és Kálmán király). Osiek, 1858. XII. 616. l. 80. Idézeteinknél a római szám az éneket, az arab szám a strófát jelenti.

egy eredeti fogalmazványát, több kéziratát és előkészítette a költemény kritikai kiadását, de eddig Körbler elhúnyta miatt a munka nem jelent meg.

Kanavelović eredetileg trauí Szent Iván verses életrajzát akarta megírni. A verses életrajz divatos műfaj volt Ragúzában. A nagy triasz (Gundulić Iván, Palmotić Iván, Bunić Iván) mindegyik tagja írt ilyet és a Naplopók Akadémiájának is több tagja. (Gjorgjić Ignác, Gradić Ignác, Rusić Stijepo.) Hogy Kanavelović éppen Szent Ivánt választotta hőseül, annak több oka van. A XVII. század második felében a mármár elfeledett Szent kultusza megújult. *Lucius Iván* történetíró (1604–1679) kiadta életrajzát (*Vita beati Joannis episcopi Traguriensis* 1657), Curzola meg védszentjévé választotta, 1681-ben Andreis János trauí püspök világraszóló ünnepek keretében helyezte el a trauí dombban a Szent hamvait, 1687-ben a curzolari tanács a költő indítványára állandósította a Szent napjának megünneplését.

Kanavelović elsősorban a curzoliaiak számára verselte meg védszentjük életrajzát. Forrása Lucius idézett munkája volt⁸⁴ és az eposzból pontosan kiválaszthatóak azok a részek, melyek Lucius nyomán haladnak (XVI. 75–320, II. 119–156, III. 45–141, XIII. 125–241, XVII. 68–159, XIX. 20–112, 192–286, XX. 1–158, XXI. 1–116, XXIII. 1–142, XXIV. 7–50, XXII. 1–129, XXIV. 53–132). Összesen mintegy 6000, a hozzácsatolt imákkal 7000 sor. Bizonyítékok arra nézve, hogy eredetileg csak a Szent életrajzát akarta Kanavelović megverselni: 1. Az eposz első szakaszaiban (I. 1–13) világosan és határozottan megmondja, hogy Szent Ivánt fogja megénekelni. 2. A XIX. ének elején (1–13) burkolt formában bocsánatot kér a Szenttől, hogy eredeti programjától eltért. 3. Kálmán királytól Kanavelović egyetlen szakaszban (XIX. 191) vesz búcsút, ami csak egy olyan munkában lehetséges, amelyben a király személye múltó epizód. 4. Bizonyos kisebb ellenmondások vannak a költeményben, melyek oka abban keresendő, hogy mikor Kanavelović megváltoztatta eredeti tervét, nem hozta a már megírt részleteket teljes össz-

⁸⁴ Ezt ma csak Farlati *Illyricum Sacrum*-ból (tomus IV. 1769. 309–329. l.) ismerjük.

hangba az újakkal. A legfeltűnőbb az, hogy emiatt Kálmán király jellemzése következetlen. Egyszer hódításra vágyó kegyetlen király, máskor kegyes és bölcs uralkodó. Az első ének szerint a király főembere Svietloliep és a király e főemberéről többé szó sincs az eposzban.

Kanavelović kortársa és barátja a spalatói Kavanjin Jeromos (1641–1714) a maga furcsa verses enciklopédiájában megemlékezik költőnkéről is. A Sobieskyról írt versét mint kész, a Szent Ivánról szólót mint készülőt említi.⁸⁵ Kavanjin határozottan Szent Iván életéről beszél, Kálmán királyról egy szót sem ír. Mivel Kavanjin műve 1700 körül keletkezett, a verses életrajz megírását az ezerhétszázas évek legelejére tehetjük. A verses életrajznak eposszá való kialakulását a lengyel remények eltűnése után kell keresnünk. Sobiesky János meghalt (1696), Lengyelország a végtelen északi háborúba (1700–1721) keveredett, ellenben a Habsburg-ház biztosan ült a felszabadított Budán, melyhez Ragúzát⁸⁶ és Dalmáciát ősi kötelekek fűzték és minden jel arra vallott, hogy az 1699-i határok nem véglegesek. Ragúza és a Balkán a Habsburgoktól várta a teljes felszabadítást. Mivel Szent Iván életrajzában úgyis szerepelt Kálmán király, aki először kapcsolta Dalmáciát a Szent Koronához, Kanavelović a verses életrajzot Kálmán királyról szóló eposszá alakította át.

Kanavelović eléggé alapos történeti ismeretekkel fogott új munkájához. Lucius Iván (*De regno Dalmatiae et Croatiae* 1666), Bonfini (*Rerum hungaricarum decades* 1568), báró Rattkay György (*Memoria regum et banorum* 1652) munkáit végig tanulmányozta. A magyar földrajzzal már bajok vannak. Láthatólag nem igazodik ki belőle és a magyar városokat találmokra emlegeti. Eposza felépítésében Gundulić volt a mestere. Részletesen kimutatták már, mit köszönhet neki. Az eposzi közvagyron elemei Gundulićon át érkeztek hozzá: Ariosto hatása is megérzik rajta. Van is bizonyos lelki rokonság a hőseit rejtett mosollyal szemlélő olasz udvari költő és a politikai eszméit kopott romantikus epizódokba öltöztető horvát álmodozó között.

⁸⁵ *Stari pisci* XXII. k. 156. l.

⁸⁶ Gelcich-Thallóczy: *Ragúza és Magyarország* 1887. LII–VLI. l.

Messzire vezetne Kanavelović végtelen eposzának elemzése. Ezt különben is megtalálhatja az érdeklődő már idézett tanulmányomban. Itt csak a Benigna-Robinja-thémát nyomozzuk. De legyen szabad futólag rámutatni néhány olyan mozzanatra, melyet eddig alig érintett a horvát irodalomtörténet. Ezek magyarázatául is szolgálnak az eposz azon részének, amellyel itt foglalkozni óhajtunk.

Feltűnően sok az eposzban a trauai elem. Mindjárt a II. énekben Kanavelović két trauai ifjú vadászatát írja le: Koriolánét és Andronikóét. A költő többnyire megadja hőseinek címerét. Csodálatosképpen a horvát irodalomtörténet eddig nem vesződött e címerek megkeresésével. Pedig e címerek Kanavelović rejtvényeit rendszeresen megfejtik. Androniko címere a szürke sas balszárnnya (II. 86). Ez az Andreis-címer, amint e család nevezte magát latinul Andronicusnak.⁸⁷ Alighanem Andreis Pálról (1610—1686) van itt szó, Trau történetírójáról, akit Kanavelović, mint rokonát, nagyon jól ismert.⁸⁸ Koriolán címere: széltől dagadó vitorla és forgó kerék (II. 76). Ezt a címet hiába kerestem. Andreis Pál sógora Cippico Coriolan volt. A Cippico-család egy jeles tagjáról Koriolanovićnak is nevezte magát. Kanavelović nagyon jól ismerte Lucić verseiből a szép Koriolanović Milicát. Valami személyes élményen kívül ez a körülmény is szerepet játszhatott ez alak rajzánál. Mikor az eposzban Kálmán király bevonul Trauba, Kanavelović pontosan felsorolja a király fogadásán megjelent előkelőségeket. Ezeket hiába keresnők akár Andreis Pál imént említett munkájában, akár Lucius Iván trauai történelmében (*Memorie storiche di Tragurio* 1674). Az itt felsorolt családok Kanavelović rokonaiból és a város 1680. körüli társadalmából kerülnek ki. A költő még bocsánatot is kér azoktól, akiket kifelejtett verséből (XIX. 180—184). Kiktől kér bocsánatot? Aligha a hatszáz év óta sírjukban nyugovó trauiaktól.⁸⁹ És a felsorolt 28 család között ott talál-

⁸⁷ A címekre nézve l. *Siebmachers Wappenbuch: Dalmatien*.

⁸⁸ Perojević: *Storia della città di Traù di Paolo Andreis*. Spljet, 1908

⁸⁹ Körbler szerint a bocsánatkérő sorok hiányoznak az eposz első kéziratából (*Nastavni Vjesnik* XXVIII. 412. 1.) Úgy látszik, valakiket ki kellett engesztelni e betoldással.

ható a Petris is. A költő itt saját magát állítja oda a királyváró trauiak közé.

Az eposznak három nagy romantikus epizódja van. A leg-hosszabb és legzavarosabb a Valdimir-epizód.⁹⁰ Valdimir szigeti gróffal először a Zára ellen készülő magyar táborban találkozunk. Címere: a tengeren hadi gályát hajt a szél (IV. 31). Ki írja a sátrára, hogy kopját tör mindenkivel, aki nem ismeri el, hogy az igazi hős nem foglalkozhatik a szerelemmel (IV. 336—37). Sziget? A címer: a Zrinyiász címképe. A gróf tétele: Zrinyi Péter horvát Zrinyiász fordítása (1660). Violáról szóló első versének cáfolata, valamint a Zrinyiász első szakaszára való célzás. Kanavelović eposza hőseinek szláv nevük van, de a költő magyaroknak tartja őket, egyedül Valdimirnél emeli ki a hős »szlovin« (értsd: horvát) voltát (XVIII. 145). Zrinyi Péter 1654-ben Ragúzában járt. Igen melegen fogadták, mire ő Zmaj Ognjeni Vuk szablyáját adta emlékül a köztársaságnak. Horvát Zrinyiászt egy akkori jónévű ragúzai költő, Menčetić Vladislav, hosszú költeményben ünnepelte (*Trublja slovinska*), melyben tőle várja a török kiverését és célzással a címképen koronát nyújtó szirénre, megjósolja, hogy Péter Konstantinápolyban fog székelni, »névleg mint bán, tényleg mint király«. A Konstantinápolyban való székelés a világuralom ragúzai kifejezése. Kanavelović ezt kívánja a Habsburg-háznak (I. 22) is. Világos, hogy Valdimir alakjában költőnk Zrinyi Pétert állítja Kálmán király hősei közé. Éppen úgy, amint *Vučistrah* című drámájában a magyar koronára vágyó Mikleuš bán: Zrinyi Miklós.⁹¹ Persze az 1671-i tragédia után még egy nemzedékkal is nehéz a Zrinyieket ünnepelni egy a Habsburg-ház dicsőítésére szánt eposzban. Kanavelović mégis megpróbálta a dolgot. Nem sok sikerrel. A rejtvénytörő hosszadalmas epizód többi szálának kibogozása a **jövő feladata**.

A második nagy epizód Radomir és Jerina története. Már volt arról szó, hogy Branković György szerb despota és felesége Jerina kétszer is menedéket találtak Ragúzában és

⁹⁰ Valdimir nem horvát keresztnév. Alighanem Vladimirt kell alatta érteni (*Nastavni Vjesnik* XXVIII. 406. 1.)

⁹¹ Rešetar: *Četiri dubrovačke drame*. 186., 192., 194. 1.

hogy erre Gundulić milyen büszke. Gundulić Oszmánjának VIII. énekében olvasható a Sunčanica-idyll. Ez Kanavelović egyik forrása. A másik Lucić drámája. A despota székhelye Szendrő, ott székel Radoslav herceg, Jerina atyja is. Radomir bán szerelmes Jerinába és miután egy vadászaton megmenti életét, feleségül veszi. Később az urához utazó Jerinát rablók veszik körül és csak úgy menekülhet meg, hogy egy rabnóvel ruhát cserél. Azt hiszem, az összefüggés világos. Kanavelović Gundulićcal ellentétben Jerina urát magyarrá teszi, amint Szendrőt is magyar várnak tartja. A Robinja elnevezéstől hemzseg ez az epizód (IV. 148, XII. 215, XIV. 44, 98, XVII. 10, 24, 26, 27, 32, 33, 38, 50) és találunk udvarhölgyet, zmaj ognjenit és Janko vojevodát is! (IV. 148, VII. 38, XVIII. 96). Nem hinném, hogy tévednék, mikor azt állítom, hogy ez az epizód nemcsak lucići elemeket tartalmaz, hanem az én Vlasko-elméletemet is megerősíti.

A harmadik epizód a legérdekesebb. Vallonában, a macedón király udvarában vitézi játékok vannak. Résztvesz rajtuk és mindenkit legyőz egy világhírű vitéz, Pelinko. Este táncünnepély van és ott egy gyönyörű leányt ismer meg hősiünk: Rosindát. A leányt még csecsemő korában elrabolta egy kalóz és dajkájával együtt eladta egy vallonai kereskedőnek, — nevet nem ad a kereskedőnek a költő, — s ez a kereskedő most fiának szánta a lányt, bár ez jövődöbelijét gyűlöli. Pelinko és Rosinda egymásba szeretnek. Hosszas társalgásukat a féltékeny völegény szakítja meg. Rosindát a kereskedő emberei elhurcolják. A dajka tanácsára a lány halottnak teszi magát. Eltemetik. A kriptából a dajka éjszaka kiszabadítja és hat felfogadott ifjú egy hajón Epidauroba szállítja őket. A dajka innen tovább utazik Zarába, míg a leány lovagi ruhát ölt és paizsán címerül koronás fehér oroszánt visel (XV. 293). Erről a címerről nevezi el magát Bielőlavskinak (fehér oroszánt). Bielőlavski Pelinkót keresi és az ő nyomán eljut Valakiába, ahol a magyar-valak háborúban ő segíti diadalra a magyarokat, amiről ezek még most is énekelnek (X. 20, 37). A legyőzött valak vitézek közt ott olvasuk Derenčin nevét is (X. 29). Pelinko ezalatt Lengyelországban vitézkedik. Résztvesz abban a háborúban, amelyben a leh király lecsapta a zvek király fejéről a koronát (X. 169).

Varsóban hírét hallja Bielőlavskinak és utána ered. Egymás nyomában mindketten Spalatón át Zára alá sietnek. Bielőlavski Zára mellett, Pelinko Kálmán király mellett foglalást. A két vitéz párbajra kél, mely azonban eredménytelen marad. Bielőlavski szemére hányta Pelinkónak, hogy Vallonában elhagyta ideálját. Ez a szemrehányás gyanút ébreszt Pelinkóban, nem Rosinda-e Bielőlavski (XII. 139—140)? Három nap mulva mégis párbajt vívnak. Pelinko súlyosan megsebesíti Bielőlavskit, akiről erre kiderül, hogy nő: Rosinda. Szerencsére sebe nem halálos. Közben megérkezik Rosinda öreg dajkája, aki leleplezi, hogy Rosinda igazi neve Margit, szülei meg Grisogoni Alberto gróf és Fanfonia Katarina. Az öreg Grisogoniék örömmel fogadják leányukat és beleegyeznek Pelinkóval való házasságába, hiszen erről maga a király állapítja meg, hogy dajkája a bölcsőben kicserélte és a valóságban Slavomirnak hívják és a horvát bán fia (a horvát bán nincs megnevezve). Nász.

Azt hiszem, ez az egyszerű tartalmi kivonat is elárul lucići elemeket. Vannak azonban más elemek is az epizódban és olyan lucići elemek is, melyek első pillanatra fel nem ismerhetők. Tudjuk, hogy a költő Margit nővére Grisogono-Bortolazzi Antal felesége volt. Ez a család 1250 óta mutatható ki Zarában, de 1675 körül a család mint Michele Cattarina örököse a traui Trilokve helységet örökölte. Címerrük a fehér oroszánt. A Fanfogna-család állítólag magyar eredetű. Zarában 1149 óta ismeretes, de a költő életében Trauban is szerepet játszott. Hogy a költőnek volt valami kapcsolata velük, bizonyítja az, hogy két drámájának kézírata a Fanfogna-Grimani conték családi levéltárából került elő.⁹²

A Robinja-történet az egész epizód alapja. Az átkozott kalóz, a Robinja, a kereskedő lucići motívumai bőven szerepelnek benne (X. 84, 156, XV. 238, 250, 251, 269, 282, XVII. 218, 226, 229, 263, 268). Ezeket nem kell magyarázni. De mit jelent a valakiai és a lengyel kalandozás? Kanavelović a történelemből tudta, hogy Magyar Balázs oláh földön is

⁹² Perojević: *Storia della città di Traù* 1908. 246., 280., 297. I. Karlić: *Ljubovnici*, 1921. 41. I. *Siebmachers Wappenbuch Dalmatien* 5., 9., 42., 77., 99. I.

harcolt. Vlasko bán nevét is Valakia magyarázza. A legyőzött valak vitézek között azért említi Derenčint a költő, hogy megértsük: Lucic drámáját építi bele eposzába. Az Indiscreto itt valósággal csúfolódik az olvasóval. Joggal, hiszen kortársai és barátai elhalta óta senkisémet értette meg a sajátos eposzt.

És mit jelent a lengyel kaland? Legyen szabad először azt megemlítenem, hogy ez a rész árulja el, mikor alakította át költőnk Szent Iván életrajzát eposzá. A »leh« szó lengyelt tesz, ez közismert dolog; de mi a »zvek« értelme? Olaszul Svédországot *Sveziának* (ejtsd: Zvécia) hívják. Svéd ugyan olaszul *Svedese*, de a költő Zvéciát horvát szónak veszi és a horvát nyelv szabályai szerint belőle csinálja a svédet jelentő *zvek* szót. Pelinko részt vesz abban a hadjáratban, amelyben a leh király leütötte a zvek király fejéről a koronát. Ez 1709-ben történt. Miután 1715-ben XII. Károly visszaszerezte koronáját, az eposz kidolgozása 1709—1715 között történt. Ez megfelel annak a ténynek is, hogy az átdolgozott eposzt Kanavelović eredetileg I. Józsefnek akarta ajánlani⁹³ és csak ennek közbejött halála miatt ajánlotta III. Károlynak.

Magyar Balázs kétszer is lengyel szolgálatban állott. Érthető, hogy a Robinja szerelme is ott kalandozik. De ennél többet is jelent a kalandozás. Gundulić óta hagyomány volt Ragúzában a török kiverését a lengyelektől várni. Kanavelović is Sobieskytól várt először szabadulást. Mikor a lengyelekhez fűzött remények nem teljesültek, a Naplopók Akadémiájának egyes tagjai Oroszország felé fordultak (Gradić Ignác: *Plam sjeverski* 1710. Rusić Stijepo: *Petar Aleksiović* 1717). Kanavelovićban azonban a katolicizmushoz való ragaszkodás erősebb volt a szláv öntudatnál. Eposza egy helyén azt mondja, hogy a görög földön átok ül, mert a görögök hűtlenségükkel Róma iránt a világ romlását okozták (XXIII. 6, 7). Kanavelović tehát a Habsburgok felé fordult. Pelinko lengyel kalandozásában a költő saját lengyel reményeinek hiábavalóságát énekli meg. A lengyelektől ne várjunk semmit. Azok a zvekkel vannak elfoglalva, ami nemcsak svédet jelent, hanem szójáték is. *Zvek* horvátul csörrenést, fegyver-

⁹³ *Nastavni Vjesnik* XXVIII. 405. 1.

zajt jelent. Magyar Balázs lányának és szerelmesének nincs ott mit keresniök. Azért is vágatnak mindketten Zarába.

A szimbolum még nem teljes. Margit-Bielolavski címere a koronás fehér oroszlán. A Grisogono-család címerén nincs korona az oroszlánon. A koronás fehér oroszlán Dalmácia címere volt a velencei uralom alatt. A ragúzai szabadságot jelképező Robinjából, — hogy a lucici drámából lépett elénk, azt jelzi a Ragúzából (Epidauro = Ragusa vecchia, a ragúzai köztársaságot jelenti a ragúzai költészetben) való elindulás, — Kanavelović a velencei uralom alatt nyögő rab Dalmácia jelképét alakítja ki. Dalmácia keresi szerelmesét: Pelinko-Slavomir-Croatiát. Meg is találja a magyar király táborában. De még egy megpróbáltatáson kell keresztül esniök. Pár-bajra kelnek, bár sejtik, hogy ők összetartoznak. A Kanavelović idején a velencei uralommal ketté szakított (a harmadik részről, a muzulmán Boszniáról, a szigorúan katolikus curzoi költő nem vesz tudomást) horvátság tragikumát zengi meg itt a költő. A magyar király vitéze, Croatia legyőzi Dalmáciát, hogy aztán a király védelme alatt örökre egyesüljenek!

Ezért a szimbolumért írta meg eposzát a költő. Az eposz tulajdonképpen politikai röpirat. Burkolt nehéz olvasmány. Kanavelovićban több a tudás, a kicirkalmazottság, a verselési technika, mint az igazi költészet. De minden nehézség mellett is meg lehet érteni, mit akar a költő mondani, csak olvasni kell tudni és nehogy csodálatos álmokba ringasson képzeletünk, adatokkal kell ellenőrizni »meglátásainkat».

A rejtélyes szép asszony, Magyar Benigna, már életében megélte a fény és az árny végleteit. Még nem is távozott el az élők sorából, mikor új életre kelt a horvát költészetben. Ebben is megpróbálta a végleteket. Ott állott a ragúzai rektor palotája előtt és lett egy farsangi parasztdráma hősnőjévé. Rejtvénytől szimbolumokban megcsendült neve egy tudós költő kései lantján, majd népi románcokban bujdosik a horvát Adria napfényes partjain és a messzire került ča-horvát menekültek magyarországi falvaiban. Ami életében rút volt, elmosták alakjáról a horvát Adria örök hullámcsapásai. Így megtisztultan örökké fog élni a horvát nemzet emlékezetében, mint a rabság láncait lerázó Robinja ideális megtestesülése, mint a horvát szabadság szimboluma.

FÜGGELÉK.

Magyar Benigna a magyar költészetben.

A magyar költészetben is nyomot hagyott Magyar Benigna, többnyire első urával, Kinizsi Pállal, kapcsolatban. Mi itt időrendben felsoroljuk a Benignával és hozzátartozóival foglalkozó költői műveket.

1. Janus Pannonius: *Blasio militanti Janus febricitans*. (Eleg. I. 3.) 1458. Magyar fordításban: Geréb László: *Balázsnak a táborba*. (Apollo, 1934. 54—55. l.) Huszti József *Janus Pannonius* (Pécs, 1931. XIV. 448 l. 8°) című művében ezt írja e versről: Talán Magyar Balázs lenne a címzett? (372. l.) Huszti kételkedését én is magamévá teszem.

2. *Szabács viadala*. (Régi Magyar Költők Tára I. Horváth Cyrill: *Középkori magyar verseink*. Budapest, 1921. 468—471. l.) Szabács 1476-i ostromáról kevéssel az esemény után szerzett krónikás ének 150 soros töredéke. Feltűnően jó rímek, de egyébként gyenge verselés és dadogó elbeszélés. Hőse Kinizsi Pál.

3. *Igen szép história az Kenyér mezején Kenesy Pálnak és Báthory Istvánnak az törökökkel megvívásáról*. 1568. (Régi Magyar Költők Tára VIII. k. Budapest, 1930. 36—50, 453—455. l.) Bonfini alapján írt 480 soros verses krónika a kenyérmezei viadalról és utána Kinizsi Pál táncáról a holt törökkel. A verset a morvaországi Nikolsburgban szerzték, ezért Toldy Ferenc óta szokás az ismeretlen költőt Nikolsburgi Névtelennek nevezni. Nikolsburg ez időben Kerecsényi László véggyulai kapitány tulajdona volt. A vers szerzője Kerecsényi énekese lehet.

4. Temesvári István deák: *Históriás ének az jeles győzedelemről... a Kenyérmezőjén*. 1569. (Régi Magyar Költők Tára VIII. k. 1930. 120—134, 460—461. l.) Ugyancsak Bon-

fini alapján írt 488 soros históriás ének, ugyanazon tartalommal. Temesvári István telegdi iskolamester volt.

5. Döbrentei Gábor: *A kenyérmezei diadal*. (Aurora, 1822. 85—141. l.) Prózában írt öténekes eposz, melyhez *A gyulafejevári este* címen egy epilógus járul. Ali bég betör Erdélybe. Bátori István vajda Kerecsényit és Kosztolányit küldi hozzá követségbe felszólítva őt, hogy minden zsákmánya és foglya hátrahagyásával vonuljon ki az országból. A követek kérésére megengedi, hogy a fiatal Csónakosi Sándor, nevelt fia, velük mehessen. Ali visszautasítja az ajánlatot. A követek visszajönnek, de Csónakosi nélkül, mert a fiatal vitéz megszökött tőlük, hogy néhány emberrel kiszabadítsa a Hunyadvárban Ali foglyaként őrzött hűgát, Esztert. A merész tettét végre is hajtja. Ennek hírére Ali rögtön rátámad a magyar seregre. Nehéz küzdelem folyik, melynek folyamán Bátori is majdnem életét veszti. Kerecsényi ura védelmében elesik és egy közvetlenül az ütközet előtt érkezett ismeretlen ifjú lovag, aki Pálóczi Miklós fiának mondja magát, ápolja a vajdát. Azonban megérkezik Kinizsi temesi bán és eldönti a harcot a magyarok javára. Csónakosi elfogja Alit és fiát. Ali megszökök. Csónakosi megjön hűgával és kiderül, hogy az ifjú Pálóczi nem más, mint Pálóczi Ilka, Csónakosi jegyese. Az ő és Eszter kértére kegyelmet nyer Ali fia. Azután mind Gyulafejevárra mennek, ahol egy énekes Bátori moldvai hadjáratáról zeng éneket, amely hadjáratban Mátyás király is megsebesült.

Az ossziáni modorban megírt kis eposz — Döbrentei más-kor is próbálkozott ezzel a műfajjal — esztetikailag értéktelen, de tárgy történeti szempontból fontos, mert a XIX. századi Kinizsiádák legtöbbszörének ez a közvetlen, vagy közvetett forrása. Nem létező kapcsolatokat nem nyomozok, de érdekes, hogy a Robinja-motívum itt bukkan fel a magyar irodalomban.

6. Bors Sámuel: *A kenyérmezei viadal*. Énekes vitézi játék négy felvonásban. Pest, 1825. 62 l. 8°. Bors műve és Döbrentei között igen laza a kapcsolat. A kenyérmezei csata története két szerelmi históriába van beállítva. Bátor István erdélyi fejedelem(!) Viktória nevű leányát Kinizsi Pál temesi gróf László nevű fia, Betlen Lilát meg Irényi Elek tiszt veszi

el. Ez utóbbiak házasságát egy együgyű intrika akarja megakadályozni. Bayer József szerint »aki az élet kellemetlenségei közepette sokra becsüli egy derült óra kellemeit, az ne fossza meg magát e színdarab átolvasásának gyönyörétől. Igazán nehéz megmondani, vajjon stílusbeli gyerekességei bámulandók-e inkább, meséje feldolgozása-e, vagy azok a nagy körültekintéssel adott utasítások, melyekkel szereplői cselekedeteit kísérik. (Bayer József: *A magyar dráma-irodalom története* I. k. 373 l.). Bayer, nézetünk szerint, még mindig igen enyhén ítélte erről az író bosszantó korlátoltságáról tanúságot tevő darabról.

7. Nemestóthi Szabó Pál: *A kenyérmezei diadal*. Eredeti hazai vitézi játék három felvonásban. Nagykároly, 1825. 4 + 92 l. 8°. Ez a dráma sem áll irodalmi színvonalon, de értelmes ember munkája. Amint az előszóban maga a szerző megmondja, Döbrentei ismertetett műve a forrása. Egész mondatokat átír belőle. Személyeit onnan veszi, de némi változtatásokkal. Ali pasa, a török fővezér, foglyul ejtette Pálótzai Ilkát és Hunyad várában őrizteti. Szerelmese Csónakosi Imre, Bátorfi István nevelt fia, kiszabadítja és a leányt lovagi öltözetben hozza a magyar táborba. Maga pedig, hogy kiengesztelje Bátorit, amiért Keretsényi Lászlóval követségbe küldve megszökött, halálfejes fekete páncélt ölt, nagy hőstetteket hajt végre és magát Bátorit is megmenti. A diadal után Bátorfi megbocsát neki és örömmel belenyugszik házasságába. Ilka kérésére szabadon bocsátják Ali elfogott fiát, Mechetet, mert hosszú fogsága alatt egyedül e török ifjú vigasztalta.

8. Szigligeti Ede: *Kinizsi*. Vígjáték három felvonásban. (Eredeti játékszín. Kiadja a Magyar Tudós Társaság XII. k.) Pest, 1844, 92 l. 8°. Mátyás király meglátta Magyar Benignát és a leány megtetszett neki. Ezért Magyar Balázst, bár ez még mindig duzzog a királyválasztás miatt és kilenc éven át feléje sem nézett az udvarnak, erdélyi vajdává nevezi ki. Zápolya István, Balázs régi barátja, Kinizsre jön Balázshoz és közli vele ezeket. Azt is, hogy a király áruhában leánynézőbe fog jönni. Benigna bevallja apjának, hogy alvezérét Pált szereti, aki a kinizsi molnárnak Gáspárnak a fia. Az öreg Balázs, aki Tuhutumtól való leszármazására szerfelett

büszke, hallani sem akar a dologról és lányára egyszerűen ráparancsol, hogy a király felesége legyen. A király Mátyás diák képében megérkezik. Rájön, hogy Pál az az ismeretlen vitéz, aki a moldvai hadjáratban megmentette életét. És arra is rájön, hogy Pál és Benigna szeretik egymást. A szerelmeseket egymáshoz akarja segíteni. Magyar Balázs tudja azt, ki a diák, mindenben alkalmazkodik ennek kívánságaihoz. Végül is beleegyezik, hogy lánya Kinizsi Pál bihari főispán felesége legyen, azt hiven, hogy ez nem más, mint maga a király. Pedig Pál alvezérnek a király akkor adott nemességét, adta neki a Kinizsi nevet és a bihari ispánságot. Az esküvő végbe megy és Magyar Balázs kénytelen belenyugodni a dologba.

Szigligeti e vígjátéka 1842-ben az Akadémián második díjat nyert, de csak kétszer adták elő. Felületesen megírt cselvígjáték, melynek még párbeszédei is alpáriak (Bayer József: *A magyar drámairodalom története* II. k. 15—17 l.).

Ami a dráma forrásait illeti, alapját Döbrentei eposzának a moldvai hadjáratról szóló toldaléka képezi, de az eposz többi részéből is átvesz egy-két motívumot. Magát a cselekményt Szigligeti egyszerűen kitalálta. Történeti neveken kívül semmi történelmi sincsen a vígjátékban, mely Szigligeti leggyöngébb alkotásainak egyike.

9. Czuczor Gergely: *Kinizsi* (Életképek 1844 I. k. 319—321 l. és Czuczor Gergely összes művei III. k. 1899. 52—55, 272—273 l.). 84 soros románcszerű vers, mely Szigligeti vígjátékával mutat némi kapcsolatokat. Czuczor Gergely mint a »szóhősök és szájhonfiak« ellentétét mutatja be Kinizsit.

10. Gyulai Pál: *Kenyermezei tor* (Pesti Divatlap 1845. dec. 12. és Gyulai Pál *Irodalmi emlékei* 1926, 60—65, 163—164. l.). 128 soros »ballada«. Papp Ferenc szerint a versen Garay *Kontjának* hatása érezhető. Azt hiszem, Garay mellett Czuczor verse is hatott Gyulaira.

11. Tóth Ferenc: *Kinizsi szíve* (Ábrázolt Folyóirat 1848, 33—34. l.). Novellaszerű életrajz, többször Döbrentei frazeológiájával. 1459-ben Endre kinizsi molnár fia Pál feleségül veszi Jolánt, apja nevelt leányát, aztán beáll közlegényként Magyar Balázs seregébe. Csak hat év múlva jön haza, mire felesége bánatában már meghalt. 1467-ben(!) elveszi Ma-

gyar Benignát, de ez sem volt vele boldog, mert folyton harcolni járt. 1494-ben halt meg. A szerző forrásként Budai Polgári Lexikonára és Pethő Gergely krónikájára hivatkozik.

12. Tóth Kálmán: *Kinizsi Pál*. Népies hősköltemény tíz énekben. Pest, 1853. 128 l. 8°. »A népnek« ajánlva. A húszéves Kinizsi Pál mint molnárlegény éldégél. Egyetlen vágya katonává lenni, de munkaképtelen öreg szüleit nem hagyhatja el. Egyszer arra jön Magyar Balázs seregével és leányával, Jolánkával. Kinizsi és Jolánka első pillantásra egymásba szeretnek és a hatalmas erejű legénnyel Magyar Balázs is hosszasan elbeszélget. Másnap Székely Mihály néven maga Mátyás király állít be a molnárékhöz, akik az utazó vándort magyar vendégszeretettel fogadják. A király kivallatja Kinizsit, miért nem áll be katonának. Megtudván az okot, éjszaka eltűnik egy zsák aranyat és egy írást hagyva hátra. A plébános elolvassa az írást, mely az aranyakat az öreg molnárnak adja leleplezvéen, hogy ki volt a vándor. Miután most már szülei sorsát biztosítva látja, Kinizsi Pál útnak indul, hogy megvalósíthassa szíve vágyát és viszontláthassa Jolánkát. Egy vadászkalandon át el is jut Mátyás táborába és az ott lévő Magyar Balázs örömmel fogadja be seregébe.

Hat év telt el. Kinizsi Pál már kapitányságig vitte. Mátyás király hadjáratot indít a török ellen. Az ellenség túlsúlya miatt a király is veszedelembé kerül, de Kinizsi megmenti és a törököt megveri. Erre a király saját kardját adja neki és a német császár ellen küldött seregének, Magyar Balázs mellett, vezérévé nevezi ki. Németországban aztán egy este Kinizsi Pál bevallja Magyar Balázsnak, hogy hat esztendő óta szereti leányát. Jolánka megérkezik. Apja kivallatja és kiderül, hogy a leány meg Kinizsi után eped. Két hét múlva van a lakzi, melyre megérkezik Mátyás király is, magával hozva Kinizsi szüleit. A király temesi ispánná nevezi ki Kinizsit. Ott él a fiatal pár nagy boldogságban, amíg egy elfogott török kémtől Kinizsi meg nem tudja, hogy a török betört Erdélybe és Bátori István nagy veszedelemben forog. Kinizsi seregével azonnal Bátori segítségére megy. Éppen idejében érkezik meg, mert a török túlerő már-már felülkerekedett. A győzelem után az ismert kenyérmezei tor.

A költő itt »históriája fonalát elvágja« és csak röviden

számol be hőse további sorsáról. Országbíró lett. Jolánkával sok évig boldogan élt, de gyermektelen maradt. Előbb Jolánka halt meg, aztán 73 éves korában Kinizsi.

Tóth Kálmán verses életrajza Arany Toldiját utánozva indul meg, azután ellaposodik. Arany hatása az első énekekben nyelvben, verselésben, kifejezésmódban, sőt az egyes személyek jellemzésében oly nagy mértékben jelentkezik, hogy ez az eredetiség rovására megy. Az ötödik énektől kezdve gyöngül az Arany-hatás, ami azonban nem válik a költemény javára: verses krónikává lesz. A régi magyar dicsőség és vitézség képeinek felidézésével az elnyomatás éveiben mindent fogyatkozása mellett is hazafias szolgálatot tett Tóth Kálmán e könnyű olvasatú, népies zamatú verse.

13. Remellay Gusztáv: *Knéz Pawle*. Történeti beszély szerb népmonda után. (Divatcsarnok, 1858. okt. 5, 12, 19, 26. sz.). Magyar Balázs egy vadászatról nagyvázsonyi várába hazatérve felhőszakadás következtében megdagadva talál egy patakot és nem tud rajta átkelni. Egy hatalmas ifjú foglalatostokodik ott, a molnár új legénye: Kinizsi Pál. Kinizsi ledönt két fenyőt és átsegíti Balázst. Ez várába rendeli és hadnagyává teszi. Kinizsi meglátja ura leányát Benittát és a fiatalok rögtön egymásba szeretnek. Magyar Balázs elmegy Szerbiába a török ellen harcolni. Ott ismételtén kitünteti magát és a szerb ifjaktól egy külön csapatot szervez, melynek tagjai őt knez (herceg) Pawlénak nevezik. Magyar Balázs életét is megmenti oly módon, hogy a súlyosan megsebesült vezért a törökök elől egy verembe rejti és a vermet egy malomkövel fedi le. Azután feleségül veszi Benittát. »Ezt mondja Knéz Pawléről egy szerb népdal.«

Ez a szerb népdal nem ismeretes és aligha is létezett, de igaz az, hogy Kinizsi, mint alább látni fogjuk, szerepel szerb népdalokban, még pedig a Remellaynál a fekete sereg megalapítójaként emlegetett Branković Vukkal kapcsolatban. A novellán erősen megérzik Tóth Kálmán Kinizsijének hatása: nem a mese szövéseben, hanem egyes személyek és részletek beállításában. Remellay tudott valamit Magyar Benigna horvát és Kinizsi Pál szerb kapcsolatairól és összeházasodásuk

történetét ezekhez fűzte. A novellában Benitta emlegeti Janus Pannonius verseit.⁹⁴

14. Herczeg Ferenc: *Balatoni rege*. Regényes vígjáték négy felvonásban. Budapest, 1902, 158 l. 8°. Az özvegy Benigna visszavonultan éldegél Balaton melletti várában. Oda jön vadászatra Mátyás király és szemet vet a szép özvegyre. A délvidéki harcokról jelentéstételre Kinizsi Pál közvitézt, hajdan molnárlegényt, küldik a királyhoz megírva nagy hőstetteit. A király udvaroncai bosszantására temesi gróffá nevezi ki. Kinizsi és Benigna egymásba szeretnek. Benigna azonban már előbb átadta a királynak kamrája kulcsát. A gézengúz balatoni sellő, Sió, menti meg a helyzetet. Az alvó király kezéről elcseni pecsétgyűrűjét, azzal esketésre a várba rendeli a tihanyi apátot és ez királyi parancsra hivatkozva összeadja Kinizsit és Benignát. A találkára érkező király kénytelen-kelletlen úgy tesz, mintha mindez valóban az ő akaratából történt volna.

Herczeg Ferenc Szigligeti vígjátékát olvasta és belőle vette műve cselekvényének alapját: a király érdeklődését Benigna iránt és felsülését. Nem tartjuk hivatásunknak bírálat tárgyává tenni a vígjátékot. Aligha sorolja a szerző e művét legmaradandóbb értékű alkotásai közé. A Szent-Mihály estjén lejátszódó balatoni sellő-kalandok közt, anélkül hogy a magyar író sejtené, a tüzesszemű sárkány képében (138, 145, 157. l.) megjelenik a Benigna-téma örök horvát rejtélye: Zmaj Ognjeni Vuk.

15. Szegedy Rezső: *Vuk despota és Szerémi Pál viszálya* (Ethnographia 1920, 2—5. l.). Nem eredeti vers, hanem Bogišić bugarštica gyűjteménye 14. versének sikerült fordítása. A vers szerint Szerémi Pál (Kinizsi Pál) árulással vádolja Vuk despotát Mátyás király előtt, de ez fényesen igazolja ártatlanságát. Szegedy szerint a versben, belekeverve a szendrői harcok történetébe, van valami a kenyérmezei csatáról is.

* * *

⁹⁴ E novellára Szinyei Ferenc kedves barátom hívta fel figyelmemet.

Valószínűnek tartjuk, hogy Benigna asszonyról és a személye körül csoportosuló történeti alakokról, vannak más magyar költői feldolgozások is. Mi csak ennyit ismerünk.

A 15 feldolgozás közül kettő fordítás, 13 eredeti. Az eredeti munkák közül verses elbeszélés 6, prózai elbeszélés 3, dráma 4. Bár egy nagy és több jelentékeny író próbálkozott a tárggyal, Benigna asszony igazi jelentőségre eddig nem tett szert a magyar irodalomban. Más a helyzete a horvát irodalomban, ahol egy nagy eszme képviselőjévé vált.

BENIGNA MAGYAR-PODMANICZKI
IN DER KROATISCHEN DICHTUNG

Zum Geleit.

Folgende Ausführungen sind keineswegs bloss ein Auszug aus der in ungarischer Sprache abgefassten Abhandlung, sondern eine neue Bearbeitung des Materials. Der ungarische Text ist für das ungarische Publikum bestimmt, für Laien, die dem Gegenstande ferne stehen. Dagegen wendet sich der deutsche Text an die des Ungarischen unkundigen Kroatisten, die in der bisher erschienenen Fachliteratur bewandert sind. Er enthält möglichst nur das Neue in meinen Erörterungen; dagegen werden Einzelfragen berührt, die in dem ungarischen Text ausser Acht gelassen werden konnten.

1. §. Das Drama Lucić's.

Am eingehendsten befasste sich von den kroatischen Literaturhistorikern Branko Vodnik¹ mit der Robinja des Dichters aus Lesina. Seine Studie soll auch im weiteren als grundlegend gelten, zugleich aber auch mehrfach ergänzt werden.

Die Tendenz des Dramas ist nach Vodnik die Verherrlichung der Freiheit von Ragusa. In einem um 1515 abgefassten Gedicht (*U pohvalu grada Dubrovnika*) verspricht Lucić die Stadt auch würdiger zu besingen.² Dieses Versprechen sollte durch sein Drama erfüllt werden. Liest man die an Paladinić gerichteten Widmungszeilen aufmerksam, unter Erwägung der einzelnen Ausdrücke,³ so erhält man den Eindruck, dass Lucić sein Werk auf den Tag des Heiligen Blasius (3. Februar), für die traditionelle Freiheitsfeier

¹ Drechsler Branko: *Postanje Lucičeve Robinje*. Rad Bd. 176. S. 83—134.

² *Stari pisci* Bd. VI. S. 261—65.

³ Ebd. S. 225.

Ragusa's schrieb. Aus diesem Anlass machte er den seiner Überzeugung nach grössten Helden der kroatischen Adria, einen anderen Blasius, Blasius Magyar, der auch zu Ragusa gewisse Beziehungen hatte, zum Grossvater seiner Heldin. Der grösste Ruhm der Freiheit Ragusa's ist in der Einstellung des Dramas der Umstand, dass selbst die Enkelin dieses grossen Mannes dort ihre Befreiung findet.

Die Abfassung des Dramas setzt Vodnik um das Jahr 1520. Blasius Magyar hatte jedoch niemals eine Enkelin; wohl hatte er einen Sohn, Ladislaus († 1508) und eine Tochter Benigna.⁴ Diese wurde um 1476 geboren, war daher zur Abfassungszeit des Dramas, in der sich auch die Handlung abspielt (Zeile 977—78), kein junges Mädchen von heiratsfähigem Alter mehr. Der Dichter machte nicht die Tochter der Benigna zur Heldin seines Werkes, — er schien gewusst zu haben, dass es eine solche nicht gab, — sondern schob zwischen Blasius und Benigna Magyar eine Generation ein, die durch den Banus Vlasko vertreten wird. Er verrät jedoch klar, dass Benigna, bzw. Robinja, nicht die Tochter des Vlasko, sondern die des Blasius Magyar ist, indem er als ihre Heimat Zengg angibt (Zeile 744).

Ist die Heldin Benigna, dann musste Lucić das Drama vor 1519 abgefasst haben. Zunächst war Benigna die Gattin des um 30 Jahre älteren Kinizsi. Nach dessen Tode (1494) heiratete sie bald Marko Mišljenović, der Banus von Kroatien und Hauptmann von Zengg wurde und 1508 starb, worauf sie sich alsbald mit Gregor Kereky verheiratete. Das Ehepaar Kereky verbrachte 1518 die Ostern mit mehreren Adeligen aus Veszprém in Rom.⁵ Benigna bekundete auch sonst eine tiefe Religiosität. Die Mönche des Paulinerklosters zu Sankt Michael in Vázsony — eine Stiftung Kinizsis — widmeten ihr ein eigens für sie geschriebenes Gebetbuch. Dieses in zwei Handschriften (*Codex Festeticus*, *Codex Czech*) erhaltene Gebetbuch ist ein bedeutendes ungarisches Sprach-

⁴ Doby Antal: *Podmaniczky-család* (Die Familie Podmaniczky) Budapest, 1892. S. 5—7., u. 20. Neuerdings bezweifeln die ungarischen Historiker die Abstammung des Blasius Magyar von der Familie Podmaniczky.

⁵ *Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae illustrantia*. Series I. Tom. V. Budapestini, 1889. pag. 138.

denkmal.⁶ Dennoch wurde sie 1519 zum Verlust des Hauptes und der Güter verurteilt, da sie ihren dritten Gatten ermorden liess. 1520 wurde sie begnadigt, 1527 aber verschenkte König Johann Zápolya ihre Güter einem anderen; augenscheinlich starb also Benigna.⁷ Nach 1519 dürfte Lucić Benigna kaum zur Heldin seines Dramas gewählt haben; dieser Umstand erklärt vielleicht auch, warum die Aufführung des Dramas in Ragusa unterblieb und warum es in dem Leben des Dichters nicht veröffentlicht wurde.

Über die historischen Kenntnisse Lucić's urteilt Vodnik wiederholt voll Geringschätzung. Wir können seinem Urteil nicht beistimmen. Lucić ist in der Geschichte der kroatischen Adria zu seiner und der ihm unmittelbar vorangehenden Zeit wohlbewandert, was bei seiner gesellschaftlichen Stellung natürlich ist.⁸ Es darf jedoch nicht vergessen werden, dass zur Abfassungszeit des Dramas auch Ludwig Tubero (1459—1527) in Ragusa lebte und an seinem geschichtlichen Werke (*Commentaria suorum temporum*) arbeitete. Von ihm konnte Lucić zuverlässige Angaben erhalten, falls er solcher bedurfte. Was die Dichtung Lucić's über Blasius Magyar enthält, ist wahrheitsgetreu. Er gedenkt seines Feldzuges in Otranto, wobei er die Türken aus Pulja vertrieb (Zeile 973—74.). Dass Vodnik den Ortsnamen *Pulja* irrtümlich mit Neapel (kroatisch *Napulj*) gleichstellt, ist nicht seine Schuld. Eine »regione« Italiens ist *Puglia* (Apulien), die drei »provincia« hat: Bari, Foggia und Lecce. In der dritten liegt Otranto. Auch die Aussprache von *Pulja* und *Puglia* ist gleich. Lucić behauptet, dass Blasius zu dieser Zeit sich auch in Ragusa aufhielt (Z. 975—76). Es ist bekannt, dass Blasius Magyar seit 1469 freundschaftliche Beziehungen zu Ragusa unterhielt. Der *Liber consilii rogatorum* ist uns nur aus den Monaten November und Dezember des Jahres 1481 erhalten, dennoch erfahren wir

⁶ Hg. von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften: *Nyelv-embéltár*. Bd. XIII. (1885.) Bd. XIV. (1890.)

⁷ Über das Leben der Benigna vergl. Lukcsics Paul: *Die Erben der Benigna Kinizsi—Magyar*. Turul. 1934. S. 66—75.

⁸ Mit welcher Ausführlichkeit berichtet er z. B. in seinem poetischen Brief an Hieronymus Martinčić über die Bestürmung von Rhodus durch die Türken im Jahre 1522 (*Stari pisci* Bd. VI. S. 269—73), obwohl diese Insel der Adria ferne liegt.

aus ihm, dass Ragusa die Pferde der aus Zengg heranziehenden ungarischen Truppen mit Gerste versorgte, dass sich auf der Insel Lacroma mehrere Tage Ungarn aufhielten und dass Nikolaus, Bischof von Knin (Tinin), als Gesandter des ungarischen Königs mehrere Wochen in Ragusa wohnte.⁹ Abgesehen davon, dass es kaum angehe, in einem für das Publikum von Ragusa bestimmten Drama knapp 40 Jahre nach dem Ereignis zu behaupten, dass Blasius in der Stadt verweilte, falls die Sache nicht auf Wahrheit beruhen würde, kann das Drama schon auf Grund der vorher angeführten Angaben in dieser Beziehung als geschichtliches Quellenwerk betrachtet werden.

Wir lassen die Rolle des Banus Vlasko einstweilen ausser Acht und anerkennen, dass der Dichter über den Banus Derenčin gegen die geschichtliche Wahrheit an der Behauptung festhält, er sei in der Schlacht von Krbavsko-polje des Heldenodes gestorben (Z. 948). Dies aber berichten auch Volksgesänge über Derenčin und der Dichter verweist eben im Zusammenhang mit ihm zweimal auf die Volkslieder, die ihn besingen (Z. 479—80, 939—40). Der Dichter setzte sich hier also bewusst der geschichtlichen Wahrheit entgegen. Derenčin und Vlasko mussten fallen, da dies dem Geschmack der öffentlichen Meinung des Volkes entsprach, wenn auch die Wirklichkeit in beiden Fällen anders war. Eine dichterische Erfindung ist freilich auch, dass der Geliebte Robinjas der junge Derenčin ist, der Enkel des Banus, den es in Wirklichkeit niemals gab. Doch enthält auch das Drama keinerlei positive Angabe über ihn. Lucić wollte neben die Tochter des grossen Blasius Magyar einen würdigen Geliebten stellen. Kinizsi und Mišljenović waren bereits tot, Kereky aber vollkommen unbedeutend und an der kroatischen Adria unbekannt. So fiel die Wahl des Dichters auf den Enkel des Helden der grossen kroatischen Niederlage bei Krbavsko-polje, des Banus Derenčin. Banus Derenčin und Blasius Magyar waren einander in der Tat würdig.

Es sei hier gestattet auf einen Irrtum Vodnik's hinzuweisen. Nach Vodnik bezeichnet der Dichter den jungen

⁹ Gelcich—Thallóczy: *Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*. Budapest, 1887. S. 794., 808—809.

Derenčin einmal als Neffen des Banus Derenčin (Z. 13), zweimal aber als dessen Enkel (Z. 481, 939); dies ist unrichtig. An der ersten angeführten Stelle nennt Lucić den jungen Derenčin als den Neffen des Banus; dieser Banus ist jedoch nicht Derenčin, sondern Vlasko, da es sich in dem Drama bis dahin nur um den Banus Vlasko handelte. Freilich ist der Begriff »Neffe« recht dehnbar; auf diese Weise werden Robinja und der junge Derenčin keine Geschwisterkinder.

Bezüglich der dichterischen Quellen der Robinja schliessen wir uns im Grossen und Ganzen den Ausführungen Vodnik's an, mit dem Unterschied jedoch, dass wir nur die Bugaršticas als Quellen von Držić, Vetrican und Lucić betrachten können, wogegen wir die diesem Stoffkreis angehörigen Deseterci und Dvanaesterci für unmittelbar unter dem Einfluss des Dramas entstandene Volksdichtungen halten. So kann — abgesehen von dem Banus Vlasko — insgesamt über zwei Bugaršticas als Quellen gesprochen werden.¹⁰ Aber auch von diesen ist die erste Bugarštica nicht so sehr die Quelle des Dramas von Lucić, als eine kroatische Urform der sehr verbreiteten Geschichte über das als Ritter verkleidete Mädchen.¹¹ Die romantische Geschichte über das als Ritter verkleidete Mädchen wurde besonders in der ča-kroatischen Volksdichtung populär; eine Fassung derselben nahmen die Kroaten in Westungarn bei ihrer Auswanderung aus der Altheimat mit sich und gaben damit dem unbekannt ungarischen Dichter von Sempte in Oberungarn um 1570 die Anregung zur Abfassung einer der schönsten ungarischen »schönen Historien«.¹²

Weit bedeutsamer für das Drama Lucić's ist die zweite

¹⁰ Bogišić, Valtazar: *Narodne pjesme*. Beograd, 1878, S. 101—104., 117—120.

¹¹ Eine andere Urform ist gleichfalls bei Bogišić zu finden (S. 136—138). Vgl. hierüber die interessante Studie von Anton Šimčik (*Napredak*, 1935. S. 30—33.).

¹² *Hrvatske narodne pjesme*. Trst, 1879. S. 7., 10., 25., 30., 45., 57. *Istarske narodne pjesme*. Opatija, 1924. S. 40. Kurelac, Fran: *Jačke*. Zagreb, 1871. S. 187. Bajza, Joseph: *Bankó leányának nyugatmagyarországi horvát változata* (Eine kroatische Fassung aus Westungarn der Geschichte von Banko's Tochter. *Irodalomtörténet*, 1934. S. 9—20.)

Bugarštica. Diese gab dem Drama den Titel, den Namen der Hofdame der Robinja (Margarete) und diese erteilt auch über die Person des Banus Vlasko Auskunft.

Das Verhältnis des lesinischen Dramas zu den Dichtungen von Držić und Vetranić wurde von Vodnik ausführlich und zuverlässig bestimmt. Wir haben dem nur so viel hinzuzufügen, dass Držić die Geschichte deshalb als wunderbaren Traum bezeichnete, weil er hiedurch betonen wollte, dass sie sich anderswo wohl ereignen könne, in dem freien Ragusa jedoch nur als böser Traum möglich sei. Vetranić versetzte den Schauplatz der Handlung nach Ragusa, aber als Maschera, was nicht ernst zu nehmen ist. Lucić tat kaum mehr, als dass er den von Držić entnommenen Stoff in den von ihm willkürlich gewählten historischen Hintergrund einstellte und daraus durch ein wundersames Gemisch aus der Phraseologie der Troubadours und den Beständen der Volksdichtung ein **nationales Drama** zu gestalten versuchte.

Wir haben wiederholt die Frage berührt, wer Banus Vlasko war. Von der Deutung Vodnik's kann angenommen werden, dass die Namen *Blaž* und *Vlah* gleich sind. Der Dichter wollte, indem er Vater und Sohn denselben Namen gab, die fiktive Gestalt des Sohnes andeuten. So wie aus dem Wort *Blaž* der Name *Blaško* mit diminutiver Bedeutung hervorgeht, so entsteht aus dem Namen *Vlah* gleichfalls mit diminutiver Bedeutung *Vlasko*.

Vodnik behauptet, Lucić habe einzelne Würden des Blasius Magyar auf Vlasko übertragen (Banus von Kroatien); wir können dem hinzufügen, dass Banus Vlasko in dem Drama von Lucić ebenso zwei Kinder hatte, wie Blasius Magyar in der Wirklichkeit. Hiedurch aber ist das Problem Vlasko's noch keineswegs gelöst. Lucić ist über Vlasko auffallend gut orientiert, er weiss manches, was für Blasius keineswegs zutrifft. Der Edelmann von Ragusa, der das junge Paar begrüsst, erzählt, dass er mit dem jungen Vlasko in Ofen bekannt geworden sei, als er dort am königlichen Hofe als Gesandter verweilte und dass sich dieser schon damals durch seine ausserordentliche Gewandtheit und Kraft auszeichnete (Z. 955—970). Robinja dagegen erzählt Derenčin, dass der König ihren Vater zuerst an die Spitze Belgrads gestellt, dann aber zum Banus von Kroatien erhoben habe.

Er habe heldenmütig gegen die Türken gekämpft, bis er meuchlings ermordet wurde (Z. 159—168). Der König nahm sich der Familie Vlasko's an; er gab den Befehl, dass Vlasko's Sohn als Banus das Erbe seines Vaters antrete, sobald er heranwächst, Robinja aber beschenkte er mit hundert Dörfern und nahm auch ihre Mutter Jelena in seinen Schutz. In der Tat lebte sie mit ihrer Mutter auf ihrem Landgut in Sirmien¹³ (Z. 243—270). Von alldem passt auf Blasius nur die Banuswürde von Kroatien, doch ist auch diese nicht ernst zu nehmen, da die Banuswürde nach dem Willen des Königs nach Lucić ebenso erblich war, wie die serbische Despotenwürde. Die serbische Despotenwürde? Robinja sagt, dass Vlasko's Ruhm grösser gewesen sei, »neg Janku vojvodi i Vuku despotu« (Z. 165—166). Der Woiwode Janko ist Johann Hunyadi, der Despote Vuk aber Vuk Branković. Verrät Lucić durch diesen Vergleich nicht Vlasko's Vorbild? Hunyadi ist von vornherein ausgeschlossen, war doch der König sein Sohn; betrachten wir dagegen Vuk Branković. Was berichtet über ihn die Geschichte? Er war der Enkel des ersten serbischen Despoten Georg (1375—1456) und angeblich unehelicher Sohn des von den Türken geblendeten Gregor Branković († 1459), und lebte zwischen 1440 und 1485. Seine Kinderjahre verbrachte er unter Türken, da eine Schwester seines Vaters Gregor, Mara, die Gattin des Sultans Murat II. († 1451) war. 1465 kam er mit einer türkischen Gesandtschaft nach Belgrad und gelangte dann an den Hof Matthias'. Er nahm an den böhmischen, österreichischen und polnischen Feldzügen des Königs Teil und wurde 1471 von Matthias zur serbischen Despotenwürde erhoben. Von dieser Zeit an lebte er in Sirmien auf seinen Gütern und beteiligte sich an den Balkan-Feldzügen des Königs, vielfach an der Seite Blasius Magyars und Paul Kinizsi's. Zuerst heiratete er die Schwester des griechisch-unierten Bischofs von Grosswardein, Jovan Pruis, deren Name nicht bekannt ist; nach ihrem jähen Tode führte er Barbara Frangepan als Gattin heim. 1482 bedachte er Barbara mit Genehmigung des Königs mit mehr als hundert Dörfern. Er starb kinderlos eines natürlichen

¹³ Pri tihom Dunaju, tamo gdi no Sava rike se shajaju za jedno i Drava.

Todes.¹⁴ Vuk verbrachte also seine Jugendzeit in der Tat an dem Hofe Matthias'. Er taucht zuerst in Belgrad auf, wohnt dann auf kroatischem Gebiet in Sirmien, schenkt dort seiner Gattin mit königlicher Genehmigung hundert Dörfer und kämpft bis zum Tode heldenmütig gegen die Türken. Er ist einer der gefeiertesten und beliebtesten Feldherrn Matthias'. Seine Gattin heisst zwar nicht Jelena, doch wer die Frauennamen in der Familie Branković betrachtet,¹⁵ begegnet einer ganzen Reihe von Frauen mit den Namen Jelena, Jelisaveta und Jerina. Eine von diesen ist die Gattin des Despoten Jovan († 1502), eines Vetters Vuk's, die mit ihrem Gatten gleichfalls in Sirmien lebte. Zwischen dem Banus Vlasko und dem geschichtlichen Despoten Vuk Branković finden sich auffallend zahlreiche Beziehungen.

Der Despote Vuk ist jedoch nicht nur eine geschichtliche Person, sondern unter dem Namen Zmaj Ognjeni Vuk der gefeierte Held der serbischen und kroatischen Volksdichtung. Zahlreiche Bugaršticas berichten über seine Taten sowie über die Heldenleistungen der anderen Mitglieder der Familie Branković und der Brüder Jakšić; sie bilden einen ganzen Romanzenkreis, in dessen Mittelpunkt der Despote Vuk steht, der selbst über übernatürliche Kräfte Gewalt besitzt.¹⁶ Sollten sich unter den Vorbildern Lucić's auch die zwei Bugaršticas aus der Sammlung von Bogisić befunden haben, so dürften ihm auch die übrigen Stücke der Sammlung bekannt gewesen sein. Jedenfalls stellt er Johann Hunyadi und Vuk Branković als grösste Türkenbesieger unter dem Einfluss der Volkssänger nebeneinander und entnimmt den Dichtungen dieser für seine Robinja jene volkstümlichen Wendungen, die sich von dem süsslichen Troubadourstil scharf abheben (Z. 939—950, 961—970). Unter dem Einfluss der Volksgesänge wurden auch die Jakšić die Untertanen des Despoten Vuk, sowie Margarete Jakšić die Hofdame der Robinja.

¹⁴ Novaković, Stojan: *Poslednji Brankovići* (Letopis Matice Srpske Bd. 146—148.); Maretić: *Naša narodna epika* 1909. S. 108—124.; Ivić, Aleksa: *Istorija Srba u Vojvodini*. Novi Sad, 1929. S. 20—28.

¹⁵ Ivić, Aleksa: *Rodoslovne tablice*. Beograd, 1923. 40.

¹⁶ S. die Bugaršticas Nr. 9—16., 41—45. in der angeführten Sammlung von Bogišić.

Stojan Novaković hat nachgewiesen, dass den Stoff der Jakšić-Verse ursprünglich die Taten der vier walachischen Fürsten von Basaraba (1360—1418) gebildet hatten und dass dieser Stoff zuerst gelegentlich der Schlacht von Rovine (1395) zu den Serben kam.¹⁷ Die Geschichte der Jakšić und Branković war zur Zeit Lucić's bereits miteinander verschmolzen, eine dunkle Erinnerung an die walachische Herkunft lebte jedoch noch fort. Wenn man daher Vuk als *Walachen*, *Vlachen* oder *Vlasko* bezeichnete, so geschah dies nicht ganz unbegründet. Novaković wies auch darauf hin, dass im Zusammenhang mit Jakšić auch ein gewisser Banus Madjarin auftaucht, der in der Burg Magyar wohnt.¹⁸ Über diesen »Banus« hatten Maretić und nach seinen Anregungen Szegedy nachgewiesen, dass er mit Pipo von Ozora (Usora), seinem wirklichen Namen nach Filippo Scolari (1369—1426) gleichzusetzen ist.¹⁹ Es ist jedoch ungewiss, ob dies Lucić bekannt war und ob er davon Kenntnis nehmen wollte, falls er die Dinge kannte. So kam auf Grund der Volksdichtung der Despote Vuk-Vlasko über die Jakšić mit einem gewissen Banus Magyar in Beziehung, der naturgemäss Blasius Magyar gleichgestellt wurde.²⁰ Auffallend ist die Übereinstimmung zwischen der Darstellung des angeblich glänzenden Palastes des Philipp Magyar in Prilep(!) und einer Zeile der Robinja (Zimi steć' u gradu u zlaćene hiže Z. 264). Lucić gibt nicht an, um welche Stadt es sich handelt.

Die Frage um Vlasko ist demnach unseres Erachtens auf folgende Weise zu lösen: Lucić versetzte die Handlung des Dramas in seine Zeit und war gezwungen zwischen Blasius und Benigna Magyar eine Generation einzuschieben. Der Banus Vlasko war ursprünglich nicht mehr als ein Doppelgänger des Blasius Magyar. Später übertrug Lucić die Lebensumstände des Vuk Branković unter dem Einfluss der Bugaršticas auf Vlasko. So wurde dieser allmählich der

¹⁷ *Letopis Matice Srpske* Bd. 148. S. 56—59.

¹⁸ Ebd. S. 8.

¹⁹ Maretić: *Naša narodna epika*. 1909. S. 129—130. Szegedy R.: *A délszláv népköltészet Filip Madjarinja*. (Der Filip Madjarin der südslavischen Volksdichtung.) Ethnographia, 1914. S. 292—98.

²⁰ Es ist zu beachten, dass Blasius Magyar als Woiwode von Siebenbürgen auch auf walachischem Gebiet (Moldau) kämpfte. (1474.)

grösste Held der Bugaršćicas zur Zeit Lucić's und der Sohn des grössten Helden der Adria. Das Verfahren Lucić's ist in der Geschichte der südslavischen Literaturen keineswegs allein stehend. Auf ähnliche Weise wurde Sibirjanin Janko von der serbischen Volksdichtung zum Sohn des Fürsten Lazarus gemacht. In beiden Fällen wurde die Arbeit der dichterischen Phantasie durch die dunkle Herkunft der Türkenbesieger erleichtert.

Ich bin mir dessen wohlbewusst, dass diese Lösung weder die Frage um Vlasko, noch die um das Drama Lucić's endgültig abschliesst, doch glaube ich hoffen zu können, dass der von mir herangezogene Stoff und die Gesichtspunkte von den Fachkreisen wenigstens einer Auseinandersetzung gewürdigt werden.

2. §. Lucić's Einfluss auf die Volksdichtung.

Bekanntlich wurden die Gedichte Lucić's kurz nach seinem Tode von seinem Sohne in Venedig herausgegeben (1556). Ferner ist bekannt, dass die Dichtung Robinja selbst 1638 in Venedig wieder veröffentlicht wurde.²¹ Diese zweite Ausgabe ist zweifellos das Zeichen regen Interesses, da zu dieser Zeit die Familie Lucić längst ausgestorben war. Wir wissen auch, dass Martin Benetević aus Lesina, der 1607 starb, in seiner Komödie *Hvarkinja* aus dem Drama Lucić's — allerdings fehlerhaft — zitiert.²²

Doch sind dies alles nur Zeichen eines literarischen Interesses und keines Einflusses auf die Volksdichtung. War dem Volk das Drama Lucić's bekannt? Auf Grund einiger beachtenswerter Belege können wir diese Frage entschieden bejahen.

Die Erlangener Handschrift, die nach ihrem Herausgeber um 1720 an der kroatischen Militärgrenze entstand, hatte, ziemlich unverständlich in eine Volksdichtung eingeschoben, vier Zeilen des Dramas erhalten.²³ Ein anderer

²¹ Šimčik, Antun: *O Lucićevoj Robinji*. Obzor, 3. April 1935.

²² *Gradja*. Bd. VIII. S. 320.

²³ Gezeman, Gerhard: *Erlangenski rukopis* 1925. S. CXXII—CXXV., 22.

Beleg wurde bereits von Vodnik aus dem Jahrgang 1846 der *Zora Dalmatinska* angeführt. Hienach wird auf der Insel Pago zur Faschingszeit ein Volksdrama gespielt. Dieses ist eine bis auf 160 Zeilen verstümmelte Fassung des Werkes von Lucić. Einen dritten Beleg entnehmen wir einer Anmerkung der Sammlung von ča-Volksdichtungen aus dem Jahre 1879. In einzelnen Gegenden verstand das Volk das Wort *robinja* nicht und machte daraus in Volksgesängen, die ihrem Inhalt nach dem Drama gleichen, einen Städte- (*Robljina*) bzw. Personennamen (*Rodbinjica*).²⁴ Weitere Belege enthalten die Volksdichtungen selbst.

Am engsten schliessen sich dem Drama Lucić's die von Anton Radić veröffentlichten Romanzen aus Makarska²⁵ an. Der schönste Beweis für den hohen dichterischen Wert seines Werkes liegt eben darin, dass gerade diese Romanzen die kunstvollsten volkstümlichen Bearbeitungen des Stoffes bilden.

In einer Gruppe der Volksromanzen ist Ivan Karlović, Banus von Kroatien († 1531), der Held des Liebeshandlung. Da dieser Karlović eine Schwester Jelena hatte, die die Gattin des Vaters des Helden von Szigetvár war, glaubt der Biograph Karlović's behaupten zu dürfen, dass sich der ganze Stoffkreis an ihn knüpfte.²⁶ Dies ist jedoch irrtümlich, da der erste ragusanische Bearbeiter bereits tot war, als Karlović aufwuchs. Karlović ist der Held einer Fassung der Robinja aus Istrien, der zwei in den Erlangener Handschriften erhaltenen Fassungen, sowie einer Fassung aus Westungarn.²⁷ Höchst beachtenswert ist, dass die Kroaten in Westungarn einen einzigen historischen Namen aus der Althei-

²⁴ *Hrvatske narodne pjesme*. Trst, 1879. Bd. I. S. 19—22., Bd. II. S. 23—34.

²⁵ Radić, Ante: *Narodni izvor Lucićevoj Robinji* (Zbornik za narodni život. Sv. IV. 1899. S. 34—45.) Eine seltsame Überlieferung, an der seit Radić jedermann festhält, ist, dass Robinja in diesen Romanzen die Tochter des Königs sei. Der Text ist in dieser Hinsicht unzweideutig: „U prinčipa kralja Mande čer jedina . . .“

²⁶ Grgec, Petar: *Život i djela Ivana Karlovića*, 1932. S. 109.

²⁷ *Hrvatske narodne pjesme*. Trst, 1879. Bd. II. S. 23—24. Gezeman: *Erlangenski rukopis* 1925. S. 110—111, 153—157. Kurelac, Fran: *Jačke*. 1871. S. 160—161.

mat bewahrten, den des Ivan Karlović; mit seinem Namen gelangte Benigna Magyar, wenn auch entstellt, bereits innerhalb eines halben Jahrhunderts aus Lesina im kroatischen Volksmunde nach Ungarn zurück.

Die Geschichte der Robinja knüpfte sich an Zengg, was ein Verdienst Lucić's sein dürfte. Auf diese Weise würde der Herr von Krbava, Ivan Karlović, zum Helden der Geschichte, später Peter Kružić, Hauptmann von Zengg († 1537) und Ivan Senjanin, der Held der Uskokten († 1612). Die Geschichte wanderte weiter nach Slavonien und Bosnien. All dies soll hier nur flüchtig berührt werden, da die Erzeugnisse der Volksdichtung bereits von Vodnik eingehend behandelt wurden.²⁸

Eine serbische Bearbeitung des Stoffes liegt in der *Ženidba Jova Budimlije* vor.²⁹ Jana von Janok wird von dem Banus in Siebenbürgen geheiratet, obwohl sie Johann von Ofen liebt. Nach drei Jahren rudert Johann auf der Donau und auf der Maros als Kaufmann unter die Festung Siebenbürgen. Jana begibt sich auf das Schiff um einzukaufen, erkennt jedoch Johann nicht. Es entwickelt sich ein Gespräch zwischen ihnen und als Johann erfährt, dass er von ihr noch immer geliebt wird, führt er sie mit sich in die Festung Ofen. Dieses Gedicht wird von Vodnik nur flüchtig erwähnt, obwohl es die beachtenswerteste Fassung des Stoffkreises ist. In der bei Bogišić aufgezeichneten Kružić-Deseterac wird Jela, die Schwester des Hauptmanns von Zengg von Mujo Jelešković in die Festung Jelec verschleppt. Die Befreiung erfolgt ungefähr auf dieselbe Weise, wie oben.³⁰ Naturgemäss gingen sowohl der Name Jelešković als auch der der nie bestandenen Festung Jelec aus dem Namen des Mädchens hervor. Ein Volkssänger der späteren Türkenzeit, dem der Name Jelec unverständlich war, ersetzte diesen mit dem

²⁸ Sehr wertvolle Beiträge zu den Angaben Vodnik's liefert Hadžijahić Muhamed: *Narodne pjesme o Gjerzelez Aliji*. Sarajevo 1934. S. 48. Dieser Alija Gjerzelez (1425—1507) ist der Pobratim des Despoten Vuk. Er ist der Banus von Morinje (Maure), der in den Bugaršćicas vor Lucić auftaucht.

²⁹ Vgl. die staatliche Ausgabe der Werke von Karadžić. Reihe I. Bd. II. S. 627—633.

³⁰ Bogišić S. 326—331.

einer ähnlichen, in der Tat vorhandenen türkischen Stadt, Raab, dessen türkischer Name Janok lautet. Wäre Jela nach Jelec verschleppt worden, so hätte die Frau aus Janok Jana geheissen. Auf welche Weise gelangt sie nun in die Festung Siebenbürgen? Offenbar konnte der Volkssänger auch den Namen des Banus von Morinje nicht deuten, wohl aber kannte er den Fluss Maros und dessen serbischen Namen Moriš. Auch wusste er um die Beziehungen des Maros-Flusses zu Siebenbürgen. Hieraus entstand die Festung Siebenbürgen und ihr Banus. Johann von Ofen aber dürfte der Despot Jovan, der Neffe Vuk's sein († 1502), dessen Gattin Jelena Jakšić war. Auf diese Weise kehrte Benigna Magyar durch die serbische Volksdichtung in die Festung Ofen zurück. Beachtung verdient noch, dass ein Abschnitt in dem Drama Lucić's, in dem der als Kaufmann verkleidete und unerkannte Derenčin Robinja ihre Gefühle entlockt, ausschliesslich in dieser späten serbischen Fassung erhalten ist.

Auch diese Erzeugnisse der Volksdichtung bestätigen unsere Ansicht, dass dem Drama Lucić's in der kroatischen Literatur eine weit höhere Bedeutung und tiefere Wirkung zukommt, als man dies bisher angenommen hatte. Hiemit jedoch ist die Frage der Robinja noch keineswegs abgeschlossen.

3. §. Peter Kanavelović.

Man könnte mit einer gewissen Übertreibung behaupten, dass Kanavelović von der kroatischen Literaturgeschichte erst nach dem Kriege entdeckt wurde. Die 1858 erschienene Ausgabe seines grossen Epos wurde kaum beachtet, die Studie von Vatroslav Rožić, sowie die von grossem Fleiss zeugenden Materialveröffentlichungen von Veit Vuletić-Vukasović wurden bald vergessen und auch die an sich nicht uninteressante, aber die Untersuchung der Kanavelović-Probleme auf Irrwege führende Abhandlung von Ivan Scherzer erregte keine grössere Aufmerksamkeit. Dagegen kamen nach dem Kriege seine Dramen der Reihe nach zum Vorschein, eine beträchtliche Literatur entstand über sie und die grosse kritische Ausgabe seines Epos wurde von Gjuro Körbler vorbereitet. Leider wurde das Erscheinen dieser durch den Tod Körblers ver-

hindert, doch trugen seine Arbeiten über das Epos wesentlich zu dessen Kenntnis bei.

Es soll hier nur die Frage behandelt werden, auf welche Weise das Thema Benigna-Robinja in den Werken Kanavelović's erscheint, eine Frage, mit der sich die kroatische Literaturgeschichte nicht befasste. Wenn wir nebenbei auch andere Probleme des Epos berücksichtigen, so geschieht dies, weil durch die neuen Beiträge und Gesichtspunkte auch der eigentliche Gegenstand unserer Untersuchungen in eine richtigere Beleuchtung gerückt werden kann.

In den Werken Kanavelović's erscheint das Thema zweimal: in seinem Epos und in dem Lustspiel *Robinja*. Hierbei kommt nur der Rahmen der 1699 in Ragusa zur Aufführung gelangten *Robinja* in Betracht, in den die gewohnten ragusanischen Gestalten und die komischen Kunstgriffe eingestellt sind. Beno Poplesija, ein reicher Kaufmann aus Ragusa, sendet seinen Sohn Pijero in geschäftlichen Angelegenheiten nach Smyrna. Dieser verliebt sich hier in eine vornehme Dame Margarete. Das junge Paar will auf einem Schiff nach Ragusa gelangen. Doch stösst ihr Schiff auf einen Felsenriff und der grösste Teil der Schiffbrüchigen wird von türkischen Piraten fortgeschleppt. Schliesslich werden sie von einem venezianischen Schiff aufgenommen, auf dem sie die Reise nach Ragusa antreten. Margarete, die sich vor den Türken auf irgend eine Weise verbarg, war Augenzeuge all dieser Vorgänge. Sie gelangt zu dem Kaufmann von Perasto Gjuro Kužinović, der das Mädchen auf ihr Verlangen als Sklavin verkleidet nach Ragusa führt. Jeder verliebt sich hier in sie, jeder will ihre Gunst gewinnen, teils durch Aufmerksamkeiten, teils durch Reichtümer. Der Kaufmann von Perasto ist beinahe schon geneigt das Mädchen einfach zu verkaufen. *Robinja* wird über eine lange Reihe von komischen Szenen, Missverständnissen und Verkleidungen unter allerlei pöbelhaftem Gesindel hin und her geworfen. Schliesslich findet sich Pijero und das junge Paar wird vereint.

Der Herausgeber des Lustspiels, Milan Rešetar, führt aus einer bereits unbekanntenen Handschrift folgenden Titel des Dramas an: *Komedija nazvana Robinja i Stvari moderne*.³¹

³¹ Rešetar: *Četiri dubrovačke drame*. Beograd, 1922. S. XIX—XX. u. 89—146.

Nach einigen Überlegungen gelangt der Herausgeber zu dem Ergebnis, dass es sich hier eigentlich um zwei Stücke handelt: um die Komödie *Robinja* und um ein Drama, das etwa den Titel »Moderne Dinge« haben mochte. Hätte er gewusst, dass das Drama von Kanavelović die Travestie der *Robinja* Lucić's sein wollte, so hätte er — so glauben wir — den Titel auf andere Weise gedeutet. Der Sinn des Titels ist etwa: *Robinja* in der modernen Welt. Wäre das liebende Paar bei Lucić 1699 in das »moderne« Ragusa gelangt, so wäre ihnen das in dem Drama erzählte Schicksal zu Teil geworden. Auch hier wäre ihre Vereinigung schliesslich erfolgt, vorher aber musste die arme *Robinja* die lange Reihe von Abenteuern bestehen. Es liegt uns ferne zu behaupten, dass die Travestie geistvoll sei, die Absicht des Dichters liegt jedoch auf der Hand. Auch dieses Vorgehen trug dazu bei, dass Kanavelović als Mitglied der *Akademija Dangubnijeh* den Decknamen *Indiscreto* erhielt.

Auf Beziehungen zu Lucić weist der Umstand, dass der Dichter seine Heldin stets als *Robinja* auftreten lässt, obwohl diese in der Wirklichkeit keine Sklavin, sondern nur als solche verkleidet ist. Auch die wiederholte Erwähnung des Namens Puglia in komischer Absicht (S. 97, 98, 106) zeugt dafür; die Tatsache, dass man über das Drama Lucić's eine Travestie schreiben konnte, bietet einen Beweis dafür, dass sein Werk in Ragusa selbst 1699 wohlbekannt war. Dass aber das *Robinja*-Thema auch in dem Epos von Kanavelović bearbeitet wird, und dass auch eines der von Rešetar entdeckten Dramen von zweifelhafter Glaubwürdigkeit denselben Stoff zum Gegenstand wählt, bestätigt die Annahme, dass der Verfasser dieses Dramas in der Tat der Dichter aus Curzola war. Im Folgenden wollen wir übrigens diesbezüglich noch einen Beweis anführen.

Das Epos von Kanavelović ist keineswegs eine anziehende Lektüre. Seine ermüdenden, breitgesponnenen, mit Betrachtungen und lyrischen Ergüssen belasteten Episoden entbehren jeder Lebensnähe und über das ganze Werk verbreitet sich eine blutlose, konventionelle Grundhaltung. Nur wenige fanden sich, die die Mühe nicht scheuten das Epos durchzuarbeiten, noch weniger aber unter diesen, die eine Lösung der stets hervortretenden Schwierigkeiten versuchten. Schreiber

dieser Zeilen unternahm es bereits vor Jahren eine neue Deutung des Epos zu geben,³² ohne indessen damals den grundlegenden Zusammenhang mit dem Drama Lucić's bemerkt zu haben.

Mehrere Mitglieder der Akademija Dangubnijeh verfassten dichterische Biographien in Versen über biblische Gestalten und Heilige. Auch Kanavelović versuchte ursprünglich eine solche Biographie über den heiligen Iwan, den Bischof von Trau, zu schreiben. Mancherlei Beziehungen knüpften ihn zur Stadt Trau. König Béla IV. schenkte die Ortschaft Prapatnica bei Trau zur Belohnung seiner Dienste während des Tatarenkrieges dem Marin Andreis, der angeblich ungarischer Herkunft war. Als Abkömmling dieses Marin Andreis war der Dichter um 1675 mit den Familien Andreis, Cippico, Casotti, Tavilei und Quarchi Compossessor in Prapatnica. Seine ältere Schwester Margarete heiratete Anton Grisogono. Diese Familie stammt zwar aus Zara, doch fiel ihr 1675 die Ortschaft Trilokve bei Trau als Erbe der Cattarina Michele zu. Bei dem Einzug König Kolomans nach Trau zählt der Dichter in seinem Epos eine ganze Reihe von Notabilitäten auf, die zum Empfang des Königs erscheinen. Diese lebten zwar zur Zeit des Einzugs nicht, waren aber dem Dichter persönlich bekannt. Er entschuldigt sich sogar bei jenen, deren Erwähnung er versäumt hatte (XIX. Gesang, Strophe 180—184). Beachtenswert ist, dass dieser Teil in der ersten Handschrift des Epos fehlt.³³ Jedenfalls galt seine Entschuldigung nicht den 600 Jahre vor ihm Gestorbenen. Unter den Männern von Trau, die den König erwarten, steht auch Petris. Die Kanavelović aber sind mit anderen vornehmen dalmatinischen Familien Abkömmlinge des Geschlechtes Petris. Auf diese Weise stellt also der Dichter sich selbst unter die Männer von Trau, die König Koloman empfangen.³⁴ Zu den

³² Bajza, Joseph: *Horvát eposz Kálmán királyról*. (Ein kroatisches Epos über König Koloman) Budapesti Szemle, 1928. Oktober S. 11—50.

³³ *Nastavni Vjesnik* XXVIII., S. 412. Zu den erwähnten Angaben vgl. *Siebmachers Wappenbuch: Dalmatien*. VII. S. 3., 50., 70. Vuletić-Vukasović: *Il testamento di Pietro Canavelli* 1892. S. XVIII. u. 6. Perojević: *Storia della città di Traù di Paolo Andreis* 1908. S. 246., 283—4., 289., 297.

³⁴ Bisher nicht verwertete Angaben zur Geschichte der Familie Kanavelović S. Hanel: *Statuta et leges civitatis Curzulae* 1877. S. 245—7., 256. Paulini-Zorzi-Dimitri: *Catalogo dei conti di Curzola*. 1900. S. 59., 62—64.

Beständen von Trau der Kanavelović-Zeit des Epos gehört auch die Episode über die Jagd der beiden Jünglinge von Trau, des jungen **Andronico** und Coriolan (II. 60—112). Der Dichter beschreibt wiederholt die Wappen seiner Helden; das Wappen des Andronico ist der linke Flügel des grauen Adlers. Es ist dies das Wappen der Familie Andreis, die lateinisch Andronicus genannt wurde. Meiner Ansicht nach handelt es sich hier um den Geschichtschreiber Paul Andreis (1610—1686). Das Wappen Coriolans ist ein vom Wind geblähtes Segel und ein drehendes Rad; dieses Wappen war mir trotz langen Nachforschungen unzugänglich. Der Schwager des Paul Andreis war jedoch Coriolan Cippico. In dieser Episode stellt daher der Dichter zweien seiner Verwandten ein Denkmal. Wahrscheinlich beruht das geschilderte Jagdabenteuer auf historischer Grundlage.³⁵

Ausser den Beziehungen zu Trau hatte Kanavelović auch andere Gründe, um eben den Heiligen Iwan zu seinem Helden zu wählen. Die Verehrung des Heiligen wurde von dem Bischof von Trau Iwan Paul Garzoni (1663—1675) erneuert. Sein Nachfolger, Bischof Johann Andreis (1676—1683), vorher Bischof von Lesina setzte die irdischen Überreste des Heiligen den 4. Mai 1681 unter glänzenden Feierlichkeiten in dem Dom zu Trau bei. Bei dieser Feierlichkeit war ganz Dalmatien anwesend, — über den Bischof von Curzola wissen wir dies ganz gewiss, — höchst wahrscheinlich auch der Dichter. Ein Bruder des Johann Andreis war Hieronymus, Bischof von Curzola (1665—73), von dem bekannt ist, dass er in Trau starb. Auf seine Anregung wurde der heilige Iwan zum Schutzheiligen von Curzola gewählt. Der Nachfolger des Hieronymus, conte Nikolaus Spanich (1673—1707) errichtete im Dom zu Curzola zu Ehren des Heiligen Iwan einen Altar. Dieser Bischof war der Vetter Kanavelović's, auf dessen Vorschlag 1687 der Senat von Curzola den Beschluss fasste das Namensfest des Heiligen Iwan stets feierlich zu begehen.³⁶ Ich glaube, dass

³⁵ Kanavelović waren die Gedichte Lucić's an die schöne Milica Cippico-Koriolanović bekannt; auch dies dürfte ihn zur Einschlebung der Episode bewegen haben.

³⁶ Farlati: *Illyricum Sacrum*. Bd. IV. 1769. S. 209—309., Bd. VI. 1800. S. 402—404., 437. Vuletić-Vukasović: *Il testamento* 1892. S. IV., XVIII., 6., 8.

die Stoffwahl Kanavelović's durch diese Umstände hinreichend begründet ist.

Die Quelle der auf den Heiligen Iwan bezüglichen Teile des Epos ist bekanntlich ein Werk des Iwan Lucius (*Vita beati Joannis episcopi Traguriensis* 1657), der die Werke eines unbekanntens Verfassers und Treguanus', des Bischofs von Trau (1204—1255), herausgab und sie mit Anmerkungen versah. Kanavelović folgt diesem Werke getreu.³⁷ Für die noch fehlenden Abschnitte wären zwei Druckwerke aus Venedig zu vergleichen, die von Farlati erwähnt werden. Das eine ist eine 1679 erschienene Biographie in italienischer Sprache, die von *Joannes Franciscus Lauretanus (Loredan)* in der Weise verfasst wurde, dass er die Erzählung Treguanus' »verborum ac sententiarum ornamentis amplificavit«. Das andere ist das 1683 herausgegebene italienische Buch von *Antonius Lauretanus (Loredan)* über die Geschichte der Translation vom Jahre 1681. Der Verfasser dieses Werkes ist eigentlich Paul Andreis, Loredan gab es nur in Druck.³⁸

Die Frage, wann der Dichter die Biographie in Versen schrieb, kann soweit jedenfalls mit Gewissheit beantwortet werden, dass die Abfassung nach der Translation (1681) erfolgte. Meiner Ansicht nach jedoch schrieb er sie viel später. Es scheint, als würde sich der Dichter nach den vier Rešetar-schen Dramen (1699) von jenem Teile seiner Tätigkeit lossagen, der ihm den Decknamen *Indiscreto* eintrug. In dieser Zeit begann ihre Tätigkeit die Akademie der Taugenichtse, in dieser Zeit schrieben Ignaz Gradić und Ignaz Gjorgjić — Mitglieder der Akademie — solche Biographien in Versen. Ein Zeitgenosse und Freund von Kanavelović war Hieronymus Kavanjin (1641—1714) der, obwohl aus Spalato gebürtig, auch in Trau heimisch war. In seiner um 1700 abgefassten eigenartigen Enzyklopädie in Versen gedenkt er des Heiligen Iwan von Kanavelović als eines im Entstehen

³⁷ Nur in einem Punkte weicht er ab: den Untergang von Trau stellt er als Folge der Tatarenverwüstung hin, während ihn Lucius der geschichtlichen Wahrheit entsprechend den Sarazenen zuschreibt. Diese Änderung dürfte eine subjektive Ursache haben: der Dichter erhielt sein Gut in Trau eben infolge der Tatarenverwüstung.

³⁸ Farlati: *Illyricum Sacrum*. Bd. IV. 309., 438. Perojević: *Storia della città di Traù*. 1908. S. XII.

begriffenen Werkes.³⁹ Auf Grund dieser Anhaltspunkte glaube ich die Abfassungszeit der eng auf den Heiligen Iwan bezüglichen Teile des Epos auf den Anfang der 1700-er Jahre setzen zu dürfen. Diese Biographie in Versen kann von den anderen Teilen des Epos leicht getrennt werden und umfasst etwa 7000 Zeilen.

Es fragt sich, ob Belege dafür vorliegen, dass der Dichter ursprünglich nur eine Biographie des Heiligen Iwan schreiben wollte und diese Biographie in Versen erst später, unter Hinzufügung neuer Bestände, zu einem grossen Epos umgestaltete. Ich glaube solche Belege auch in dem Epos selbst finden zu können. Am Anfang (I. 1—13) erklärt der Dichter mit Bestimmtheit, er wolle eine Biographie des heiligen Iwan schreiben. König Koloman wird mit keinem Worte erwähnt, obwohl zwei Drittel des Epos ihn zum Helden haben. Auch in dem Epos selbst nimmt der Dichter von König Koloman in einer einzigen Strophe (XIX, 191) Abschied. Dies ist wohl nur in einem Werke möglich, in dem König Koloman in einer einzigen Strophe (XIX, 191) Abschied. Dies ist wohl nur in einem Werke möglich, in dem König Koloman nur eine Episodenrolle zukommt, also in der Biographie des heiligen Iwan und nicht in dem heutigen Epos, in dem König Koloman eine weit bedeutendere Gestalt ist, als der heilige Iwan. Dieser Teil wurde demnach aus der Biographie dem Epos einverleibt. Bevor sich der Dichter von König Koloman verabschiedet, entschuldigt er sich gleichsam bei dem heiligen Iwan, dass er seinem ursprünglichen Entwurf untreu wurde (XIX. 1—13). Beachtenswert ist, dass die Einleitung des Epos und diese Entschuldigung an Umfang und Stellung vollkommen gleich sind. Sie stehen je am Anfang eines Gesanges und gleich danach wendet sich der Dichter den Habsburgern zu, was in keinem Fall logisch ist, also später eingeschoben wurde. Diese Teile erhielten eben ihre endgültige Stellung, als die Biographie zu einem Epos umgestaltet wurde. Die Entschuldigung wird darum an den Anfang des XIX. Gesanges gesetzt, da hier Kanavelović zur Biographie zurückkehrt; von hier an ist der

³⁹ *Stari pisci* Bd. XXII. S. 156. Kavanjin erwähnt ausser diesem Werk von Kanavelović als bereits fertige Dichtung noch sein Gedicht über Johann Sobiesky.

heilige Iwan der Held der Dichtung. Die kroatische Literaturforschung hatte bereits auf die kleineren Widersprüche hingewiesen, die in dem Epos zu finden sind. Diese liess der Dichter bei der Umgestaltung seines Werkes ausser Acht. Der wesentlichste Widerspruch aber, der bisher nicht beachtet wurde, besteht darin, dass die Charakteristik des Königs Koloman durchaus nicht folgerecht ist. In den biographischen Teilen erscheint er als erobderungslustiger, jähzorniger König, gleichsam als Doppelgänger des Osman bei Gundulić, in den Teilen des Epos dagegen als weiser und friedlicher Herrscher. Am auffallendsten tritt uns dies in dem ersten Gesang entgegen, in dem Gestalten auftauchen, die in den weiteren Teilen des Epos nicht mehr erwähnt werden (Svietlolep).

Für die Bestimmung des Zeitpunktes, in dem die Biographie in Versen zu einem Epos umgestaltet wurde, enthält das Epos einen Anhaltspunkt, der auch durch andere äussere Angaben bestätigt wird. Pelinko, ein Held des Epos, streift in Polen umher und beteiligt sich an dem Kampfe, in dem der König von Leh die Krone von dem Haupte des Königs von Zvek schlug (X. 169). Dass *leh*-isch mit polnisch identisch ist, kann nicht bezweifelt werden. Für die Erklärung des Ausdruckes *zvek*-isch kann der italienische Name Schwedens, *Svezia* herangezogen werden, der in der kroatischen Rechtschreibung nach der Aussprache *Zvecia* zu schreiben ist. Die Einwohner von Zvecia heissen *zveci*, im Singular *zvek*. Naturgemäss konnte der Dichter glänzend italienisch und wusste wohl, dass die Schweden italienisch *Svedese* genannt werden. Absichtlich stellt er hier dem Leser ein Rätsel, wobei das von ihm geprägte Wort zugleich als Mittel eines Wortspieles dient. Das Wort *zvek* bedeutet kroatisch Waffengeklirr. In dem grossen Nordenkrieg (1700—1721), der augenscheinlich auch die Aufmerksamkeit Kanavelović's fesselte, wurde der Schwedenkönig Karl XII. 1709 seiner Krone verlustig. 1715 gewann er sie aber wieder und starb 1718. Über diese beiden letzteren Ereignisse weiss das Epos nichts, das demnach von dem Dichter zwischen 1709 und 1715 abgefasst wurde. Ursprünglich eignete er das Epos Joseph I. zu, als jedoch dieser 1711 starb, widmete er es Karl III.⁴⁰ Auch hiedurch

⁴⁰ *Nastavni Vjesnik* Bd. XXVIII. S. 372—77., 405—412. Bd. XXX. S. 433—441.

wird die Richtigkeit unserer Deutung bestätigt. Eine Bestätigung erhält diese auch dadurch, dass sich einzelne Mitglieder der Akademie der Taugenichtse nach der Vernichtung der Hoffnungen auf Polen Russland zuwandten (Ignaz Gradić: *Plam sjeverski* 1710, Stijepo Rusić: *Petar Aleksiović* 1717). Dies missfiel dem streng katholisch gesinnten Kanavelović, nach dessen Urteil auf griechischem Boden der Fluch des Herren laste, da die Griechen durch ihre Untreue das Verderben der Welt herbeigeführt hätten (XXIII. 6—7). Der Dichter wollte durch sein Epos den von Ragusa ausgehenden russenfreundlichen Tendenzen entgegensteuern, und auch diese verweisen auf die genannten Jahre.⁴¹

Kanavelović schrieb das Epos ausser den erwähnten Gründen zunächst darum, weil er die Austreibung der Türken und die Befreiung Dalmatiens von den Habsburgern erhoffte. Es war eine Gundulić-Überlieferung in Ragusa, die Niederwerfung der Türkengewalt von dem einzigen unabhängigen slavisch-katholischen Staat zu erwarten. Als Johann Sobiesky Wien befreite, feierte ihn Kanavelović in einem begeisterten kleinen Epos. Doch wurde er in seinen Hoffnungen getäuscht. Nach dem Tode König Johanns (1696) geriet Polen in Verfall und verwickelte sich sodann in den Nordenkrieg, dem man in Ragusa verständnislos gegenüberstand. Dagegen befreiten die Habsburger Ofen, den überwiegenden Teil Ungarns und Kroatiens und die Hoffnung war wohlbegründet, dass sie bei den 1699 bestimmten Grenzen keineswegs standhalten werden. Ragusa und Dalmatien knüpften an Ofen alte Traditionen. Daher wandte sich Kanavelović an die neuen Herren von Ofen um ihnen dadurch zur Austreibung der Türken und zur Rückeroberung Dalmatiens neue Anregungen zu geben.

Nachdem König Koloman in dem Leben des heiligen Iwan auch sonst vorkam, lag es auf der Hand, seinen Feldzug nach Dalmatien in den Mittelpunkt eines Epos zu stellen, da

⁴¹ Der Brief Kanavelović's an den Polenkönig Johann Sobiesky berichtet über die Niederlage der Türken und *Griechen*, die auch in dem an Joseph I. geschriebenen, aber nicht abgeschickten Brief erwähnt wird. (*Nastavni Vjesnik* XXVIII. S. 405. Körbler: *Abatis St. Gradii epistolae*. Zagreb, 1915. S. 74—75., 398.)

Dalmatien zum erstenmal eben durch diesen Feldzug mit der Heiligen Krone in Beziehung kam. Kanavelović war wohl ein Untertan, doch keineswegs ein Anhänger Venedigs. Schon in der Biographie in Versen erlaubte er sich eine italienfeindliche Bemerkung (XVI. 172), das Epos aber gilt in seiner Gänze — wenn auch verkappt — der Bekämpfung der Herrschaft Venedigs in Dalmatien.

Als Kanavelović seinem Epos die endgültige Fassung gab, verarbeitete er in dasselbe zahlreiche ungarische Bestände. Mit Recht stellte Scherzer fest, dass der Dichter von Curzola von der Geographie Ungarns nur höchst unklare Begriffe hatte. Was aber Scherzer über die Kenntnisse Kanavelović's in der Geschichte Ungarns behauptet, deutet darauf, dass der Dichter um 1710 in der Geschichte Ungarns zweifellos besser bewandert war, als Scherzer im Jahre 1896. Scherzer stellt es als einen Fehler des Dichters hin, dass er Etzel für den ersten Ungarnkönig hält. Diese Ansicht entnahm der Dichter der Chronik des Priesters von Dioclea, die von Iwan Lucius in seinem grossen geschichtlichen Werk (*De regno Dalmatiae et Croatiae* 1666) veröffentlicht wurde. Er fasst die Geschichte Ungarns nach Bonfini zusammen und beginnt seine Darstellung mit den Hunnen (*Rerum Hungaricarum decades* 1568). Die Einwände Scherzer's erhalten demnach durch Bonfini die richtige Erklärung. Als einen weiteren Beweis der krassen Unwissenheit des Dichters führt Scherzer noch den Umstand an, dass dieser König Peter als Alemanen, nicht aber als Venezianer bezeichnet. Als Alemanen aber wird Peter nicht nur von Bonfini, sondern auch von der kroatischen Chronik von Vitezović (*Kronika aliti spomen vsega svieta vikov* 1696), einem Zeitgenossen Kanavelović's genannt, wie ja Peter in der Tat eine deutsch orientierte Politik ins Leben rief. Für die ungarische Geschichte nach Bonfini scheint seine Hauptquelle das Werk von Baron Georg Ráttkay (*Memoria regum et banorum* 1652) gewesen zu sein. Kanavelović zog demnach für die ungarische Geschichte die besten Darstellungen seiner Zeit heran.

In der Ausführung des Epos diente ihm naturgemäss Gundulić als Vorbild; sein Einfluss wurde bereits nachgewiesen, kann also hier ausser Acht gelassen werden. Die Bestände des epischen Gemeingutes gelangten über Gundulić

zu dem Dichter. Neben Gundulić beeinflusste ihn auch Ariosto. Zwischen dem Hofdichter, der seine Helden mit stillem Lächeln betrachtet und dem kroatischen Träumer, der seine politischen Ideen in verschlissene romantische Episoden kleidet, besteht gewiss eine innere seelische Verwandtschaft.

Drei grössere Episoden dieser Art finden sich im Epos. Die längste und verwickelteste handelt über Valdimir.⁴² Dieser Graf von Sziget tritt zuerst in dem gegen Zara ziehenden ungarischen Lager auf. Sein Wappen zeigt eine auf Meereswogen vom Wind getriebene Kriegsgaleere (IV. 31). Sein Zelt trägt die Inschrift, dass er mit jedem die Lanze breche, der nicht geneigt sei den Satz anzuerkennen, dass sich der wahre Held der Liebe zu enthalten habe (IV. 36—37). Das Wappen ist dem Titelblatt der Zrinyiade entlehnt. Valdimir's Satz aber ist eine Gegenüberstellung der Viola Zrinyi's und der ersten Strophe in der Zrinyiade. Kanavelović's Helden, die der Dichter für Ungarn hält, haben slavische Namen. Bei Valdimir jedoch wird die »slovinische« (d. h. kroatische) Herkunft des Helden besonders hervorgehoben (XVIII. 145). Peter Zrinyi hielt sich 1654 in Ragusa auf, wo er mit grosser Freude empfangen wurde, worauf der Graf das Schwert des Vuk Zmaj Ognjeni als Andenken der Republik schenkte.⁴³ Als Peter Zrinyi die kroatische Übersetzung der Zrinyiade veröffentlichte (1660), wurde er von Vladislav Menčetić, einem angesehenen ragusanischen Dichter der Zeit, in einem langen Gedichte gefeiert (*Trublja slovinska* 1665), in dem der Dichter von ihm die Austreibung der Türken erhofft, und mit einer Anspielung auf die Syrenengestalt des Titelbildes, die dort eine Krone in der Hand hält, prophezeit, dass Peter seinen Sitz in Konstantinopel haben werde »ban imenom, a kralj dilom«. Aus diesen Umständen geht klar hervor, dass der Dichter in der Gestalt Valdimirs Peter Zrinyi in das Heer König Kolomans stellt, wie auch in der Person des Banus Mikleuš, der im dem Drama *Vučistrah*, — dessen Schauplatz die königliche Burg in Ofen ist, — als ungarischer Kronprätendent eine

⁴² Valdimir ist eine entstellte Form des Namens *Vladimir* (*Nastavni Vjesnik* Bd. XXVIII. S. 406.)

⁴³ Vodnik, Branko: *Povijest hrvatske književnosti* I. Zagreb, 1913. S. 257.

bedeutsame Rolle spielt, Nikolaus Zrinyi zu suchen ist.⁴⁴ Es war gewiss schwer für eine Generation, welche die tragischen Ereignisse des Jahres 1671 noch in lebhafter Erinnerung hatte, die Mitglieder der Familie Zrinyi in einem Gedicht zu feiern, das der Verherrlichung des Hauses Habsburg galt. Kanavelović wagte dennoch den schwierigen Versuch; das Ergebnis ist eine rätselhafte, breitgesponnene Episode, deren einzelne Fäden erst die Zukunft finden wird.

Die andere Episode ist die Geschichte Radomir's und Jerina's, die einerseits mit der Sunčanica-Idylle in dem Epos Gundulić's (VIII. Gesang), anderseits mit dem Drama Lucić's zusammenhängt. Fürst Radoslav hat eine Tochter, Jerina, mit der er die Burg Semendrien (den Sitz der serbischen Despoten!) bewohnt. Der Banus Radomir ist in das Mädchen verliebt und heiratet es, nachdem er ihm auf einer Jagd das Leben gerettet hatte. Die junge Frau reist ihrem Gatten Radomir nach, der sich in dem Lager König Kolomans aufhält; sie wird von Seeräubern überfallen, und kann sich nur so retten, dass sie mit einer Sklavin die Kleidung vertauscht. Gegenüber Gundulić stellt Kanavelović Radomir als Ungarn hin, wie er auch die Burg Semendrien nach Ungarn versetzt. Die Benennung Robinja wird in der Episode allzu reichlich herangezogen (IV. 148, XII. 215, XIV. 44, 98, XVII. 10, 24, 26, 27, 32, 33, 38, 50), ferner treten in ihr eine Hofdame, Zmaj Ognjeni und der Woiwode Janko auf (IV. 148, VII. 38, XVIII. 96). Diese Episode enthält demnach nicht nur Bestände von Lucić, sondern scheint auch meine Theorie Vlasko betreffend zu bestätigen.

Die wichtigste ist die dritte Episode. In Vallona, an dem Hofe des mazedonischen Königs werden Ritterspiele gehalten, an denen sich auch der weltberühmte Held Pelinko beteiligt und stets Sieger bleibt. Abends auf dem Tanzfest lernt Pelinko ein wunderschönes Mädchen, Rosinda, kennen, das samt seiner Amme noch im Säuglingsalter von einem Seeräuber verschleppt und einem Kaufmann in Vallona verkauft wurde. Der Kaufmann bestimmte das Mädchen für

⁴⁴ Rešetar: *Četiri dubrovačke drame*. S. 186., 192., 194. Übrigens ist das Drama dem Stück Calderon's „*Das Leben ein Traum*“ nahe verwandt, was auch der Dichter andeutet (S. 190.).

seinen Sohn, das jedoch für den zukünftigen Gatten nur Hass übrig hat. In Pelinko und Rosinda entbrennt gegenseitige Liebe, der eifersüchtige Bräutigam lässt jedoch das Mädchen entführen. Auf den Rat der Amme täuscht Rosinda ihre Umgebung, indem sie tot niedersinkt und begraben wird. In der Nacht befreit sie die Amme aus der Gruft und sie rudern nun mit den vorhergedungenen Seeleuten gegen Epidauro. Von hier fährt die Amme auf einem Schiff weiter, während sich das Mädchen als Ritter verkleidet. Auf ihrem Schilde trägt sie als Wappen einen gekrönten weissen Löwen (XV. 293), nach dem sie sich Bielolavski nennt. Sie tritt eine Reise an, um den in seinem Liebeskummer in der Welt umherirrenden Pelinko zu finden. So gelangt sie nach Valakia, wo sie die Ungarn in dem ungarisch-walachischen Kriege zum Siege verhilft, worüber ungarische Lieder auch gegenwärtig berichten (X. 20, 37). In der Reihe der besiegten walachischen Kämpfer ist auch der Name Derenčin zu finden (X. 29). Inzwischen kämpft Pelinko in Polen, in dem Kriege zwischen Lehen und Zveken und vernimmt in Warschau den Ruhm Bielolavskis. Er folgt ihm und die beiden Ritter begeben sich nun — ohne voneinander zu wissen — über Spalato nach Zara, als die Stadt eben von König Koloman mit vollem Einsatz bestürmt wird. Bielolavski kämpft auf der Seite Zara's, während Pelinko sich den Ungarn anschliesst. Zwischen den beiden Rittern entsteht ein Zweikampf, dessen Ausgang nach langem und schwerem Ringen auf den dritten Tag verschoben wird. Bielolavski macht Pelinko den Vorwurf, dass er seinem Ideal untreu geworden sei. Dieser beginnt zu überlegen, ob Bielolavski nicht Rosinda ist (XII. 139, 140). Am dritten Tage wird der Zweikampf ausgetragen. Bielolavski empfängt eine Wunde, worauf es sich herausstellt, dass er in der Tat Rosinda ist. Es kommt die Amme Rosinda's und gibt bekannt, dass das Mädchen eigentlich Margarete heisse und dass ihre Eltern Alberto Grisogoni und Katharina Fanfonja seien. Über Pelinko aber stellt der König selbst fest, dass er von seiner Amme noch in der Wiege vertauscht worden sei, in der Wirklichkeit Slavomir heisse und der Sohn des Banus von Kroatien sei. Eine glänzende Hochzeit schliesst die Episode ab.

Ich glaube, dass auch aus dieser einfachen Inhaltsangabe

gewisse Bestände aus dem Drama *Luci's* klar zu erkennen sind; allein, es gibt in der Episode Bestände, die auf das Drama *Luci's* zurückgehen, sowie andere, die auf den ersten Blick nicht als solche zu erkennen sind. Was die Familienbeziehungen des Dichters betrifft, so wurde bereits erwähnt, dass Margarete, die Schwester des Dichters, die Gattin Anton Grisogono-Bortolazzi's wurde. Die Familie Grisogono ist in Zara seit 1250 nachweisbar, und trägt auf dem Wappen einen weissen Löwen. Das Geschlecht der Fanfogna, — angeblich ungarischer Herkunft, — aber ist in Zara seit 1149 bekannt. Beide Familien spielen in dem Leben des Dichters, auch während seines Aufenthaltes in Trau, eine wichtige Rolle. Für die näheren Beziehungen des Dichters zur Familie Fanfogna zeugt der Umstand, dass die Handschrift zweier seiner Dramen in dem Familienarchiv der conte Fanfogna-Grimani aufgefunden wurde.⁴⁵

Die Grundlage der Episode bildet die Geschichte der Robinja. Die von *Luci's* herrührenden Motive des verfluchten Seeräubers, der Robinja und des Kaufmanns werden in ihr reichlich verwendet (X. 84, 156; XV. 238, 250, 251, 269, 282; XVII. 218, 226, 229, 263, 268). Diese bedürfen keiner weiteren Erklärung. Was aber sollen die Streifzüge in Valakia und Polen bedeuten? Kanavelović war es aus der ungarischen Geschichte bekannt, dass Blasius Magyar auch auf walachischem Boden kämpfte. Auch der Name des Banus Vlasko wird aus den Formen walach-vlach-valak erklärt. Derenčin wird von dem Dichter unter die besiegten valakischen Kämpfer gestellt, um den Lesern klar zu machen, worum es sich eigentlich handelt: er baut eben das Drama *Luci's* in sein Epos ein. Lässt er doch Bielolavski seinen Weg von Epidauro, Alt-Ragusa und dessen oft gebrauchtem Sinnbild aus mit dem in der ragusanischen Literatur wohlbekannten Symbol der Republik ausgerüstet antreten, wobei die Matrosen die Republik in Liedern über den Zweikampf Davids und Goliath's verherrlichen (XV. 197—228). Indiscreto scheint den Leser zu verspotten, und dies

⁴⁵ Perojević: *Storia della città di Traù*. 1908. S. 246., 280., 297. Karlić, Petar: *Ljubovnici*. 1927. S. 41. *Siebmacher's Wappenbuch, Dalmatien* S. 5., 9., 42., 77., 99.

mit Recht, da es seit der Zeit Kanavelović's niemand zu verstehen vermochte, warum die zur Margarete umgewandelte Benigna Magyar — wieder erfuhr Kanavelović aus der Geschichte, dass das Auftreten Benignas eine Erfindung *Luci's* sei — nach Valakia reitet. Bei der Erklärung des polnischen Abenteurers ist davon auszugehen, dass Blasius Magyar sogar zweimal in polnischen Diensten stand. Auch Benignas erster Gatte, Paul Kinizsi, kämpfte Jahre hindurch auf polnischem Boden. Einst hatte auch Kanavelović alle seine Hoffnungen in die Polen gesetzt. Pelinko ist sein Entsandter, allein der Held findet in Polen nur ziellosen Kriegslärm (»zvek«). Der Dichter besingt somit seine eigene Enttäuschung. Der auf polnischem Boden umherstreifende Pelinko reitet auf endlosen Wegen und sechshundert Jahre hindurch in das Lager des ungarischen Königs, wo sein wirklicher Platz ist.

Die Reihe der Symbole ist jedoch noch nicht vollständig. Der weisse Löwe auf dem Wappen der Familie Grisogono trägt keine Krone; der gekrönte Löwe stand in dem Wappen Dalmatiens während der venezianischen Herrschaft. Margarete-Bielolavski ist daher die Verkörperung Dalmatiens. Die Wappen Pelinko's (X. 45, 160, 165) vermag ich nicht zu deuten, aus dem Umstand jedoch, dass er der Sohn des Banus von Kroatien ist, geht ziemlich klar hervor, dass er Kroatien versinnbildlicht. Der Zweikampf zwischen Pelinko und Bielolavski, der Umstand, dass sie sich beinahe erkennen und den Kampf doch austragen, soll ein Sinnbild der auf viele Teile zerrissenen kroatischen Nation und ihrer Tragik sein. Für fremde Interessen bekämpfen einander die Söhne einer Nation. Doch verheisst die Zukunft Trost: der Ritter des ungarischen Königs bleibt Sieger und das besiegte Dalmatien wird unter dem Schutz des ungarischen Königs für immer mit Kroatien vereinigt.

Das Epos Kanavelović's ist eigentlich eine politische Flugschrift, die das unter der Herrschaft der Habsburger erneuerte Ungarn zur Befreiung Dalmatiens und zur Vereinigung mit Kroatien aufruft. Kanavelović tat einen tiefen Blick in die Zukunft; kaum ein Jahrhundert verging, und auf den Trümmern Venedigs verwirklichte sich die erste Hälfte seines Traumes (1797). Der Dichter von Curzola gab jedoch zugleich die Weisung, dass die Befreiung nicht durch Eroberung

erfolge, sondern im Einverständnis mit den Dalmatinern; die Geschichte rechtfertigte ihn auch in dieser Hinsicht.

Vergeblich bestürmte König Koloman Zara, er vermochte die Stadt nicht zu erobern. Der heilige Iwan stellt den Frieden zwischen den streitenden Parteien her und Zara erkennt freiwillig den König als seinen Herren an. Der Triumphbogen der dalmatinischen Hauptstadt, die den König erwartet, trägt die Inschrift:

Otvorena eto vrata

Mirnom kralju ugarskomu! (XIV. 111)

Der Einzug des Königs in Zara ist ein rein staatsrechtlicher Akt. Er trifft mit der Heiligen Krone auf dem Haupte, mit dem Mantel des heiligen Stephans um die Schultern und mit dem von Kroatien erhaltenen Zepter in der Hand ein und begibt sich unmittelbar in die Kirche um dort mit der Stadt gegenseitig den Treueid abzulegen...

Dies ist die wundervolle Laufbahn der Frau Benigna in der kroatischen Dichtung! Die arme Robinja, die von Seeräubern auf dem Markte feilgeboten wird, erhebt sich durch den Dichter aus Lesina zum Sinnbild ragusanischer Freiheit und wird bei dem gelehrten Dichter von Curzola die Verkörperung Dalmatiens. Sie wurde zur Kroatin, kaum ein Umstand verrät ihre ungarische Herkunft. In einem geschichtlichen Traumbild jedoch bringt sie all das, was sie an der kroatischen Adria Jahrhunderte hindurch erlebt hatte, dahin zurück, von wo sie einst ihre Laufbahn in der Dichtung antrat.

TARTALOMJEGYZÉK.

1. §. Bevezetés	3
2. §. Lucić Hannibal	5
3. §. Robinja	7
4. §. Történeti háttér	11
5. §. A Robinja költői forrásai	20
6. §. Vlasko bán	27
7. §. A Robinja a későbbi népköltészetben	34
8. §. L'Indiscreto	39
9. §. Kanavelović eposza	43
Függelék: Magyar Benigna a magyar költészetben	52
Benigna Magyar Podmaniczky in der kroatischen Dichtung.	61
Zum Geleit	63
1. §. Das Drama Lucić's	63
2. §. Lucić's Einfluss auf die Volksdichtung	72
3. §. Peter Kanavelović	75
Tartalomjegyzék	91

